

ZAGADNIENIA SPOŁECZNE

Nr 1 (19) 2024

RECENZENT NAUKOWY TOMU

Prof. dr hab. Katarzyna Laskowska

RADA NAUKOWA

Dr Janusz Bryk

Doc. PaedDr. Radmila Burkovičová, Ph.D., Czechy

Prof. dr hab. Małgorzata Dajnowicz

Doc. kand. nauk Alicja Danilenko, Białoruś

Prof. dr hab. Ewa Drozda-Senkowska

PaedDr. Miroslava Gašparová, PhD., Słowacja

Prof. dr Bogusław Grużewski, Litwa

Dr hab. Henryka Ilgiewicz, Litwa

Dr hab. Katarzyna Klimkowska

Doc. dr Annika Lall, Estonia

Prof. dr hab. Katarzyna Laskowska

Dr hab. Larysa Leszczenko

Prof. dr Henryk Malewski, Litwa

Prof. dr hab. Bożena Matyjas

Doc. dr Elita Nimande, Łotwa

Dr hab. Inetta Nowosad

Prof. dr hab. Wiesław Pływaczewski

Doc. kand. nauk Elena Popowa, Rosja

PhD. Michał Shepitko, Ukraina

Dr Zbigniew Siemak

Doc. PhDr. František Škvrnda, CSc., Słowacja

Prof. dr hab. Mirosław J. Szymański

ThDr. Józef Szymeczek, Dr., Czechy

Dr Łukasz Twarowski

Dr hab. Andrzej Wawrzusiszyn

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Redaktor Naczelny

Dr Marek Jasiński, prof. APwB

Sekretarz

Dr Anna Kienig

Redaktor językowy

Dr Tatiana Aniskevich

Doc. PaedDr. Zlatica Huřová, PhD.

Mgr Dorota Kwiatkowska-Bagniuk

Redaktor statystyczny

Mgr Bogusław Szast

Redaktor tematyczny

Dr Agata Jacewicz

Czasopismo *Zagadnienia Społeczne* ISSN 2353-7426

jest indeksowane w bazach:

Polska Bibliografia Naukowa/POL-Index

Index Copernicus International Journals Master List

ICV 2016 = 35,87 : ICV 2017 = 79,65 : ICV 2018 = 79,52 : ICV 2019 = 77,14 :

ICV 2020 = 72,99

Inne bazy: Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny (NUKAT), ARIANTA

STUDIA I MATERIAŁY

5

Maria Hapunik

Tajemnice nierozwiązanych zbrodni z terenu województwa podlaskiego. Fenomen przestępstwa zabójstwa

19

Agnieszka Daniszewska-Zujko

Przestępstwo znęcania się a zjawisko przemocy domowej

35

Magdalena Teleszewska

Postępowanie ze skazanymi kobietami w latach 1918–1939

53

Grzegorz Radłowski

Zadania obronne wojewody w czasie obowiązywania stanu wojennego

75

Agnieszka Szymańska

Zastosowanie analizy sieci społecznej i drzewa decyzyjnego w badaniu relacji między zaburzeniami osobowości

97

Michał Łopiński

Stres a twórczość. Kreatywne rozwiązywanie problemów

107

Anna Kienig

Jak być szczęśliwym? Dobrostan człowieka – przegląd badań

Z BADAŃ

125

Wiesław Smolski, Ryszard Parafianowicz
Problematyka bezpieczeństwa mieszkańców województwa
podlaskiego w wymiarze lokalnym i regionalnym

140

Agata Jacewicz
Sprawność fizyczna uczniów podlaskich szkół. Raport z badań

155

Ewa Rzechowska, Bogumiła Krawiec
Młodzi dorośli w sytuacjach zawodowych: charakter trudności
i strategie zaradcze pracodawców

SPRAWOZDANIA

183

Anna Kienig
Sprawozdanie z seminarium naukowego APwB
Dylematy i wyzwania społeczne XXI wieku,
Howieny, 29.06.2024 r.

O AUTORACH

187

Noty

ZASADY PUBLIKOWANIA

193

Wymogi edytorskie

202

Recenzowanie tekstów

Maria Hapunik

ORCID: 0000-0002-4522-0563

Komenda Wojewódzka Policji w Białymstoku

TAJEMNICE NIEROZWIĄZANYCH ZBRODNI Z TERENU WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO. FENOMEN PRZESTĘPSTWA ZABÓJSTWA

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie fenomenu przestępstwa zabójstwa oraz przybliżenie przykładów zbrodni zabójstwa sprzed lat w województwie podlaskim.

Podlasie, z jego bogatą historią i pięknymi krajobrazami, skrywa także mroczne tajemnice nierozwiązanych zbrodni. Historie te, mimo że są tragediami dla rodzin ofiar, fascynują i niepokoją społeczeństwo, a ich tajemniczość sprawia, że stają się częścią lokalnej kultury i legend. Zrozumienie fenomenu zabójstwa jako przestępstwa oraz wyzwań związanych z prowadzeniem śledztw w takich sprawach jest kluczowe, by lepiej radzić sobie z podobnymi przypadkami w przyszłości.

Autorka postara się wykazać, że niewykryte zabójstwa często trafiają do archiwów, ale nigdy nie są całkowicie zamykane. Policjanci „Zespołów do spraw niewykrytych” regularnie przeglądają teczki, licząc na to, że nowe dowody lub zeznania pozwolą w końcu rozwikłać niewyjaśnione i tajemnicze zbrodnie. Wielokrotnie już, dzięki postępowi technologicznemu, udało się rozwikłać niewykryte zabójstwa sprzed wielu lat. Przykładem mogą być sprawy, w których kluczową rolę odegrała nowa analiza DNA, pozwalająca na identyfikację sprawcy nawet po wielu dekadach.

Słowa kluczowe: Zabójstwo, archiwum X, nierozwiązane zbrodnie, nowoczesne metody śledcze

**SECRETS OF UNSOLVED CRIMES IN THE PODLASKIE VOIVODESHIP.
THE PHENOMENON OF THE CRIME OF MURDER****Abstract**

The purpose of this article is to explore the phenomenon of the crime of murder. The Podlaskie Voivodeship, with its rich history and beautiful landscapes, also harbors dark secrets of unsolved crimes. These stories, although tragic for the victims' families, captivate and unsettle society, and their mystery often makes them a part of local culture and legend. Understanding the phenomenon of murder as a crime, as well as the challenges associated with conducting investigations in such cases, is crucial for better handling similar cases in the future. The author aims to demonstrate that unsolved murders often end up in archives, but they are never completely closed. Officers from „Cold Case Units” regularly review these files, hoping that new evidence or testimonies will eventually help unravel the unsolved and mysterious crimes. Many times, thanks to technological advancements, it has been possible to solve cold case murders from many years ago. For instance, there are cases where new DNA analysis played a key role, allowing for the identification of the perpetrator even after many decades.

Keywords: Murder, unsolved crimes, modern investigative methods

Województwo podlaskie, znane z pięknych krajobrazów, tradycji kulturowej i spokoju, ma też swoje mroczne sekrety. Region ten, choć z pozoru bezpieczny, kryje w sobie historie o nierozwiązanych zbrodniach, które wciąż budzą niepokój i fascynację. Nie wyjaśnione zabójstwa są nie tylko tragedią dla rodzin ofiar, ale także wyzwaniem dla śledczych oraz tematem licznych spekulacji i teorii spiskowych. W województwie podlaskim, podobnie jak w innych regionach, takie historie są często przekształcane w opowieści, które krążą w lokalnych legendach. Ważnym aspektem jest również pytanie o wpływ takich historii na tożsamość lokalną. Nierozwiązane zbrodnie stają się częścią zbiorowej pamięci, czasem nawet elementem tożsamości regionalnej, przypominając o ciemnych stronach historii miejsca, które z pozoru wydaje się spokojne i bezpieczne. Zabójstwo w małej społeczności, takiej jak te na Pod-

lasiu, wywołuje szczególnie silne reakcje. Ludzie często znają się nawzajem, a wieść o morderstwie szybko się rozchodzi, budząc lęk i niepewność. Zbrodnia, a zwłaszcza ta nierozwiązana, często staje się inspiracją dla twórców literatury i sztuki, ponadto media odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu opinii publicznej na temat takich zbrodni. Często podkreślają one brutalność i tajemniczość przypadków, co dodatkowo potęguje atmosferę strachu. Autorzy literatury kryminalnej czy reporterzy śledczy również często sięgają po te tematy, analizując je z różnych perspektyw i starając się nadać im literacki wymiar. Zainteresowanie nierozwiązanymi sprawami może prowadzić do tworzenia mitów i legend wokół nich. Ludzie spekulują, szukają własnych wyjaśnień, a czasem nawet wskazują potencjalnych sprawców bez dowodów. Tego typu zjawiska społeczne są szczególnie widoczne w mniejszych społecznościach, gdzie każdy przypadek przemocy jest odbierany bardzo osobiście.

W latach 90. na terenie województwa podlaskiego doszło do wielu tajemniczych i wstrząsających przypadków zabójstw. Śledztwa dotyczące zbrodni trwają często wiele miesięcy, jednak mimo zaangażowania organów ścigania nie wszyscy sprawcy przestępstw odpowiedzieli karnie za swoje czyny. Głównymi przyczynami niewykrycia sprawców zbrodni sprzed lat były ograniczone możliwości technologiczne w kryminalistyce tamtych czasów oraz zazwyczaj brak świadków zdarzeń. Śledztwa dotyczące zabójstw, zwłaszcza tych nierozwiązanych, to jedno z najtrudniejszych zadań, przed jakimi stoją organy ścigania. Policjanci muszą działać szybko, zanim ślady zbrodni zostaną zatarte, ale jednocześnie muszą być dokładni i precyzyjni, by nie przeoczyć żadnego istotnego szczegółu. Metody śledcze ewoluowały na przestrzeni lat, a technologie takie jak analiza DNA¹, monitoring miejski czy analiza danych telekomunikacyjnych, internetowych i pocztowych² znacznie ułatwiły

¹ Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r., art. 21b. – [Wprowadzenie informacji do zbioru danych DNA] – Dz.U.2024.145 t.j.

² Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r., art. 20c. – [Uzyskiwanie przez Policję danych telekomunikacyjnych, pocztowych lub internetowych] – Dz.U.2024.145 t.j.

identyfikację sprawców. Jednak nawet najbardziej zaawansowane narzędzia nie zawsze wystarczają, by rozwiązać sprawę, zwłaszcza gdy brakuje podstawowych dowodów.

W przypadku nierozwiązanych zbrodni często pojawiają się teorie alternatywne. Ludzie zastanawiają się, czy sprawy te są wynikiem błędów w śledztwach, czy może istnieje jakiś spisek lub ukryte motywy, które uniemożliwiają odkrycie prawdy. Takie spekulacje bywają niebezpieczne, ponieważ mogą prowadzić do fałszywych oskarżeń lub wzbudzania nieuzasadnionych obaw. Jednak brak wyjaśnienia budzi zrozumiałe pragnienie poznania, co naprawdę się stało. Społeczności lokalne często angażują się w poszukiwanie odpowiedzi, organizując nieformalne śledztwa czy kampanie medialne, które mają na celu wznowienie sprawy lub zwrócenie na nią większej uwagi publicznej.

Nierozwiązane sprawy zabójstw często trafiają do archiwów, ale nigdy nie są całkowicie zamykane. Śledczy regularnie przeglądają teczki, licząc na to, że nowe dowody lub zeznania pozwolą w końcu rozwikłać zagadkę. Nierzadko to właśnie dzięki postępowi technologicznemu udaje się rozwikłać zabójstwa sprzed wielu lat. Przykładem mogą być sprawy, w których kluczową rolę odegrała nowa analiza DNA, pozwalająca na identyfikację sprawcy nawet po wielu dekadach.

Sprawą wykrytą dzięki ulepszonej analizie śladów biologicznych jest zabójstwo Agnieszki D., które miało miejsce w Białymstoku w dniu 16 sierpnia 2001 r.

Ofiara pracowała jako pielęgniarka Dziecięcego Szpitala Klinicznego w Białymstoku. W sierpniu 2001 r. około godz. 21.45 wracała do domu po odprowadzeniu na pobliski przystanek autobusowy kuzynki, z którą tego dnia się spotkała. Będąc zaledwie kilkanaście metrów od klatki swojego bloku została zaatakowana przez nn. mężczyznę, który wciągnął ją w zarośla i dokonał jej zgwałcenia przyduszając ją, co spowodowało niedotlenienie mózgu kobiety. Ta sprawa wywołała ogromne poruszenie w Białymstoku. Media szeroko relacjonowały wydarzenia, co tylko potęgowało niepokój mieszkańców. Sprawca pozostał na wolności, a mieszkańcy zastanawiali się, czy kiedykolwiek zostanie schwytany. Kobieta nie

odzyskawszy przytomności zmarła 5 lutego 2002 r. – po 6 miesiącach od popełnionej wobec niej zbrodni. W kwietniu 2021 r. Prokuratura Okręgowa w Białymstoku podjęła umorzone śledztwo, a po zaledwie dwóch miesiącach sprawca zabójstwa – Mariusz P. został zatrzymany na terenie Wielkiej Brytanii. Deportacja wymienionego nastąpiła w lutym 2022 r. i w tym samym miesiącu Mariusz P. usłyszał prokuratorskie zarzuty z art. 148§1 k.k. w zb. z art. 197§1 k.k.³ W styczniu 2023 r. Sąd Okręgowy w Białymstoku skazał Mariusza P. na karę 25 lat pozbawienia wolności.

Czynności wykrywcze policjantów z białostockiego Zespołu do spraw Niewykrytych (często nazywanego potocznie „Archiwum X”) polegały na pozyskaniu nowych dowodów, m.in. w postaci profilu DNA nn. mężczyzny, który był ujawniony na sukience kobiety, co umożliwiło rejestrację tego profilu w ogólnoswiatowej bazie GENOM. W 2021 r. Brytyjska Policja poinformowała, iż w jej bazie figuruje tożsamy profil DNA mężczyzny, który mieszka w rejonie Manchesteru, mężczyzną tym okazał się właśnie Mariusz P. notowany za jazdę w stanie nietrzeźwości.

Wiele zabójstw ma charakter osobisty, co oznacza, że sprawca i ofiara znali się przed popełnieniem przestępstwa. To sprawia, że śledczy muszą nie tylko analizować dowody materialne, ale także zgłębiać relacje interpersonalne, co nie zawsze prowadzi do jednoznacznych wniosków. W tego typu przypadkach, gdy nie ma bezpośrednich świadków, śledztwa stają się szczególnie trudne. Brak materiału dowodowego prowadzącego do sprawcy zabójstwa często zmusza śledczych do polegania na mniej pewnych metodach, takich jak zastosowanie profilowania kryminalnego, czyli sporządzenie portretu psychologicznego nieznanego sprawcy przestępstwa. Profilowanie kryminalne jest wykorzystywane głównie przez osoby zajmujące się psychologią i Policję w celu zawężenia śledztwa do osób, które posiadają pewne cechy zachowania i osobowości ujawnione w sposobie popełnienia przestępstwa⁴. W doktrynie nie

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U.2024.0.17 t.j.

⁴ J. Douglas, M. Olshaker, *Mindhunter: Inside the FBI's Elite Serial Crime Unit*, 1999, s. 112.

wykształciła się jedna, przyjęta ogólnie definicja profilowania, najkrócej można powiedzieć, że profilowanie to tworzenie specyficznego opisu sprawcy przestępstwa, zawierającego charakteryzujące go cechy⁵. Termin „profilowanie” jako pierwszy w Polsce spopularyzował Józef Gierowski wraz z pracownikami Zakładu Psychologii Sądowej Instytutu Ekspertyz Sądowych im. prof. dra Jana Sehna w Krakowie. Według wskazanego autora profilowanie kryminalne to „dochodzenie do krótkiej, dynamicznej charakterystyki, zwięzłej ujmującej najważniejsze cechy nieznanego sprawcy i przejawy jego zachowań”⁶.

Sprawcy zabójstw często posiadają pewne wspólne cechy, które mogą pomóc w ich profilowaniu. Z psychologicznego punktu widzenia, motywy zbrodni są różnorodne – od zazdrości, przez zemstę, aż po przestępstwa dokonane w stanie silnego wzburzenia emocjonalnego. Często sprawcami są osoby z otoczenia ofiary, co czyni ich bardziej trudnymi do wykrycia, zwłaszcza gdy zbrodnia jest dobrze zaplanowana. Zabójcą Agnieszki okazał się jednak mężczyzna obcy, nie związany z nią w żaden sposób. Była przypadkową ofiarą, co czyni tą sprawę jeszcze bardziej tragiczną.

Województwo podlaskie w roku 1989 wstrząśnięte zostało przerażającym i przypadkiem zabójstwa dzieci w Jeńkach. Ta niewielka wieś stała się miejscem jednej z najbardziej wstrząsających zbrodni w historii regionu, pozostawiając za sobą traumę, pytania i brak odpowiedzi, które do dziś nie dają spokoju mieszkańcom wsi oraz organom ścigania. Jeńki to mała wieś w województwie podlaskim, znana głównie z rolniczej działalności i bliskości natury. W dniu 24 października 1989 roku ciała dzieci, rodzeństwa Moniki F. (lat 11) i Janusza F. (lat 9) zostały znalezione w lesie, nieopodal ich domu rodzinnego. Ich śmierć była wynikiem brutalnej przemocy.

⁵ J. Gołębiowski, *Profilowanie kryminalne. Wprowadzenie do sporządzania charakterystyki psychologicznej nieznanego sprawcy przestępstw*, Łomianki 2017, s. 27.

⁶ J. Gierowski, *Określanie sylwetki psychologicznej nieznanego sprawcy zabójstwa – profilowanie*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanego sprawcy zabójstwa*, red. J. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, Kraków 2003, s.14.

Śledztwo rozpoczęło się natychmiast po odkryciu ciała. Milicja i prokuratura zaangażowały się w intensywne działania, mające na celu zidentyfikowanie sprawcy lub sprawców tej okrutnej zbrodni. Przeprowadzono liczne przesłuchania mieszkańców wsi i okolic, zbierano dowody, przeszukiwano teren. Jednak mimo zaangażowania i szeroko zakrojonych działań, sprawa napotykała na liczne przeszkody. Jednym z największych problemów było znalezienie motywu zbrodni. Brak wyraźnego powodu, dla którego ktoś mógłby targnąć się na życie niewinnych dzieci, utrudniał postęp w śledztwie. Analizowano różne teorie, od przypadkowego ataku przez nieznanego sprawcę, po potencjalne konflikty w rodzinie czy sąsiedztwie, jednak żadna z hipotez nie była wystarczająco przekonująca. Zabójstwo dzieci w Jeńkach stanowiło ogromne wyzwanie dla śledczych. Brak świadków, którzy mogliby bezpośrednio wskazać na sprawcę oraz ograniczona ilość dowodów materialnych znacznie utrudniały postępy. Pomimo weryfikowania wielu wersji śledczych, żadna z nich nie przyniosła przełomu. Kolejnym problemem była atmosfera strachu i nieufności, jaka zapanowała w Jeńkach po zabójstwie. Mieszkańcy, przerażeni możliwością, że sprawca jest jednym z nich, stali się zamknięci i niechętni do współpracy z ówczesną milicją. W małej społeczności, gdzie wszyscy się znają, podejrzania padały na różnych ludzi, co tylko potęgowało niepokój i zamęt. Wielu mieszkańców wsi Jeńki i okolic odczuwało strach i niepewność, obawiając się, że sprawca może uderzyć ponownie. Rodzice bali się o swoje dzieci, wprowadzając dodatkowe środki ostrożności. Atmosfera, która zapanowała po zabójstwie, zmieniła codzienne życie we wsi, wprowadzając nieodwracalne zmiany w relacjach międzyludzkich.

Analiza psychologiczna potencjalnego sprawcy zabójstwa dzieci jest skomplikowana i wieloaspektowa. Eksperci ds. kryminalistyki i psychologii próbują zrozumieć, co mogło skłonić kogoś do tak brutalnego aktu przemocy. Tego typu zbrodnie często popełniane są przez osoby z głębokimi problemami emocjonalnymi lub psychicznymi. Możliwe motywy mogą obejmować silne uczucia gniewu, frustracji czy nienawiści, które nie znalazły ujścia w inny sposób. Często sprawcy tego typu przestępstw mają za sobą trud-

na przeszłość, pełną traumy i nadużyć, co może wpływać na ich zachowanie. Rodzina ofiar mierzy się całe życie po stracie z niewyobrażalnym bólem i traumą. Strata dzieci w tak brutalny sposób wywołuje głęboki wpływ na ich życie, zarówno na płaszczyźnie emocjonalnej, jak i społecznej. Proces żałoby w takich okolicznościach jest wyjątkowo trudny, a brak sprawiedliwości i zamknięcia sprawy tylko pogłębia cierpienie. Rodzice, rodzeństwo i bliscy musieli stawić czoła nie tylko własnemu bólowi, ale również reakcji społeczności i mediów. Publiczne zainteresowanie sprawą wywoływało dodatkowy stres i presję, utrudniając im przeżycie żałoby w prywatności. Media odegrały znaczącą rolę w relacjonowaniu zabójstwa dzieci w Jeńkach. Relacje telewizyjne, artykuły prasowe i reportaże radiowe skupiły uwagę całego kraju na tej tragedii. Choć medialne zainteresowanie mogło pomóc w mobilizacji śledczych i zwróceniu uwagi na problem, mogło również prowadzić do niekorzystnych konsekwencji – sensacyjne nagłówki i dramatyczne relacje mogły wywoływać niepotrzebną panikę i podsycać atmosferę strachu. Dodatkowo, nadmierne nagłaśnianie pewnych teorii i spekulacji mogło utrudniać pracę funkcjonariuszy, wprowadzając chaos informacyjny i niepotrzebne napięcia. Ważne jest, aby media zachowywały odpowiedzialność i etykę w relacjonowaniu takich spraw, dbając o dobro ofiar i ich rodzin.

Pomimo upływu lat zabójstwo dzieci w Jeńkach pozostawało tajemnicą. nierozwiązane sprawy tego typu mają ogromny wpływ na rodziny ofiar oraz całą społeczność. Brak sprawiedliwości i zamknięcia sprawy pogłębia ból i cierpienie, a także budzi pytania o skuteczność systemu ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

W dniu 29 października 2019 r. Prokuratura Okręgowa w Łomży podjęła umorzone śledztwo, a rok później przekazała akta sprawy do Sądu Rodzinnego w Wysokiem Mazowieckiem. Czynności wykrywcze w trybie artykułu 327§3 k.p.k.⁷, a w szczególności praca z jedynym bezpośrednim świadkiem, jego rys psychologiczny oraz badania poligraficzne typowanego mężczyzny pozwoliły na ze-

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U.2024.0.37 t.j.

branie materiału dowodowego przeciwko Dariuszowi K. (w roku 1989 miał 13 lat). Według policjantów prowadzących sprawę motyw działania sprawcy był na tle seksualnym wobec 11-letniej dziewczynki, w obronie której stanął jej 9 letni brat. Ofiary zostały zadziegnięte linką z tworzywa sztucznego.

Sąd Rodzinny po zapoznaniu się z aktami sprawy wszczął postępowanie przeciwko Dariuszowi K., ale z uwagi na wiek oskarżonego – 44 lata, przekazał sprawę do Wydziału Karnego sądu Okręgowego w Łomży, który umorzył postępowanie. Sprawa trafiła do Sądu Okręgowego w Białymstoku, który utajnił orzeczenie w tej sprawie.

Zabójstwo jako przestępstwo ma swoje unikalne cechy, które odróżniają je od innych form przemocy. Niewątpliwie czynnikiem podnoszącym zdecydowanie ryzyko dokonania zabójstwa jest przeżywanie silnych emocji takich jak lęk, strach, złość czy irytacja. Jest to jedno z najbardziej skrajnych naruszeń norm społecznych i moralnych, co sprawia, że zawsze budzi silne emocje – zarówno strach, jak i ciekawość. Pozbawienie życia drugiej osoby jest w naszej kulturze czynem powszechnie nieakceptowanym i zdecydowanie piętnowanym społecznie, traktowanym jako najpoważniejsza zbrodnia, największe złamanie norm współżycia międzyludzkiego oraz przejaw prymitywnej agresji⁸. Teoria, że przestępczość powinna być normalną częścią funkcjonowania społeczeństwa, wydaje się nie do zaakceptowania przez większość ludzi⁹. Jest to jednak główna koncepcja funkcjonalnej teorii przestępczości, stworzonej przez Emile Durkheima. Według naukowca pełna uniformizacja zachowań członków danego społeczeństwa może oznaczać jego zastój i brak rozwoju, ponadto – doświadczenie przestępstwem może być czynnikiem integrującym społeczeństwo, który umocni więzi społeczne. Przyczyn przestępczości Durkheim poszukiwał w strukturze społecznej. Według naukowca jednostka ludzka nie jest nigdy zaspokojona w swoich dążeniach i pragnieniach. Durkheim pisał: „Im kto więcej ma – tym więcej chce, ponieważ otrzymane na-

⁸ F. Bolechała, *Zabójstwo a niepoczytalność*, Poznań 2018, s. 138.

⁹ E. Durkheim, *Zasady metody socjologicznej*, Warszawa 2020, s. 6 i n.

grody jedynie stymulują, zamiast zaspokajać potrzeby”¹⁰. Ponadto człowiek, według Durkheima, kieruje się przede wszystkim swoimi egoistycznymi dążeniami, które można utrzymać na wodzy jedynie efektywnym systemem kontroli społecznej. Tylko realna władza nad jednostkami w społeczeństwie pomaga utrzymać stabilny porządek społeczny, a biorąc pod uwagę rozwój cywilizacyjny należy stwierdzić, że ilość i zróżnicowanie niedopuszczalnych społecznie zachowań wzrasta.

W walce z przestępstwami zabójstw ogromne znaczenie ma profilaktyka oraz prewencja. Policja, lokalne władze oraz organizacje społeczne muszą współpracować, by stworzyć warunki, które zminimalizują ryzyko popełniania takich przestępstw. Edukacja na temat przemocy, programy wsparcia psychologicznego, a także działania na rzecz poprawy bezpieczeństwa publicznego to kluczowe elementy prewencji. Ważnym aspektem jest również rola zdrowia psychicznego. Wczesne rozpoznanie problemów na tle psychicznym i interwencje terapeutyczne mogą zapobiec eskalacji zachowań agresywnych i, w skrajnych przypadkach, przestępstw zabójstwa. Dlatego współpraca pomiędzy służbami zdrowia psychicznego a organami ścigania jest niezbędna.

W kontroli społecznej, na którą składa się system nakazów, zakazów, i innych środków oraz metod, które służą grupie lub społeczeństwu do utrzymania konformizmu ich członków wobec wartości, norm i wzorów zachowania przyjętych w danej zbiorowości¹¹ należy zwrócić szczególną uwagę na stosowanie sankcji karnych za popełnione czyny zabronione. Najbardziej dotkliwą karą dla człowieka popełniającego przestępstwo jest pozbawienie wolności – czasowa izolacja przestępcy od środowiska¹². Sprawia ona, że jednostka czuje się samotna, odrzucona, stygmatyzowana, nierozumiana, bez szans i perspektyw na lepsze życie¹³.

¹⁰ E. Durkheim, *Le suicide*, Paris 1967, s. 96.

¹¹ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Toruń 1997, s. 100–101.

¹² E. Mazur, *Poczucie sensu życia osób odbywających karę pozbawienia wolności*, [w:] *Prawo karne i kryminologia wobec kryzysów XXI*, red. E. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka, s. 474.

¹³ Ibidem.

Jednak to kara śmierci, niestosowana w Polsce, jest najwyższym wymiarem kary, oznacza pozbawienie życia osoby skazanej za szczególnie ciężkie przestępstwo, takie jak zabójstwo, terroryzm czy zbrodnie wojenne. Ta forma kary jest uznawana za kontrowersyjną i budzi wiele emocji oraz debat na temat jej etyczności, skuteczności i zgodności z prawami człowieka. Kara śmierci, choć skutecznie eliminująca zagrożenie, niesie ze sobą ryzyko nieodwracalnej pomyłki, natomiast bezwzględne dożywocie, choć teoretycznie odwracalne, może prowadzić do długotrwałego cierpienia skazanego. W praktyce wiele systemów prawnych na świecie zmierza w kierunku zniesienia kary śmierci i zastąpienia jej karą dożywotniego pozbawienia wolności, co odzwierciedla globalny trend w kierunku większej humanitarności w stosowaniu prawa karnego.

Kara śmierci i wyrok dożywotniego pozbawienia wolności to dwa najbardziej surowe środki represji karnej, jakie stosuje się w wymiarze sprawiedliwości wobec zbrodni zabójstwa na całym świecie. Oba te wyroki mają na celu eliminację przestępców z życia publicznego, jednak różnią się w swoich założeniach, skutkach oraz w sposobie ich postrzegania przez społeczeństwo. W dniu 14 marca 2023 r. weszła w życie ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw¹⁴ wprowadzając m.in. karę dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia. Oznacza to, że skazany spędzi resztę życia w więzieniu, bez możliwości ubiegania się o warunkowe zwolnienie. Jest to kara stosowana w przypadkach najcięższych przestępstw, podobnie jak kara śmierci, lecz jej stosowanie jest powszechniej akceptowane i uznawane za bardziej humanitarną alternatywę. Zwolennicy bezwzględnego dożywocia argumentują, że ta kara skutecznie izoluje niebezpieczne jednostki od społeczeństwa, jednocześnie nie naruszając fundamentalnego prawa do życia. Umożliwia ona także ewentualne naprawienie błędów sądowych, ponieważ skazany może w przyszłości zostać uniewinniony, jeśli pojawią się nowe dowody świadczące o jego niewinności. Ponadto, wyrok ten może pełnić funkcję odstraszącą oraz jest

¹⁴ Dz. U. 2022 poz. 2600.

postrzegany jako kara wystarczająco surowa, by zaspokoić społeczne poczucie sprawiedliwości. Krytyka dotyczy głównie humanitarności tej kary. Przeciwnicy argumentują, że dożywocie bez możliwości przedterminowego zwolnienia prowadzi do degradacji psychicznej i fizycznej osadzonego, co w pewnym sensie może być postrzegane jako tortura. Z tego powodu niektóre państwa preferują wyroki dożywotnie z możliwością warunkowego zwolnienia, co pozwala na ponowną ocenę osadzonego po upływie określonego czasu. Obie formy kar odzwierciedlają jednak odwieczny dylemat pomiędzy sprawiedliwością, prewencją a humanitarnością w stosowaniu środków karnych. Według projektodawcy celem zmian jest dokonanie takiej racjonalizacji reakcji prawnokarnej na czyny zabronione skierowane zwłaszcza przeciwko wolności seksualnej, która w pełniejszym stopniu będzie odzwierciedlała charakter danego czynu oraz zagrożenie stwarzane przez danego sprawcę. Jest przy tym oczywiste, że w wypadkach zachowań odznaczających się brutalnością, szczególnym okrucieństwem, eskalacją krzywd i cierpień dla pokrzywdzonego, a przy tym w odniesieniu do sprawców działających w warunkach powrotu do przestępstwa czy zagrażających ponawianiem tego typu zachowań, środki reakcji karnej powinny zmierzać do trwałej, wieloletniej izolacji sprawców, a nawet bezterminowej, gdy będzie to niezbędne z uwagi na charakter czynu i konieczność zapewnienia bezpieczeństwa społeczeństwu¹⁵. Zapewnienie takich ram normatywnych dla racjonalnego i skutecznego działania prawa karnego w celu ochrony społeczeństwa oraz jego sprawnego egzekwowania jest podstawowym zadaniem państwa¹⁶. Przeciwnicy powyższej kary mówią o usunięciu z niej celu wychowawczego i pozostawieniu wyłącznie celu zapobiegawczego. Ponadto argumentują swój sprzeciw naruszeniem Konstytucji, a następnie poniesieniem przez państwo polskie konsekwencji międzynarodowych w postaci problemów z ekstradycją osób poszukiwanych przez rodzime organy ścigania.

¹⁵ [https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/Projekty/8-020-807-2018/\\$file/8-020-807-2018.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/Projekty/8-020-807-2018/$file/8-020-807-2018.pdf) (dostęp dnia 30 lipca 2024 r.).

¹⁶ Ibidem.

W tym miejscu koniecznym wydaje się przytoczenie jeszcze jednej zmiany w kodeksie karnym, z dnia 28 czerwca 2024 r. Według wspomnianej nowelizacji przepis art. 197 § 1 k.k. brzmi: „Kto doprowadza inną osobę do obcowania płciowego przemocą, groźbą bezprawną, podstępem lub w inny sposób, mimo braku jej zgody, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 15”¹⁷. Do tego samego artykułu dodany został też punkt § 1a. Zgodne z nim „tej samej karze podlega, kto doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, wykorzystując brak możliwości rozpoznania przez nią znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem”¹⁸. Zagrożenie karą za zgwałcenie wzrosło z od 2 do 12 lat do od 2 do 15 lat pozbawienia wolności.

Często przytaczana jest w sytuacjach powyższych zmian opinia, że to nie surowość kary, a jej nieuchronność i szybkość wymierzenia jest najważniejsza. Według Lecha Gardockiego, wybitnego karnisty i byłego I prezesa Sądu Najwyższego jest to prawda, ale tylko częściowa. Kara musi być również odpowiednio surowa. Wśród naukowców zajmujących się prawem karnym jest to nazywane populizmem prawno-karnym, dzięki któremu można wiele zyskać, można się przypodobać obietnicą zaostrzenia kar, bo ludzie lubią surowo karać¹⁹. Jednak według prof. Gardockiego pełnej nieuchronności kary nigdy nie osiągniemy, dlatego, że nie jest możliwym osiągnięcie 100 procent wykrywalności przestępców.

Choć nie wszystkie zbrodnie udaje się rozwiązać, nieustające wysiłki funkcjonariuszy Policji i prokuratorów, a także rozwój technologii dają nadzieję, że kiedyś te mroczne tajemnice zostaną wyjaśnione, przynosząc ulgę zarówno rodzinom ofiar, jak i całej społeczności.

¹⁷ <https://legalis.pl/nowa-definicja-gwaltu>, (dostęp dnia 30 lipca 2024 r.).

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/nie-surowosc-ale-nieuchronnosc-kary-jest-najwazniejsza-lech-gardocki,48299.html>, (dostęp dnia 30 lipca 2024 r.).

Bibliografia

- Bolechała F., *Zabójstwo a niepoczytalność*, Poznań 2018.
- Douglas J., Olshaker M., *Mindhunter: Inside the FBI's Elite Serial Crime Unit*, USA 1999.
- Durkheim E., *Zasady metody socjologicznej*, Warszawa 2020.
- Durkheim E., *Le suicide*, Paris 1967.
- Gierowski J., *Określanie sylwetki psychologicznej nieznanego sprawcy zabójstwa – profilowanie*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw*, red. J. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, Kraków 2003.
- Gołębiowski J., *Profilowanie kryminalne. Wprowadzenie do sporządzania charakterystyki psychologicznej nieznanymi sprawców przestępstw*, Łomianki 2017.
- <https://legalis.pl/nowa-definicja-gwaltu> (dostęp dnia 30 lipca 2024 r.).
- [https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/Projekty/8-020-807-2018/\\$file/8-020-807-2018.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/Projekty/8-020-807-2018/$file/8-020-807-2018.pdf) (dostęp dnia 30 lipca 2024 r.).
- <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/nie-surowosc-ale-nieuchronnosc-kary-jest-najwazniejsza-lech-gardocki,48299.html>, (dostęp dnia 30 lipca 2024 r.).
- Mazur E., *Poczucie sensu życia osób odbywających karę pozbawienia wolności*, [w:] *Prawo karne i kryminologia wobec kryzysów XXI*, red. E. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka, Warszawa 2022.
- Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Toruń 1997.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U.2024.0.17 t.j.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U.2024.0.37 t.j.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz.U.2024.145 t.j.

Agnieszka Daniszewska-Zujko

ORCID: 0009-0009-1236-5983

Akademia Podlaska w Białymstoku

Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego

PRZESTĘPSTWO ZNEĆANIA SIĘ A ZJAWISKO PRZEMOCY DOMOWEJ

Streszczenie

Przestępstwo znęcania się i zjawisko przemocy domowej dotyczą wiele osób, a sprawcami tych zachowań bardzo często są osoby najbliższe. Wobec okoliczności występowania zbliżonych elementów, które zarówno decydują o uznaniu określonych zachowań jako przemocy domowej lub znamion przestępstwa znęcania się, koniecznym jest rozróżnienie tych dwóch szkodliwych zjawisk. Choć waga naruszeń w przypadku przemocy domowej jak i przestępstwa znęcania się jest wysoka, istnieją różnice w stosowaniu regulacji prawnych dotyczących jej sprawców, co także wymaga omówienia. Niniejszy artykuł poświęcony został tematyce przemocy domowej w ujęciu cywilnoprawnym oraz znęcania się w ujęciu prawnokarnym, przedstawione zostały znamiona poszczególnych zjawisk oraz możliwe do zastosowania środki profilaktyczne, mające na celu minimalizację krzywd po stronie ofiar przemocy.

Słowa kluczowe: przemoc domowa, przestępstwo znęcania się, patologie społeczne, przestępstwa z użyciem przemocy.

Abstract

Both crime of physical and mental abuse and domestic violence affect many people, while the perpetrators of these behaviors are very often people the most closely related. In view of similar elements which deter-

mine the recognition of certain behaviors as domestic violence or the hallmarks of a crime of physical and mental abuse, it is worth distinguishing these two harmful phenomena. Although the seriousness of violations in the case of domestic violence and abuse is high, there are differences in the application of legal regulations regarding its perpetrators, which also requires discussion. The article is devoted to the issue of domestic violence in the perspective of civil law and physical and mental abuse in the criminal law perspective. It presents the characteristics of individual phenomena and possible preventive measures aimed at minimizing harm to victims of violence.

Key words: domestic violence, crime of physical and mental abuse, bullying, social pathologies, violent crimes.

Uwagi wstępne

Przemoc jest zjawiskiem powszechnie występującym w codziennym życiu społecznym, przez które rozumie się ogół zjawisk na pewnej przestrzeni, które wynikają ze wzajemnego oddziaływania jednostek i zbiorowości¹. Ze względu na wielopłaszczyznowe występowanie różnego rodzaju więzi społecznych, ich odmienne zależności oraz role społeczne, przemoc dotyka każdą grupę społeczną bez względu na wiek, płeć czy pochodzenie. Także rodzina (jako podstawowa komórka społeczna) i jej członkowie, są narażeni na wystąpienie różnego rodzaju nieprawidłowości i przejawów patologii społecznych, w tym czynów wypełniających znamiona przestępstwa.

W utrwalonym stanowisku literatury socjologicznej przyjmuje się, że rodzina ma na celu zaspokajanie potrzeb swoich członków². Ponadto rodzina stanowi grupę osób, w której pomiędzy członkami występuje więź małżeńska oraz pokrewieństwo; obejmującą silną spójność wewnętrzną i zaangażowanie uczuciowe; zamieszkującą wspólnie; tworzącą własne środowisko kulturowe i tradycyjne

¹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972, s. 29.

² Z. Tyszką, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1976, s. 54.

wzorce zachowań; zmierzającą do wychowania potomstwa i zachowania ciągłości kulturalnej oraz pozycji społecznej³. Rodzina niejednokrotnie uznawana jest za wspólnotę, którą cechuje poczucie przynależności jej członków do siebie oraz posiadanie zbieżnych kierunków działania oraz celów, a także za grupę, której podstawy funkcjonowania wynikają ze zwyczaju i tradycji⁴.

Mimo tak przedstawionych cech rodziny jako grupy społecznej, niestety nadal częstym zjawiskiem jest przemoc domowa oraz inne formy przemocy w postaci czynów zabronionych, które popełniane są na szkodę osób najbliższych. Dokonanie analizy zjawiska przestępczości oraz przejawów patologii społecznych – którą jest m.in. przemoc domowa – występowających w rodzinie, należy poprzedzić wyjaśnieniem, że przestęstwo stanowi czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia⁵. Kategorią przestępstw, która najczęściej dotyka osoby bliskie, są przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, wymienione w rozdziale XXVI ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (dalej: k.k.). Spośród nich przedmiotem rozważań niniejszego opracowania będzie przestęstwo zęncania się, określone w art. 207 k.k.

Znamiona czynu zabronionego i warunki odpowiedzialności sprawcy na przykładzie przestęstwa zęncania się

Zęncanie się zostało przez ustawodawcę sklasyfikowane jako przestęstwo z kategorii przeciwko rodzinie i opiece. Podstawowym przedmiotem ochrony jest w tym przypadku niezakłócone funkcjonowanie rodziny oraz ochrona osób najbliższych, i osób pozostających w stałym lub przemijającym stosunku zależności

³ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia...*, s. 300.

⁴ A. Kwak, *Uniwersalność instytucji rodziny i kierunku jej przemian*, [w:] *Życie rodzinne – uwarunkowania makro i mikrostrukturalne*, „Roczniki socjologii rodziny” XIV, wyd. Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2002, s. 11–23.

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny, Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z późn. zm.

od sprawcy⁶. Z uwagi na specyfikę tego czynu zabronionego drugoplanowym przedmiotem ochrony jest życie i zdrowie, wolność człowieka, jego nietykalność oraz dobra osobiste⁷. Powyższe wskazuje jednoznacznie, że przedmiot i zakres ochrony w przypadku przestępstwa znęcania się jest znacznie szerszy, aniżeli tylko dobro chronione prawem, jakim jest rodzina⁸. Pogląd doktryny oraz literatury przedmiotu wskazuje także na objęcie przez ustawodawcę ochroną prawidłowych relacji rodzinnych oraz wolności osób, które podlegają opiece, do prawidłowego rozwoju⁹. Stosunek zależności od sprawcy może przejawiać się jednak nie tylko w więziach rodzinnych (np. w relacji rodzic – dziecko, małżonek – małżonek), ale również w relacjach formalnych czy służbowych (podległość zawodowa, zależność prawna), a także w sytuacji zależności emocjonalnej i psychicznej jakiegokolwiek rodzaju (pocztywanej jako poczucie słabości, podporządkowania, uzależnienia). Nie jest przy tym istotne, czy fakt zależności jest celowo przez sprawcę wykorzystany, czy też nie ma on związku z jego sferą motywacyjną¹⁰. W doktrynie wskazuje się też zgodnie, że wspólne zamieszkiwanie oraz konkubinaty mogą kreować stosunek zależności¹¹. Ujmując ogólnie – na podstawie powyższych przykładów – można skonsta-

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. ..., op. cit.

⁷ A. Ratajczak, *Przestępstwo znęcania się pod wpływem alkoholu nad rodziną i osobami zależnymi. Studium z zakresu kryminologii i prawa karnego*, Poznań 1964, s. 126.

⁸ Mozgawa Marek (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2024.

⁹ J. Lachowski, *Komentarz do art. 207 k.k.* [w:] Konarska-Wrzosek Violetta (red.), *Kodeks karny. Komentarz, wyd. IV / el.* 2023.

¹⁰ Tak stwierdził Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 1 marca 2022 r. (sygn. akt V KK 57/22), wskazując, że „przedmiotem czynności wykonywanej na kanwie art. 207 k.k. są osoby najbliższe i pozostające w stosunku zależności ze sprawcą czynu (nie tylko zależności prawnej, faktycznej czy emocjonalnej, ale także psychicznej), a relacja, która łączy ofiarę i sprawcę nie musi być wykorzystana do wypełnienia znamion tego czynu. Niszczenie mienia, naruszanie nietykalności cielesnej, wyzywanie pokrzywdzonych słowami powszechnie uznanymi za obelżywe, uderzanie pokrzywdzonych czy też rzucanie nimi wypełnia znamiona znęcania się”.

¹¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2019 r., sygn. akt IV KK 752/18, LEX nr 2617322.

tować, że pojęcie stosunku zależności dotyczy sytuacji, gdy na los jednej osoby ma wpływ drugiego człowieka, który prezentuje nad tą pierwszą przewagę fizyczną, ekonomiczną, psychiczną czy społeczną, a zatem zależność jest widoczna w swoistym uzależnieniu od osoby trzeciej¹². Nie jest możliwe przyjęcie, że do znęcania się może dojść wskutek nawiązania krótkiej i przypadkowej więzi sytuacyjnej¹³.

Dla uznania, że określone zachowanie wypełnia znamiona znęcania się (psychicznego, fizycznego lub występujących łącznie), koniecznym jest wystąpienie cierpienia pokrzywdzonego. Cierpienie to może przejawiać się w zadawanym przez sprawcę bólu fizycznym bądź dyskomforcie psychicznym i moralnym ofiary. W utrwalonym stanowisku judykatury wykształcił się pogląd, iż znęcaniem jest „działanie albo zaniechanie, polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dotkliwych cierpień moralnych, powtarzającym się w czasie albo jednorazowym, lecz intensywnym i rozciągniętym w czasie”¹⁴. Kwestia przypisania pojedynczemu zachowaniu lub zaniechaniu sprawcy znamienia znęcania się jest jednak możliwa jedynie wówczas, gdy zdarzenie było szczególnie intensywne (między innymi stwierdził tak Sąd Apelacyjny w Warszawie, uznając, że „tylko wyjątkowo za znęcanie uznać można postępowanie ograniczone do jednego zachowania zwartego miejscowo i czasowo; wydarzenie takie musiałoby odznaczać się wyjątkową intensywnością w zadawaniu dolegliwości fizycznych i psychicznych i być złożone z wielu aktów wykonawczych”¹⁵).

¹² Tak wyrok SA w Katowicach z 13.11.2008 r., II AKa 303/08, KZS 2009/3, poz. 48.

¹³ Zob. L. Falandysz, *Przepępstwa przeciwko rodzinie [w:] Prawo karne. Część szczególna. Wybrane zagadnienia*, red. L. Lernell, A. Krukowski, Warszawa 1969, s. 76; A. Tobis, *Główne przepępstwa przeciwko rodzinie. Charakterystyka i prawna i skuteczność kary pozbawienia wolności*, Poznań 1980, s. 52.

¹⁴ Tak Sąd Najwyższy w uchwale z 9.06.1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976/7-8, poz. 86; również w wyroku z dnia 27.02.2002 r., II KKN 17/00, OSN-KW 2002/7-8, poz. 55, Sąd Najwyższy uznał, że „znamie czasownikowe «znęca się» oznacza, iż występki ten najczęściej jest realizowany przez wielokrotne zamachy (choćby w sytuacji wyjątkowej wystarczy jednorazowy zamach)”.

¹⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 19.07.2023 r., II AKa 450/22, LEX nr 3624166.

Znęcanie się fizyczne w swoistej bezpośredniej formie przejawiać się może w popychaniu, biciu, pociąganiu za włosy, rzucaniu przedmiotami, odmawianiu pożywienia czy napojów (głodzeniu), zmuszaniu do przebywania na zimnie lub wyganianiu z miejsca zamieszkania (oraz analogicznie – niewpuszczaniu do mieszkania), poleceniu wykonywania upokarzających czynności. W postaci pośredniej oznacza wywieranie wpływu i presji na osobie pokrzywdzonej poprzez działania z pozoru niestanowiące czynów zabronionych, ale w zestawieniu ze sobą tworzących tło znęcania się (odcięcie wody, energii czy innych mediów, wymiana zamków w drzwiach, przez co ofiara pozbawiona będzie możliwości schronienia)¹⁶. Niejednokrotnie zdarza się także, że przestępstwo znęcania się zakwalifikowane będzie w zbiegu z innym czynem zabronionym, np. spowodowaniem uszczerbku na zdrowiu, jeśli wskutek podejmowanych działań lub zaniechań sprawcy wywołany został rozstrój zdrowia pokrzywdzonego¹⁷. W judykaturze wykształcił się

¹⁶ J. Lachowski, *Komentarz do art. 207 k.k....*, op. cit.

¹⁷ Przykładem przyjęcia takiej kwalifikacji był wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 13 listopada 2021 r. (sygn. akt II AKa 195/20), gdzie Sąd analizował kwestię zbiegu znęcania się nad niemowlęciem i uszczerbku na zdrowiu – SA w Łodzi uznał, że „sąd [I instancji – przyp. red] prawidłowo wywiódł, iż zachowanie oskarżonego podlegało kumulatywnej kwalifikacji na podstawie art. 207 § 1a k.k. i art. 156 § 1 pkt 2 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. Stwierdzone u pokrzywdzonego poważne obrażenia w postaci choroby realnie zagrażającej życiu oraz ciężkie kalectwo były wynikiem działania oskarżonego (ojca) polegającego na wielokrotnym, silnym chwyтaniu pokrzywdzonego – kilkumiesięcznego niemowlęcia za tułów, podnoszeniu go przez oskarżonego na wysokość swojej twarzy i intensywnym potrząsaniu, bez zapewnienia należytego podparcia głowy pokrzywdzonego”. Przeciwny pogląd zaprezentował Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z dnia 23 stycznia 2020 r. (sygn. akt I AKa 220/19), w którym uznał, iż „spowodowanie ciężkich obrażeń w postaci choroby realnie zagrażającej życiu oraz ciężkiego kalectwa wykracza poza ramy określone w art. 207 k.k., stąd zasadna jest też kwalifikacja prawna z art. 156 § 1 pkt 2 w zw. z art. 11 § 2 k.k.”. W orzecznictwie Sądu Najwyższego pojawił się także pogląd, iż przepis art. 207 § 1 k.k. może pozostawać w kumulatywnym zbiegu z art. 197 k.k. (tak postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 maja 2019 r. w sprawie o sygn. akt V KK 223/19) – „jeżeli oskarżony, w ramach przestępstwa znęcania się, jednocześnie działając w krótkich odstępach czasu w wykonaniu z góry powziętego zamiaru wielokrotnie doprowadził pokrzywdzoną przemocą polegającą na przytrzymywaniu jej ciała i rąk do obcowania płciowego, to powołanie w kwalifikacji prawnej czynu przepisu art. 12 k.k.

również pogład, iż przepis art. 207 § 1 k.k. konsumuje m.in. przepisy art. 190 § 1 k.k. (groźby karalne), art. 216 § 1 k.k. (zniewaga), art. 217 § 1 k.k. (naruszenie nietykalności cielesnej), art. 190a § 1 k.k. (uporczywe nękanie)¹⁸.

Znęcanie psychiczne, w przeciwieństwie do znęcania fizycznego, nie pozwala na bezpośrednie, bezsporne stwierdzenie obrażeń u ofiary, jednak jego skutki w postaci np. zaburzeń adaptacyjnych u osób pokrzywdzonych są nierzadko odczuwane przez długi czas po ustaniu znęcania się. W utrwalonym przez judykaturę pogładzie, znęcaniem psychicznym jest każdy przejaw wzbudzania u pokrzywdzonego poczucia zagrożenia i lęku o siebie lub należące do niego mienie. Znamiona czynu zabronionego wypełnione będą także w przypadku stosowania gróźb, używania wobec osoby pokrzywdzonej słów powszechnie uznawanych za obelżywe, uprzykrzania życia i codziennych czynności oraz powodowania niepokoju.

Ujmując powyższe w sposób bardziej precyzyjny, „znęcaniem psychicznym będzie zabieranie emerytury osobie starszej i pozbawienie jej pewnej samodzielności, odmowa wydania takich pieniędzy na żądanie, złośliwe odkręcanie wody w mieszkaniu, trzaskanie drzwiami, włączanie światła w późnych godzinach nocnych i hałasowanie w pomieszczeniach, w których śpi pokrzywdzony, po to, aby go wybudzić, zwłaszcza gdy konieczne jest wstawanie wczesnym rankiem, prowokowanie do kłótni, czynienie na złość, celowe wyprowadzanie z równowagi, przyjeżdżanie do miejsca zatrudnienia osoby pokrzywdzonej i wykrzykiwanie pod jej adresem słów wulgarnych, śledzenie pokrzywdzonego”¹⁹. Zachowania naganne, społecznie nieakceptowalne oraz wzbudzające poczucie udręczenia i strachu u pokrzywdzonego, przybrawszy intensywną postać, mogą zostać uznane za przejaw dręczenia ofiary, albowiem wskutek długotrwałego oddziaływania mogą wywierać istotny wpływ na sferę psychiczną osoby pokrzywdzonej tym prze-

w pełni odpowiadało prawu” (zob. też wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 marca 2019 r., II AKa 12/19).

¹⁸ Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 8 maja 2019 r. w sprawie o sygn. akt VII Ka 158/19.

¹⁹ J. Lachowski, *Komentarz do art. 207 k.k....*, op. cit.

stępstwem poprzez wywoływanie u niej poczucia beznadziei i niepokoju²⁰.

Takie zachowania, jeśli przybierają intensywną postać, mogą stanowić formę dręczenia osoby pokrzywdzonej, uprzykrzania jej życia, mogą więc wywierać poważny wpływ na jej psychikę, powodując u niej poczucie beznadziejności. Orzecznictwo sądów powszechnych Rzeczypospolitej Polskiej stoi na stanowisku, iż liczne zachowania rozciągnięte w czasie, choćby miały wypełniać znamiona pojedynczych przestępstw penalizowanych przez inne przepisy kodeksu karnego, stanowić mogą znęcanie psychiczne²¹.

Kwestią wymagającą uwagi pozostaje wzajemne znęcanie się sprawcy i ofiary nad sobą, albowiem wówczas bardzo często nie sposób zidentyfikować osobę posiadającą przewagę, co jest kluczowe przy weryfikacji istnienia znamion przestępstwa. O ile nie jest akceptowane przyjęcie, że dalsze wspólne zamieszkiwanie ofiary ze sprawcą wyklucza istnienie bytu przestępstwa²², o tyle również powszechnie przyjętym w doktrynie jest, że wzajemne znęcanie się nie może zostać sklasyfikowane jako czyn zabroniony, choćby zarówno po jednej i drugiej stronie realizowane były ustawowe znamiona przestępstwa²³.

²⁰ J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się*, Prokuratura i Prawo 2008/nr 3, s. 60.

²¹ Tak Wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 12 lipca 2018 r., II AKA 45/18, LEX nr 2662935, w którym sąd apelacyjny stwierdził, że oskarżony poprzez liczne zachowania rozciągnięte w czasie umyślnie wyrządzał krzywdę moralną pokrzywdzonym, wyzywając je wulgarnymi słowami, poniżając, wyszydzając, szarpiąc – obojętnie z jakich pobudek. Zachowanie oskarżonego spowodowało, że żona i starsza córka żyły w lęku przed sprawcą, a w końcu (szczególnie żona) podporządkowały się jego woli, co i tak nie uchroniło ich od dalszych ataków agresji, głównie słownej. Rozciągnięta w czasie negatywna postawa oskarżonego, poddana obiektywnej ocenie, dowodzi zachowań powodujących u obu pokrzywdzonych poważne cierpienia moralne i nie można jej sprowadzać do zwyczajnego znieważania.

²² Tak wyrok SA w Katowicach z 25.10.2012 r., II AKA 394/12, OSA 2013/6, poz. 34–44: „nie można zasadnie twierdzić, że takie zachowania nie są wymierzone w pokrzywdzoną, stanowią jedynie uciążliwy sposób życia sprawcy, a skoro pokrzywdzona decyduje się na wspólne zamieszkiwanie z taką osobą, to niejako godzi się na takie warunki. Pokrzywdzona może nie mieć wyboru i musi niekiedy mieszkać ze swoim oprawcą”.

²³ Ten pogląd wyraził Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 11 lutego 2003 r. IV

Tęm znęcania się psychicznego lub fizycznego jest niekiedy konflikt małżeński (partnerski), wynikający z zamiaru rozstania stron. Wówczas należy z dużą dozą ostrożności analizować przesłanki ewentualnej odpowiedzialności karnej za znęcanie, albowiem sam fakt skłócenia małżonków oraz czynienie sobie wzajemnie złościwości nie doprowadzi do wyczerpania okoliczności czynu z art. 207 § 1 k.k., gdy konflikt nie wykazuje przewagi jednej ze stron lub nie eskaluje na tyle, by podlegał widocznemu oderwaniu od sytuacji konfliktogennej²⁴. O tym jednak, czy dane działanie lub zaniechanie wypełnia znamiona przestęstwa znęcania się, decydować winny zawsze okoliczności obiektywne, nie samo subiektywne odczucie pokrzywdzonego. Immanentnym jest więc ustalenie, w jaki sposób pokrzywdzony odbierał zachowanie sprawcy, jeśli bowiem nie pozostawał w lęku, dyskomforcie psychicznym i poczuciu beznadziejności, nie był w jego ocenie poniżany ani nękanym, nie sposób będzie pociągnąć sprawcę do odpowiedzialności za czyn z art. 207 k.k.²⁵.

KKN 312/99, LEX nr 77436, w którym stwierdził, że „przepęstwo określone w art. 207 § 1 kk może być popełnione umyślnie i to wyłącznie z zamiarem bezpośrednim. Przesądza o tym zamię intencjonalne „znęca się”, charakteryzujące szczególne nastawienie sprawcy. Pojęcie „znęcanie się” na gruncie art. 207 kk zawiera w sobie istnienie przewagi sprawcy nad osobą pokrzywdzoną, której nie może się ona przeciwstawić lub może to uczynić w niewielkim stopniu. Nie jest zatem możliwe wzajemne znęcanie się nad sobą małżonków w tym samym czasie. Istota przestęstwa znęcania się polega na jakościowo innym zachowaniu się sprawcy, aniżeli na zwyczajnym znieważeniu lub naruszeniu nietykalności cielesnej osoby pokrzywdzonej. O uznaniu za „znęcanie się” zachowania sprawiającego cierpienie psychiczne ofiary powinna decydować ocena obiektywna, a nie subiektywne odczucie pokrzywdzonego. Za znęcanie się nie można uznać zachowania sprawcy, które nie powoduje u ofiary poważnego cierpienia moralnego ani w sytuacji, gdy między osobą oskarżoną a pokrzywdzoną dochodzi do wzajemnego znęcania się”.

²⁴ Zob. szerzej wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 1999 r., sygn. akt WA 16/99, LEX nr 535198; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 września 2022 r., sygn. akt IV KK 274,22, LEX nr 3484244; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 lipca 2022 r., sygn. akt I KK 262/22, LEX nr 3480441; odmiennie Sąd Apelacyjny w Gdańsku w wyroku z dnia 23 lipca 2020 r., sygn. akt II AKa 80/20, LEX nr 3208403.

²⁵ Wyrok SA w Krakowie z 25.03.1998 r., II AKa 40/98, LEX nr 35158.

Niezależnie od ustawowych granic zagrożenia karą pozbawienia wolności w przypadku skazania sprawcy za czyn z art. 207 k.k., ustawodawca przewidział możliwość dodatkowego zabezpieczenia ofiary poprzez zastosowanie środka karnego w postaci zakazu przebywania w określonych miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczenia określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 § 1 ust. 2b k.k.) lub nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 § 1 ust. 2e k.k.)²⁶. W razie orzeczenia nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym w razie skazania za przestępstwo przeciwko rodzinie i opiece, sąd orzeka obligatoryjnie na ten sam okres zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego (art. 39 § 1 ust. 3a k.k.). Z uwagi na przewidzianą w kodeksie karnym możliwość zastosowania środka zapobiegawczego polegającego na nałożeniu na podejrzanego lub skarżonego określonych w art. 39 § 1 ust. 2b k.k. zakazów i nakazów, dobra osobiste oraz interesy pokrzywdzonego mogą być skutecznie chronione jeszcze przed prawomocnym stwierdzeniem winy sprawcy znęcania się – jest to wyraz dbałości o najważniejsze dobra pokrzywdzonego, tj. jego życie, zdrowie oraz wolność.

Pojęcie przemocy domowej oraz wynikające z ustawy możliwości zabezpieczenia interesów osoby doznającej przemocy

Jak wskazano we wstępie, nierzadko pojęcie przemocy domowej jest mylnie utożsamiane z koniecznością wystąpienia w zachowaniu sprawcy znamion czynu zabronionego w postaci znęcania się. Podczas gdy znęcaniem się jest zachowanie najczęściej wieloczynowe o zbiorowo określonych czynnościach wykonawczych²⁷, przemoc domowa (uprzednio „przemoc w rodzinie”) zdefiniowana

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. ..., op. cit.

²⁷ A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2009, s. 214.

została w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy domowej, zastępującej uprzednio obowiązującą ustawę o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. I tak Przez przemoc domową należy rozumieć (art. 2 ust. 1 ustawy) „jednorazowe albo powtarzające się działanie lub zaniechanie, wykorzystujące przewagę fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną, naruszające prawa lub dobra osobiste osoby doznającej przemocy domowej, w szczególności:

- a. narażające tę osobę na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia lub mienia,
- b. naruszające jej godność, nietykalność cielesną lub wolność, w tym seksualną,
- c. powodujące szkody na jej zdrowiu fizycznym lub psychicznym, wywołujące u tej osoby cierpienie lub krzywdę,
- d. ograniczające lub pozbawiające tę osobę dostępu do środków finansowych lub możliwości podjęcia pracy lub uzyskania samodzielności finansowej,
- e. istotnie naruszające prywatność tej osoby lub wzbudzające u niej poczucie zagrożenia, poniżenia lub udrczenia, w tym podejmowane za pomocą środków komunikacji elektronicznej”²⁸.

Na pierwszy plan niejako wylania się sposób zdefiniowania przemocy domowej jako zjawiska zawierającego w sobie znamiona różnych przestępstw (jak choćby uporczywego nękania, znęcania, naruszenia nietykalności cielesnej), ale również szerszego, aniżeli w kodeksie karnym, ujęcia form agresji i przemocy stosowanej wobec drugiego człowieka. Przemoc domową – podobnie jak analizowane wyżej przestępstwo znęcania się – cechuje wina umyślna, tak więc nie jest możliwe zakwalifikowanie określonego działania lub zaniechania jako przemocy domowej, gdy było ono nieumyślne. Wiele ze wskazanych zachowań może zostać zakwalifikowanych jako czyny zabronione przez ustawę karną, natomiast następstwa uznania, że dane zachowanie stanowi przemoc domową, pozwala na administracyjnoprawne i cywilnoprawne kontrolowa-

²⁸ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej, Dz. U. 2005 Nr 180 poz. 1493 z późn. zm.

nie zjawiska przemocy, niezależnie od ewentualnej odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa. Jest to więc odmienny i z całą pewnością alternatywny dla prawa karnego, system ochrony przed przemocą²⁹.

Procedurą, która została przewidziana przez ustawodawcę na wypadek występowania przemocy domowej, jest Niebieska Karta, wprowadzona i szczegółowo uregulowana przez Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. Poprzez zorganizowane prace zespołów interdyscyplinarnych oraz grup roboczych, rodzina, co do której zachodzi podejrzenie występowania przemocy domowej, zostaje objęta specjalistyczną ochroną i regularną kontrolą. Procedura jest uruchamiana w przypadku stwierdzenia przez wyszczególniony podmiot podejrzenia występowania przemocy, wówczas na podstawie wypełnionego formularza NK powoływana jest grupa robocza delegowana do pracy z daną rodziną. Procedura pozostaje aktywna dopóty, dopóki nie zostanie stwierdzony brak zagrożenia przemocą, a rodzina legitymuje się prawidłową, niezakłóconą współpracą z pracownikami socjalnymi i asystentem rodziny.

Istotnym z punktu widzenia odseparowania sprawy przemocy od osób jej doznających, jest możliwość zobowiązania osoby, co do której istnieje podejrzenie stosowania przemocy, do opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z osobą dotkniętą przemocą lub zakazu zbliżania do jego otoczenia na określonej odległość. Skuteczna izolacja sprawcy przemocy od ofiary, którą wprowadziła ustawa z dnia 30 kwietnia 2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw³⁰, przewidziana został w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy domowej w art. 11a, który stanowi: „jeżeli osoba stosująca przemoc domową wspólnie zajmująca mieszkanie swoim zachowaniem pole-

²⁹ P. Wiktorska, *Dziecko w sytuacji przemocy w rodzinie w ujęciu kryminologicznym* [w:] J. Haberko, K. Jadach, P. Wiktorska, M. Łączkowska-Porawska (red.), *Dziecko-Rodzice-Państwo w kontekście świadczeń zdrowotnych, edukacyjnych i przemocy domowej*, Warszawa 2020, s. 110.

³⁰ Ustawa z dnia 30 kwietnia 2020 r. o zmianie ustawy kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2020 poz. 288.

gającym na stosowaniu przemocy domowej czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie, osoba doznająca tej przemocy może żądać, aby sąd, właściwy według przepisów ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego postępowaniu nieprocesowym, zobowiązał ją do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazał zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia”³¹.

Na uwagę zasługuje, że przez pojęcie „mieszkania” rozumie się wszelki obszar, który przeznaczony jest do zaspokojenia potrzeb bytowych, a więc nie tylko mieszkanie rozumiane *per se*, ale również dom, folwark, siedlisko, czy wszelkie inne formy miejsc przeznaczonych do zamieszkania. Ustawodawca – w celu wykluczenia wszelkich wątpliwości interpretacyjnych na tym tle (pojęcie „mieszkania” występuje także w art. 15aa ust. 6 ustawy o Policji, art. 18a ust. 6 ustawy o ŻW) wyraźnie wskazał, iż pojęcie to obejmuje wszelkie lokale służące zaspokajaniu bieżących potrzeb mieszkaniowych³².

Przepis art. 11a ust. 1 ustawy stosuje się również w przypadku, gdy:

1. osoba dotknięta przemocą w rodzinie opuściła wspólnie zajmowane mieszkanie z powodu stosowania wobec niej przemocy w tym mieszkaniu;
2. członek rodziny stosujący przemoc w rodzinie opuścił wspólnie zajmowane mieszkanie;
3. małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu oraz inna osoba stosująca przemoc w rodzinie, okresowo lub nieregularnie przebywa w mieszkaniu wspólnie z osobą dotkniętą przemocą w rodzinie³³.

³¹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu ... op. cit.

³² S. Spurek [w:] *Przeciwdziałanie przemocy domowej. Komentarz, wyd. VI*, Warszawa 2023, art. 11(a), art. 11(aa), art. 11(ab).

³³ Przepis został tak zaktualizowany, aby wyeliminować uprzednio występujące problemy orzecznicze dotyczące możliwości wydania orzeczenia w trybie art. 11a ustawy, gdy strony konfliktu o charakterze przemocy domowej nie zamieszkiwali w nim, choćby czasowo, lub przebywali jedynie okresowo bądź niere-

Istotą możliwości zastosowania nakazu/zakazu wobec sprawcy przemocy domowej, przewidzianego w art. 11a ustawy, jest przedłużenie nakazu lub zakazu stosowanego przez Policję na zasadzie art. 15aa ustawy o Policji³⁴, wydanie postanowienia w przedmiocie zabezpieczenia na czas trwania postępowania (wówczas zakaz/nakaz może być zastosowany na okres do trzech miesięcy od dnia wydania postanowienia) oraz wydanie ostatecznego postanowienia co do istoty sprawy w sytuacji, gdy wspólne zamieszkiwanie sprawcy przemocy domowej i jej ofiary jest szczególnie uciążliwe. Nie ma znaczenia uprzednia karalność lub jej brak w zakresie przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, fakt prowadzenia postępowania przygotowawczego wobec sprawcy przemocy, aktywna lub w przeszłości prowadzona procedura Niebieskiej Karty czy jakiegokolwiek inne fakty, którym możliwe byłoby nadanie przymiotu niejako „prejudycjalnych”.

Sprawa wszczęta w wyniku wniosku o nakazanie opuszczenia lokalu mieszkalnego lub zakazanie zbliżania do jego bezpośredniego otoczenia toczy się z zastosowaniem przepisów postępowania cywilnego, a sąd jest zobowiązany wydać postanowienie kończące postępowanie w terminie jednego miesiąca od daty wpływu wniosku do sądu. Co istotne, nakaz lub zakaz wydany w trybie art. 11a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej ma charakter czasowy, jednak bezterminowy – oznacza to, że sąd nie określa z góry czasu jego obowiązywania. Stosownie do art. 560⁷ § 1 k.p.c. sąd, uwzględniając wniosek o zobowiązanie osoby stosującej przemoc domową do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub o wydanie zakazu zbliżania się do wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia wskazuje w postanowieniu obszar, który osoba stosująca przemoc domową ma opuścić i na którym nie może przebywać, lub odległość od wspólnie zajmowanego mieszkania, którą osoba stosująca

gularnie (Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, IX kadencja, druk sejm. nr 279).

³⁴ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz.U. 1990 nr 30 poz. 179 z późn. zm.

przemoc domową jest zobowiązana zachowań. Jednocześnie sąd, uwzględniając wniosek o wydanie zakazu zbliżania się do osoby doznającej przemocy domowej, wskazuje w postanowieniu wyrażoną w metrach odległość, na którą osoba stosująca przemoc nie może zbliżyć się do osoby doznającej przemocy (art. 560⁷ § 3 k.p.c.)³⁵. Postanowienie zapadłe co do istoty sprawy jest skuteczne i wykonalne z chwilą jego ogłoszenia, może być ono zmieniane lub uchylane wskutek zmiany okoliczności sprawy.

Zakończenie

Z powyższego zestawienia podobieństw i różnic pomiędzy przepępstwem zncęania się a zjawiskiem przemocy domowej wynika bezspornie, że zastosowanie w przypadku przejawów agresji i przemocy znajdują nie tylko przepisy kodeksu karnego, ale również regulacje administracyjno- i cywilnoprawne. Sposób ujęcia problemu, to jest celowe przewidzenie przez ustawodawcę różnorodnych form eliminacji tego szkodliwego społecznie zjawiska, wskazuje na możliwie najwyższy priorytet zabezpieczenia interesów i bezpieczeństwa osób doznających przemocy, czy to poprzez czyny zabronione przez ustawę karną, czy działania lub zaniechania spełniające kryteria przemocy domowej w świetle ustawy.

Należy mieć przede wszystkim na względie sposób diagnozowania i klasyfikowania określonych zjawisk oraz niezależność procedury przewidzianej przez kodeks postępowania cywilnego i ustawę o przeciwdziałaniu przemocy domowej od jakichkolwiek innych postępowañ. Na szczególną uwagę zasługuje fakt sankcji i dolegliwości stosowanych wobec sprawców przepępstwa zncęania się i osób dopuszczających się przemocy domowej – o ile środki karne stosowane są przez sąd z jednoczesnym z góry określonym czasem ich obowiązywania, o tyle nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego lub zakaz zbliżania do lokalu i jego bezpośredniego otoczenia jest

³⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks Postępowania Cywilnego, Dz.U. 1964 nr 43 poz. 296 z późn. zm.

wydawany przez sąd bez ustanowienia ram czasowych jego trwania, tj. bezterminowo (czego nie należy błędnie interpretować jako stosowania go dożywotnio”). Procedura przewidziana w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy domowej obwarowana jest istotnymi ograniczeniami czasowymi (sąd ma obowiązek wydać postanowienie kończące postępowanie w terminie miesiąca od daty wpływu wniosku), przy czym brak jest takich regulacji w kontekście środków zapobiegawczych lub środków karnych stosowanych na podstawie ustawy karnej. Ostatecznie analiza porównawcza znamion przestępstwa znęcania się i przemocy domowej pozwala na konstatację, iż przemoc domowa jest ujmowana znacznie szerszej, aniżeli czyn zabroniony znęcania się, a zatem realnie ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej może pozwolić na skuteczniejszą i szybszą realizację praw ofiary w postaci odseparowania sprawcy przemocy od osób jej doznającej.

Magdalena Teleszewska

ORCID: 0009-0007-9695-2610

Akademia Podlaska w Białymstoku

Zakład Administracji

POSTĘPOWANIE ZE SKAZANYMI KOBIETAMI W LATACH 1918–1939

Streszczenie

Potrzebę odmiennego traktowania skazanych kobiet od mężczyzn w warunkach izolacji penitencjarnej dostrzeżono bardzo wcześnie, bowiem już od czasów tworzenia pierwszych zakładów karnych. Podyktowane jest to przede wszystkim trudnościami związanymi z procesem przystosowania się do warunków więziennych. Kobiety bowiem gorzej znoszą rozłąkę z rodziną i dziećmi. Odmienność obejmuje zatem nie tylko rygory wykonywania kary pozbawienia wolności, stosowania kar dyscyplinarnych czy też warunków zatrudnienia i szkolenia zawodowego, ale również częstotliwość kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym.

Słowa kluczowe: zakład karny, izolacja penitencjarna kobiet, lata 1918–1939.

Abstract

The need to treat female convicts differently from men in conditions of penitentiary isolation was noticed very early, already from the time of the creation of the first prisons. This is primarily due to the difficulties associated with the process of adapting to prison conditions. Women cope with separation from family and children worse. Therefore, the difference includes not only the rigors of imposing a prison sentence, the

application of disciplinary penalties or the conditions of employment and vocational training, but also the frequency of contacts with family and the outside world.

Key words: prison, women's penitentiary isolation, 1918–1939.

Przełomowym momentem w procesie kształtowania wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet, w ocenie J. Migdała¹ była uchwała V Międzynarodowego Kongresu Więziennego, który odbył się w Paryżu w 1895 r. Dotyczyła ona traktowania kobiet osadzonych w warunkach izolacji penitencjarnej. Z przytoczonej przez J. Migdała uchwały wynika, iż „(...) z punktu widzenia zdrowia fizycznego a także w interesie sprawiedliwości konieczne jest ustanowienie w odpowiednich ustawach i przepisach odrębnych praw dla kobiet pozbawionych wolności, konieczne jest też złagodzenie reżimu i dyscypliny więziennej”.

Rozwiązania w zakresie odmiennego traktowania kobiet przebywających w warunkach izolacji penitencjarnej wypracowano także w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Zostały wówczas sformułowane wyjątkowe postanowienia w stosunku do skazanych kobiet, szczególnie ciężarnych a także matek małych dzieci.

Pierwszym aktem prawem II Rzeczypospolitej Polski był Dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 8 lutego 1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych². Pomimo faktu, iż był to akt bardzo ogólny i liczył zaledwie 12 artykułów, to mimo to, odegrał znamienne rolę odnośnie wykonywania kary pozbawienia wolności przez kobiety³. Dostrzeżono wówczas potrzebę odmiennego traktowania kobiet w zakresie stosowania kar dyscy-

¹ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1918–1928*, Wydawnictwo Arche s.c., Gdańsk 2011, s. 85–86.

² *Dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 8 lutego 1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych* (Dz. Pr. P. P. Nr 15, poz. 202).

³ J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982, s. 70.

plinarnych. W konsekwencji, zgodnie z art. 7 omawianego dekretu, zakazano stosowania wobec kobiet kary nałożenia kajdan⁴.

W 1925 r. Departament Karny Ministerstwa Sprawiedliwości opracował kolejny akt prawny w postaci wytycznych dla pracowników służby więziennej Wypracowano zasady, zgodnie z którymi szczególną ochroną objęto kobiety w ciąży oraz karmiące. Mając na względzie szczególne potrzeby żywieniowe kobiet w ciąży oraz karmiących, nie wymierzano im kary w postaci postu o chlebie i wodzie. Ponadto, kobiet w ciąży oraz karmiących matek nie pozbawiano pościeli (tzw. twarde łoże) na okres 1 tygodnia. Zakazano również zamykania ich w celi karnej na okres do 2 tygodni oraz zamykania w ciemnej celi na okres także 2 tygodni.

Również podczas rozdzielania prac istotną rolę ogrywała płęć. Nie zatrudniano kobiet w kuźni czy też ślusarni.

Zakazano zatem stosowania wobec tej grupy skazanych kar, które narażały na stres nie tylko matkę, ale przede wszystkim dziecko.

W Regulaminie życia więziennego dostrzeżono potrzebę odrębnego kształtowania racji żywieniowych dla kobiet pozostających w warunkach izolacji penitencjarnej. Dzienna norma dla wszystkich więźniów niezatrudnionych wynosiła 2400 kalorii, natomiast kobiety w ciąży oraz karmiące znalazły się w grupie, wraz z więźniami pracującymi, którzy dziennie powinni otrzymywać 3000 kalorii⁵.

Ponadto, kobiety, które pracowały w więzieniu dla kobiet, bądź w oddziałach dla kobiet, mieszczących się w męskich więzieniach, pełniły te same obowiązki jak dozorczy. Jednakże, na szczególną uwagę zasługuje fakt, że kobiety, pełniące rolę dozorczyń nie posiadały uzbrojenia, które zostało ustalone tylko dla mężczyzn dozorców⁶.

Zasady segregacji więźniów oraz ich klasyfikacji zostały unormowane także w okólniku Ministra Sprawiedliwości Nr 1368/III.A.W./28 z dnia 27 lutego 1928 r. w sprawie klasyfikacji więźniów

⁴ Dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 8 lutego 1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych (Dz. Pr. P. P. Nr 15, poz. 202).

⁵ H. Wapniarski, *Regulamin życia więziennego* [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929, s. 78.

⁶ Z. Bugajski, *Zasadnicze wiadomości z zakresu praktycznego więziennictwa*, Warszawa 1925, s. 60.

i segregacji więźniów. Zgodnie z omawianym okólnikiem nie osadzano w tych samych celach więźniów różnej płci. Zabroniono także w oddziałach przeznaczonych dla kobiet osadzać w jednej celi:

- a. matek mających przy sobie dzieci i
- b. kobiet, które zajmowały się nierządem albo były karane albo są karane za przestępstwa przeciwko moralności, albo są osadzone pod zarzutem takich przestępstw, razem z kobietami nie należącymi do tych kategorii⁷.

Zabieg ten miał przede wszystkim na celu niedopuszczenie do zdemoralizowania dzieci oraz kobiet, które zostały skazane za inne przestępstwa.

Nieco szerzej problematykę wykonywania kary pozbawienia wobec kobiet traktuje rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa. Problematykę dotyczącą kobiet przebywających w warunkach izolacji penitencjarnej unormowano w dwóch artykułach. Na mocy art. 5 rozporządzenia potwierdzono wcześniej już akcentowaną potrzebę klasyfikacji skazanych ze względu na płeć. W drugim zdaniu art. 5 zaznaczono, iż w przypadku braku takiej możliwości, należy umieścić tę kategorię więźniów w osobnych oddziałach. Ponadto na mocy art. 53 rozporządzenia o organizacji więziennictwa zabroniono stosowania określonych kar dyscyplinarnych wobec kobiet brzemiennych oraz karmiących.

Tym samym zakazano stosowania wobec kobiet kar w postaci:

1. zmniejszania porcji żywnościowej na czas do 2 tygodni;
2. stosowania postu o chlebie i wodzie w dniach przez inne przegrodzonych, ogólna liczba dni postu, wymierzonych jednorazowo, nie może przekraczać 7 dni;
3. pozbawienia pościeli (tzw. twarde łóżce) na czas do 1 tygodnia;
4. samotnego zamknięcia w odosobnionej celi na to przeznaczonej na czas do 2 tygodni;

⁷ *Okólnik Ministra Sprawiedliwości Nr 1368/III A.W./28 z dnia 27 lutego 1928 r. w sprawie klasyfikacji więzień i segregacji więźniów* (Dz. Urz. M.S. Nr 5 z dnia 1 marca 1928).

5. zamknięcia w ciemnej celi na czas do 48 godzin, przy karach ponad 6 miesięcy więzienia (...)⁸.

Podzielałam zdaniem J. Migdała⁹, który stwierdził, iż wprowadzenie wyżej wymienionego zakazu stosowania określonych kar dyscyplinarnych w stosunku do kobiet przebywających w warunkach izolacji penitencjarnej było jak najbardziej uzasadnione. Kary mogły niekorzystnie oddziaływać na rozwój dziecka, w szczególności na jego stan psychiczny a także fizyczny.

Na mocy przepisów rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej w sprawie organizacji więziennictwa utrzymano zasadę, iż należy stosować podwyższoną rację żywieniową dla kobiet w ciąży oraz karmiących. Wynosiła ona 3000 kalorii¹⁰. Ponadto w rozporządzeniu o organizacji więziennictwa, uregulowano także zasadę z którego wynikało, że Minister Sprawiedliwości ma możliwość, po zasięgnięciu opinii Ministra Pracy i Opieki Społecznej, w wyjątkowych sytuacjach powierzyć zarząd więzienia instytucjom dającym rękojmię należytego spełnienia zadań związanych z wykonywaniem kary bądź tymczasowego aresztowania¹¹. Rozwiązanie te zostało unormowane pod wpływem sprawy, jaka miała miejsce w Małopolsce. W myśl decyzji Rady Ministrów z 1923 r. zakład karny we Lwowie przeznaczono na rozszerzenie budowy Politechniki Lwowskiej. Należy podkreślić, iż był to jedyny tego rodzaju zakład karny w Małopolsce¹². Jego pracą kierowało, przez niemalże 70 lat, Stowarzyszenie Sióstr Miłosierdzia. Przebywały w nim kobiety, które należały do różnych wyznań, narodowości. Pomimo tego, wyni-

⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa (Dz. U. 1928, Nr 29, poz. 272).

⁹ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1918–1928*, Wydawnictwo Arche s.c., Gdańsk 2011, s. 89.

¹⁰ E. Neymark, *Zasady nowej organizacji więziennictwa w świetle nowoczesnych postulatów nauk prawnych* [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929, s. 210–211.

¹¹ E. Neymark, *Zasady nowej organizacji więziennictwa w świetle nowoczesnych postulatów nauk prawnych* [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929, s. 201.

¹² J. Zakrzewski, *Pierwsze pięćdziesiąt lat więziennictwa polskiego* [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929, s. 55.

ki poprawy przebywających tam więźniarek przynosiły korzystne efekty¹³.

Od momentu zamknięcia Zakładu Karnego dla kobiet we Lwowie, powierzono wykonywanie kary ciężkiego więzienia dla oddziału kobiecego, mieszczącego się wówczas przy ul. Kazimierzowskiej we Lwowie. Z przytoczonego przez J. Migdała¹⁴ rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 stycznia 1924 r. w przedmiocie wykonywania kary ciężkiego więzienia nad więźniarkami z okręgów sądów apelacyjnych we Lwowie i Krakowie w oddziale kobiecym w byłym zakładzie karnym przy ul. Kazimierzowskiej we Lwowie („Brygidki”) wynika, że funkcjonowały wówczas oddziały i więzienia przeznaczone dla kobiet:

1. odrębne więzienie kobiece:
 - w Fordonie a także Zakład Karny we Lwowie (który został zlikwidowany w 1923 r.)
2. oddziały przeznaczone dla kobiet mieszczące się przy więzieniach dla mężczyzn:
 - w Sieradzu, w Kaliszu, w Wilnie na „Łukiszkach”, w Łęczycy, w Katowicach, w Warszawie przy ul. Dzielnej, we Lwowie przy ul. Kazimierzowskiej od 1924 r.

Z powyższego wynika, że kobiety w przeważającej większości odbywały karę pozbawienia wolności w zakładach karnych, które były oddalone od ich miejsca zamieszkania. Nie każdy zakład karny dysponował bowiem wydzielonym dla tej grupy skazanych oddziałem. Fakt, iż kobiety były oddzielone nie tylko kratami ale również i kilometrami od rodziny rodził niewątpliwie frustrację wśród nich.

Ogóle zasady wynikające z rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej w sprawie klasyfikacji skazanych, jak podkreśla S. Ziemiński, zostały rozwinięte oraz skonkretyzowane w okólniku Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lipca 1928 r. w sprawie

¹³ Z. Bugajski, E. Neymark, *Aktualne zagadnienia i projekty reformy więziennictwa. Tom I*, Warszawa 1925, s. 263.

¹⁴ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1918–1928*, Wydawnictwo Arche s.c., Gdańsk 2011, s. 91.

klasyfikacji więzień i segregacji więźniów. Wyselekcjonowano trzy grupy w zakładach karnych uwzględniając przede wszystkim wysokość wymierzonej kary:

1. do 1 roku;
2. od 1 roku do 3 lat;
3. powyżej 3 lat.

Należało również, w ramach tych zakładów, stworzyć oddzielne oddziały dla skazanych za poszczególne rodzaje kar. W związku z powyższym w myśl zapisów cytowanego okólnika wyodrębniono następujące oddziały:

1. twierdza;
2. areszt śledczy;
3. areszt;
4. więzienie zastępujące dom poprawy;
5. ciężkie więzienie¹⁵.

Ponadto, z przypisów okólnika Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lipca 1928 r. wynikała zasada, że nie osadzano więźniów różnej płci, nieletnich z dorosłymi a także recydywistów z więźniami, którzy popełnili przestępstwo ze szczególnie niskich pobudek w tych samych celach. Zabroniono także, podobnie jak w przytaczanym okólniku Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 lutego 1928 r. w sprawie klasyfikacji więzień i segregacji więźniów, osadzania w jednej celi matek mających przy sobie dzieci oraz kobiet, które zajmowały się nierządem, albo były bądź też są karane za przestępstwa przeciwko moralności, bądź też są osadzone pod zarzutem dokonania takich przestępstw wraz z kobietami, które nie należały do tych kategorii¹⁶.

Warto zauważyć, iż okres po I wojnie światowej był niezwykle trudny pod względem gospodarczym. Rzutowało to również na problemy finansowe, z jakimi borykały się zakłady karne w latach 20. Brakowało środków na zakup środków higienicznych niezbędnych

¹⁵ S. Ziemiński, *Klasyfikacja skazanych*, Wydawnictwo prawnicze, Warszawa 1973, s. 144.

¹⁶ *Okólnik Ministra Sprawiedliwości Nr 1409/III A.W./28 z dnia 14 lipca 1928 r. w sprawie klasyfikacji więzień i segregacji więźniów* (Dz. Urz. Min. Spr. Nr 14).

do zaspokojenia podstawowych potrzeb skazanych kobiet. Kwestia podniesiona przez H. Jankowskiego¹⁷ dotyczyła urojonych oraz fałszywych obaw społeczeństwa, że całe masy biednych ludzi będą dopuszczały się przestępstw, po to tylko, żeby dostać się do więzienia, w celu poprawienia sobie warunków egzystencji. Autor podkreślił, że takie sytuacje mogły mieć miejsce, jednakże stanowiły one odosobnione przypadki. Podkreślenia wymaga fakt, że pomimo niekorzystnej sytuacji pod względem finansowym, funkcjonowała wówczas, przy Więzieniu przy ul. Dzielnej Nr 24/26 w Warszawie, sala położnicza a także sala szpitalna dla kobiet. Ponadto w Warszawie istniały 4 szpitale okręgowe w Więzieniach, z czego jeden był chirurgiczno-ginekologiczny z wyspecjalizowaną salą poporodową.

Omawiając specjalistyczne placówki, które utworzono kobietom odbywającym karę pozbawienia wolności nie należy pominąć faktu, iż wśród skazanych były również osoby zmagające się z problemami psychicznymi a także licznymi uzależnieniami (zarówno od alkoholu jak i środków odurzających). Pod koniec lat dwudziestych, w okresie przedwojennym zaczęto organizować specjalistyczne lecznicze zakłady penitencjarne, które były przeznaczone także dla osób niepełnosprawnych psychicznie. Osoby takie umieszczano wówczas w więziennych szpitalach psychiatrycznych. Jeden z nich znajdował się w Grudziądzu i został przeznaczony dla kobiet w 1933 r.¹⁸.

Kolejne zmiany odnośnie zasad oraz kryteriów klasyfikacji skazanych zostały wprowadzone w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego¹⁹. Zdaniem M. Gordon²⁰ żaden regulamin dotyczący

¹⁷ H. Jankowski, *Higiena więzień* [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929, s. 97–102.

¹⁸ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami* [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*, pod red. A. Marka, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 490–491.

¹⁹ S. Ziemiński, *Klasyfikacja skazanych*, Wydawnictwo prawnicze, Warszawa 1973, s. 146.

²⁰ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami* [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*, pod red. A. Marka, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 478.

wykonywania kary pozbawienia wolności, wydany po odzyskaniu niepodległości nie ustanowił odrębnego sposobu wykonywania kary w stosunku do kobiet. Autorka wskazała, że we wcześniejszych regulacjach były formowane jedynie wyjątkowe postanowienia dotyczące kobiet, a szczególnie kobiet w ciąży oraz matek małych dzieci.

W rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości, zgodnie z § 171, zabroniono stosowania w stosunku do kobiet w ciąży oraz matek karmiących następujących kar dyscyplinarnych:

1. zmniejszenia porcji żywnościowej na czas do 2 tygodni;
2. postu o chlebie i wodzie, ogólna liczba dni postu wymierzonych jednorazowo nie może przekroczyć 7 dni;
3. pozbawienia pościeli (twarde łóżce) na czas do 1 tygodnia;
4. samotnego zamknięcia w jednoosobowej, przeznaczonej do tego celi na czas do 48 godzin;
5. zamknięcia w ciemnej celi na czas do 48 godzin.

Uregulowano także kwestię odzieży, bielizny oraz pościeli. Na mocy § 132 omawianego regulaminu, wyposażono kobiety w określonego rodzaju bieliznę (inną od męskiej), na którą składały się: kaftanik wierzchni, kaftanik spodniowy, spódnica wierzchnia i spodnia, chustka na głowę, chustki do nosa, fartuch, koszule, para majtek, para pończoch oraz para obuwia.

Określona została również zasada, (§ 63 regulaminu), że rewizję osobistą kobiety dokonywać mogły dozorcynie. W sytuacji, gdy rewizji nie mogła przeprowadzić dozorczyń, wówczas przeszukania dokonywała inna, godna zaufania, kobieta. W kolejnym zdaniu cytowanego artykułu, wyraźnie zabroniono, by rewizja kobity była dokonywana w obecności mężczyzny. Miało to uchronić kobiety odbywające karę pozbawienia wolności przed wszelkimi formami nadużyć ze strony męskiego personelu służby więziennej.

Uregulowano także kwestię odrębnego traktowania kobiet od mężczyzn podczas sprawowania nabożeństw. Kobiety powinny być (w myśl § 181) oddzielone od mężczyzn. W § 269 regulaminu podkreślono, że dla kobiet odbywających karę pozbawienia wolności, należy przeznaczyć oddzielne pomieszczenia w szpitalach. Została także określona kwestia żywienia (w § 121), z której wynikało,

że dzienna norma pożywienia dla kobiet w ciąży oraz karmiących powinna wynosić 3000 kalorii. Również podczas wyznaczania odpowiedniego rodzaju pracy dla więźniów należało wziąć pod uwagę płeć (§ 215), natomiast (na mocy § 214 omawianego regulaminu), zabroniono zatrudniania kobiet w ciąży od 7 miesiąca ciąży do dwóch miesięcy po porodzie. Warto także zaznaczyć, że zgodnie z § 236 omawianego regulaminu, zabroniono umieszczania kobiet w więzieniu izolacyjnym. Ponadto, w myśl § 269 regulaminu, skazanych chorych należało umieszczać w pomieszczeniach wraz z innymi chorymi, natomiast skazane kobiety, które zachorowały powinny być umieszczane w oddzielnych pomieszczeniach.

Z § 94 regulaminu więziennego z 1931 r. wprost wynikał nakaz oddzielnego rozmieszczania więźniów ze względu na płeć. W przypadku braku takiej możliwości należało umieścić kobiety w osobnym oddziale. Ponadto (§ 99 analizowanego regulaminu) nie można było osadzać w jednej celi wspólnej matek mających przy sobie dzieci a także kobiet, które zajmowały się nierządem wraz z kobietami, które nie należą do tych kategorii.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że Rozdział V (zatytułowany Urodzenia) rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego unormował także kwestię narodzin dziecka.

W § 278 podkreślono, że kobiety, które odbywały karę pozbawienia wolności należało umieszczać w ostatnich dniach ciąży w specjalnych salach porodowych, na których pozostawały przez okres dwóch tygodni po porodzie. Ponadto, w sytuacji gdy warunki więzienia, w którym przebywała skazana kobieta, nie pozwalały na poród w tym miejscu, wówczas naczelnik więzienia występował z prośbą o przeniesienie kobiety w ciąży do odpowiedniego zakładu oraz o zarządzenie przerwy w odbywaniu kary. Procedura ta odbywała się na wniosek lekarza. Zgodnie z § 279 regulaminu, matki, które karmią oraz niemowlęta powinny mieć zapewnioną troskliwą opiekę ze strony lekarzy. Powinny także otrzymywać dostateczną ilość odpowiedniego pożywienia oraz zostać umieszczone w wygodnych celach. Niemowlęta, jeżeli zaistniałaby taka możliwość należało umieszczać w żłobkach, które mieściły się przy więzieniach.

Unormowany został także okres, podczas którego matki mogły karmić swoje dziecko. Okres ten wynosił osiemnaście miesięcy. W § 280 określono, że dziecko powinno być zaszczepione przeciwko ospie w okresie pomiędzy ósmym a dwunastym tygodniem życia. Ponadto, kobiety w okresie 6 tygodni po porodzie nie mogły pracować. Natomiast po tym okresie kobiety karmiące należało zatrudnić, jednakże praca przez nie wykonywana nie mogła szkodzić zdrowiu zarówno matki jak również i dziecka.

Z § 62 regulaminu więziennego wynikała zasada, że nie przyjmowano do więzienia dzieci, których rodzice odbywają karę pozbawienia wolności. Wyjątek stanowiły niemowlęta w wieku do osiemnastu miesięcy. Przyjmowane do więzienia niemowlęta mogły w nim przebywać do ukończenia dwóch lat. Następnie powinny być zabierane przez określone organy (władze polityczne, urzędy opieki społecznej, Towarzystwo Patronatu Więziennego). Naczelnik więzienia miał obowiązek w terminie trzech miesięcy przed umieszczeniem dziecka w określonej placówce zawiadomić odpowiednie organy o takiej powinności. Istniała także szczególna możliwość przyjęcia dziecka do więzienia wraz z ojcem bądź matką, które ukończyło dwa lata, jednakże mogło to nastąpić w drodze wyjątku, za specjalnym zezwoleniem Ministerstwa Sprawiedliwości²¹.

Problematyka wykonywania kary pozbawienia wolności została poruszona także w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 grudnia 1936 r. o rejestrze skazanych, (art. 14). Dane co do tożsamości osoby powinno się ustalać wyłącznie na podstawie właściwych dokumentów. Wyjątkiem były kobiety, które oprócz nazwiska powinny podać także nazwisko męża bądź ojca, z wykluczeniem nazwisk kończących się na „ska” bądź „cka”²².

Reakcją na zasady uregulowane w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego było wydanie okólnika Nr 1826/II.A./37 z dnia 15 lutego 1937 r. przez Ministra Sprawiedliwości w sprawie wykonywa-

²¹ *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego* (Dz. U. Nr 71, poz. 577).

²² *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 grudnia 1936 r. o rejestrze skazanych* (Dz. U. Nr 94, poz. 663).

nia wyroków na kobietach w okresie ciąży. Okólnik ten skierowany został do wszystkich sądów grodzkich wraz z prośbą do prezesów sądów apelacyjnych oraz okręgowych a także do kierowników sądów grodzkich o czuwanie nad przestrzeganiem ustalonych w nim zasad. Minister Sprawiedliwości podkreślił, że coraz więcej kobiet w ciąży przybywa do więzienia w celu odbycia kary pozbawienia wolności. Kobiety te były zazwyczaj skazywane na kary krótkoterminowe w przypadku nieukończenia odbywania kary pozbawienia wolności przed okresem porodu, muszą odbywać porody w więzieniach. Zjawisko te dla władzy więziennej niosło liczne niedogodności w postaci zapewnienia: transportu do odpowiednich zakładów, specjalistycznej opieki medycznej, zwiększonych kosztów żywieniowych zarówno dla matki jak również i niemowlęcia. Podkreślono, że zagwarantowanie wszystkich tych praw dla kobiet jest trudne z uwagi na fakt, iż nie znajdują one pokrycia w budżecie.

W celu oszczędzenia władzom więziennych trudności, należało w miarę możliwości w przypadku wykonywania kar krótkoterminowych, dokonywać odroczeń wykonywania wyroku kobietom w ciąży do momentu zakończenia okresu połogowego. Minister Sprawiedliwości zalecił udzielenia przerwy kobietom w ciąży na okres porodu oraz położu. W przypadku, kiedy sąd wykonujący karę posiadał informację, że skazana kobieta była w ciąży, wówczas jeżeli istniało przypuszczenie, że termin porodu przypadnie w okresie, kiedy będzie odbywała karę, należy czasowo wstrzymać się od wezwania skazanej kobiety do obowiązku stawiennictwa w więzieniu. Wyjątek stanowiła sytuacja, kiedy zachodziła obawa, że skazana uchyli się od wykonania kary²³.

Jak już wcześniej podkreślano, to od kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych rozpoczynano wdrażanie wszelkiego rodzaju nowości penitencjarnych. Jedną z takich innowacji było tworzenie nowych, specjalnych jednostek penitencjarnych. W przedwojennej typologii zakładów karnych nie zostało

²³ Okólnik Ministerstwa Sprawiedliwości Nr 1826/II.A./37 z dnia 15 lutego 1937r. w sprawie wykonywania wyroków na kobietach w okresie ciąży (Dz. Urz. M. S. Nr 2).

przewidziane oddzielne więzienie przeznaczone dla kobiet. Należy zaznaczyć, że kształtowanie dwóch typów specjalnych więzień rozpoczęto od skazanych kobiet. Na te specjalne typy więzień składały się: obserwacyjno-rozdzielczy oraz kolonie rolnicze. Na podstawie zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 lutego 1936 r. powstała w Walentowie pod Warszawą pierwsza penitencjarna kolonia rolnicza przeznaczona dla kobiet przebywających w więzieniach. Krok ten stanowił nowatorskie rozwiązanie w ówczesnym więzienictwie. Kobiety, które były skazane na wyroki do 5 lat, a nawet do 6 bądź 7 lat pozbawienia wolności, niekiedy za bardzo poważne przestępstwa, miały zostać całkowicie zabrane spod dozoru Straży Więziennej. Kobiety te miały zostać oddane pod opiekę osób postronnych. W przypadku utworzonej kolonii rolniczej w Walentowie kobiety miały przebywać pod opieką siostr zakonnych Magdalenek, do których należał ten teren. Zakład ten w zasadzie nie posiadał urządzeń ochronno-zabezpieczających. Siostry Magdalenki prowadziły go stosując powszechnie obowiązujące metody społeczności wychowawczej. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że zakład ten osiągał wysokie efekty resocjalizacji. Niewątpliwie na poprawę osadzonych kobiet znaczny wpływ miał przykład, który dawały zakonnice. Polegał on na tym, że siostry Magdalenki nie tylko wymagały oraz nadzorowały pracę, ale również wspólnie z osadzonymi ją wykonywały. Do kolonii rolniczej skierowane miały być tylko kobiety odbywające karę pozbawienia wolności po raz pierwszy. Recydywistki zostały bezwzględnie wyłączone z takiej możliwości. Umieszczenie skazanych w takich warunkach wymagało, w celu dokonania selekcji, przeprowadzenia badań. W związku z tym Dyrektor Departamentu Karnego w lutym 1936 r. powierzył Kierownikowi Szpitala Okręgowego dla chorych nerwowo oraz psychicznie w Grodzisku Mazowieckim zadanie przeprowadzenia badań kryminalno-biologicznych wśród kandydatek do obycia kary w kolonii rolniczej. Prowadzone badania dały początek powstania pierwszego oddziału obserwacyjno-rozdzielczego. W marcu 1936 r. Kierownika Szpitala Okręgowego dla chorych nerwowo oraz psychicznie w Grodzisku Mazowieckim przedstawił projekt reorganizacji tego oddziału w Ministerstwie Sprawiedliwości. 30 kwietnia 1936 r. Minister

Sprawiedliwości udzielił zezwolenia na zorganizowanie w więzieniu przy ul. Dzielnej w Warszawie oddziału obserwacyjno-rozdzielczego dla kobiet. Był to jedyny tego typu oddział w Polsce a na jego czele stał lekarz psychiatra, który jednocześnie pełnił rolę naczelnika (względnie dyrektora) więzienia bądź kierownika²⁴.

Dokładne zróżnicowanie osób odbywających karę pozbawienia wolności zostało uregulowane w zarządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 sierpnia 1937r. w sprawie podziału więzień²⁵.

W rozdziale I zostały wprowadzone więzienia o specjalnym przeznaczeniu:

1. w stosunku do przestępców zawodowych, z nawyknięcia a także recydywistów, skazanych na karę więzienia powyżej 1 roku i dla skazanych, co do których metody oraz rygoru stosowane w zwykłych więzieniach nie odniosły skutku, a których wpływ na pozostałych skazanych jest szkodliwy, przeznaczone zostały dla kobiet więzienia w Nowym Sączu oraz w Wilnie przy ul. Ponarskiej;
2. dla skazanych po raz pierwszy, w wieku od 17 do 30 lat, pochodzących z wiejskiego środowiska, skazanych na karę od 1 roku do 5 lat przeznacza się dla kobiet więzienie kolonię rolniczą w Walendowie.

Rozdział II wprowadził podział więzień zwykłych. Więzienia zwykle przeznaczone zostały dla skazanych, którzy ze względu na swoje właściwości nie wymagali wyodrębnienia a także zastosowania wobec nich specjalnych metod i rygorów:

1. wobec skazanych kobiet na kary więzienia od 5 do 15 lat przeznaczono więzienie w Fordonie;
2. dla skazanych kobiet na kary więzienia od 3 do 5 lat przeznaczono oddziały przy więzieniach w Białymstoku, Cieszynie, Grodnie, Kaliszu, Łucku, Piotrkowie, Radomiu, Stanisławowie oraz w Tarnowie;

²⁴ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1928 – 1939*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2012, s. 144–149.

²⁵ *Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 sierpnia 1937r. w sprawie podziału więzień* (Dz. Urz. M. S. Nr 8).

3. w stosunku do skazanych kobiet na karę więzienia do 3 lat przeznaczono oddziały przy więzieniach w Cieszynie, Kielcach, Lublinie, Łucku, Płocku, Poznaniu, Rzeszowie, Siedlcach, Wadowicach, Wejherowie, Wilejce, Wilnie przy ul. Ponarskiej (oddział) oraz Złoczowie;
4. dla skazanych na karę więzienia do 1 roku (o ile nie mogą być zatrudnieni w więzieniach ruchomych ośrodkach pracy przeznaczone zostały więzienia w Baranowiczach (oddział), Będzinie, Brześciu n.B., Brzeżanach, Bydgoszczy, Chojnicach, Chorzowie, Częstochowie, Dobromile, Dubnie, Działdowie, Gnieźnie, Grodzisku Pozn., Grójcu, Inowrocławiu (oddział), Krasnymstawie (oddział), Kutnie, Lesznie, Lipnie, Lubrańcu (oddział), Łomży (oddział), Miechowie, Mysłowicach (oddział), Nowogrodzku, Ostrołęce, Ostrogu, Oszmynie, Pińczowie, Płońsku, Prużanie, Rawie Maz., Rybniku, Sandomierzu (oddział), Sierpcu, Słoninie (oddział), Sosnowcu, Starogardzie (oddział), Śremie, Święcianach, Szamotułach, Tarnowskich Górach, Toruniu, Włodzimierzu Woł., Wołkowysku, Wrześni a także we wszystkich więzieniach działających przy sądach grodzkich. W wyżej wymienionych więzieniach należało przeznaczyć odrębne oddziały bądź cele, w których mogły odbywać karę pozbawienia wolności kobiety.

Rozdział III uszeregował więzienia przeznaczone dla skazanych za przestępstwa przeciwpaństwowe. Dla tych skazanych kobiet (z wyrokami powyżej 3 lat) przeznaczono oddział mieszczący się przy więzieniu w Fordonie.

Przed wybuchem II wojny światowej weszła w życie ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa²⁶. Nie wniosła ona nowych elementów dotyczących zagadnienia wykonywania kary pozbawienia wolności w stosunku do kobiet²⁷. W art. 10 ust. 1 potwierdzona jedynie została zasada, że kobiety należy umieszczać

²⁶ Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa (Dz. U. Nr 69, poz. 457).

²⁷ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1928 – 1939*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2012, s. 151.

w odrębnych więzieniach oraz aresztach bądź w odrębnych oddziałach więzień a także aresztów. Kobiety, które wraz z niemowłętami przebywały w zakładzie karnym powinny się umieszczać (w myśl art. 10 ust. 2) w odrębnych celach więzień oraz aresztów. Natomiast przyjmowanie oraz pozostawianie dzieci w wieku ponad 2 lat zostało na mocy art. 10 ust. 3 definitywnie zakazane. Dzieci te należało skierować pod opiekę rodziny bądź opieki społecznej gminy właściwej do sprawowania opieki.

Na mocy art. 41 ust. 4 kobiety zostały zwolnione z obowiązku pracy w okresie 6 tygodni przed porodem a także po porodzie.

Kobiety w ciąży a także karmiące, zgodnie z zapisem w art. 48 ust. 1 cytowanej ustawy otrzymywały zwiększoną dzienną wartość odżywcza porcji żywieniowej, która wynosiła 3000 kalorii.

Nie stosowało się na mocy art. 56 ust. 3 wobec kobiet w ciąży oraz karmiących niektórych kar dyscyplinarnych w tym: postu o chlebie i wodzie nie częściej niż co drugi dzień jednakże ogólna liczba dni postu wymierzonych jednorazowo nie może przekraczać 7 dni, pozbawienia pościeli (twarde łóżce) na czas do dwóch tygodni, osadzanie w odosobnionej celi na to przeznaczonej na czas do 2 tygodni, zamknięcia w ciemnej celi na czas do 3 dni (przy karach ponad sześciu miesięcy więzienia czas ten mógł być na skutek zarządzenia prokuratora nie zaliczony na poczet kary, którą wyznaczył sąd²⁸.

Z powyższego wynika, że pomimo niekorzystnej sytuacji zarówno pod względem gospodarczym jak i finansowym, dostrzeżono potrzebę wprowadzania rozwiązań, których celem było zabezpieczenie kobiet przed wszelkimi formami nadużyć. Szczególnie istotne w tym zakresie było oddzielenie kobiet od mężczyzn, by zagwarantować tej grupie skazanych bezpieczeństwo.

Ponadto, rozpoczęto tworzenie specjalistycznych zakładów karnych, w których kobiety zmagające się z dysfunkcjami mogły otrzymać pomoc.

²⁸ Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa (Dz. U. Nr 69, poz. 457).

Bibliografia

Literatura

- Bugajski Z., *Zasadnicze wiadomości z zakresu praktycznego więziennictwa*, Warszawa 1925.
- Bugajski Z., Neymark E., *Aktualne zagadnienia i projekty reformy więziennictwa. Tom I*, Warszawa 1925.
- Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929.
- Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*, pod red. A. Marka, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990.
- Migdał J., *Polski system penitencjarny w latach 1918–1928*, Wydawnictwo Arche s.c., Gdańsk 2011.
- Migdał J., *Polski system penitencjarny w latach 1928–1939*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2012.
- Wapniarski H., *Regulamin życia więziennego [w:] Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929.
- Śliwowski J., *Prawo i polityka penitencjarna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.
- Ziemiński S., *Klasyfikacja skazanych*, Wydawnictwo prawnicze, Warszawa 1973.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa* (Dz. U. Nr 69, poz. 457).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa* (Dz. U. 1928, Nr 29, poz. 272).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego* (Dz. U. Nr 71, poz. 577).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 grudnia 1936r. o rejestrze skazanych* (Dz. U. Nr 94, poz. 663).
- Dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 8 lutego 1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych* (Dz. Pr. P. P. Nr 15, poz. 202).
- Okólnik Ministra Sprawiedliwości Nr 1368/III.A.W./28 z dnia 27 lutego 1928 r. w sprawie klasyfikacji więzień i segregacji więźniów* (Dz. Urz. M.S. Nr 5 z dnia 1 marca 1928).

Okólnik Ministra Sprawiedliwości Nr 1409/III.A.W./28 z dnia 14 lipca 1928 r. w sprawie klasyfikacji więzień i segregacji więźniów (Dz. Urz. Min. Spr. Nr 14).

Okólnik Ministerstwa Sprawiedliwości Nr 1826/II.A./37 z dnia 15 lutego 1937 r. w sprawie wykonywania wyroków na kobietach w okresie ciąży (Dz. Urz. M. S. Nr 2).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 sierpnia 1937 r. w sprawie podziału więzień (Dz. Urz. M. S. Nr 8).

Grzegorz Radłowski

ORCID: 0009-0006-0249-7366

Akademia Podlaska w Białymstoku

Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego

ZADANIA OBRONNE WOJEWODY W CZASIE OBOWIĄZYWANIA STANU WOJENNEGO

Streszczenie

Podstawowym zadaniem wojewody jest dbanie o bezpieczeństwo obywateli w każdej sytuacji funkcjonowania państwa, zarówno w okolicznościach normalnych, ale również w sytuacjach nadzwyczajnych. Wojewoda wyposażony w określone kompetencje, pełni rolę lidera w pozamilitarnym systemie obronnym państwa na poziomie regionalnym. Zakres jego obowiązków wykonywanych w czasie normalnego funkcjonowania państwa na mocy ustawy z dnia 29 sierpnia 2002 roku o stanie wojennym zostanie rozszerzony o zadania obronne. Przedstawiciel administracji rządowej, jako główny administrator stanu wojennego na szczeblu wojewódzkim, będzie zobowiązany do kierowania zadaniami obronnymi i obroną cywilną na podległym mu terenie. W szczególności odpowiedzialny będzie za ocenę zagrożenia oraz wprowadzanie, w zakresie nienależącym do właściwości innych organów, ograniczeń wolności i praw człowieka, i obywatela oraz łagodzenie i uchylenie tych ograniczeń.

Słowa kluczowe: wojewoda, stan wojenny, zadania obronne, obrona cywilna, ocena zagrożeń.

DEFENSIVE TASKS OF THE VOIVODE DURING THE TIME OF MARTIAL LAW

Abstract

The main task of the voivode is taking care of the citizens' safety in every situation concerning the functioning of the country, both in normal circumstances as well as extraordinary situations. The voivode equipped with specified competencies plays the role of the leader in a non-military defensive system of the country at a regional level. The range of their tasks performed during the normal functioning of the country under the act of 29 August 2002 on martial law will be expanded to defensive tasks. The representative of government administration, as a chief martial law administrator at a voivodeship level, will be obliged to manage the defensive tasks and civil protection in the assigned area. In particular, they will be responsible for risk assessment and, within the scope outside the power of other bodies, introduction of freedom restrictions and human and civil rights as well as relaxing and repealing those restrictions.

Keywords: voivode, martial law, defensive tasks, civil protection, risk assessment.

Na poziomie regionalnym zasadnicze miejsce w systemie bezpieczeństwa państwa (narodowego)¹ należy do przedstawiciela Rady Ministrów w terenie, czyli wojewody. Na mocy obowiązujących przepisów prawa, w organizowaniu większości przedsięwzięć z zakresu bezpieczeństwa na szczeblu regionalnym, pełni on funkcję lidera. Wynika to z faktu pełnienia przez wojewodę zwierzchnictwa nad administracją zespoloną, posiadania określonych przepisami prawa uprawnień kontrolnych i kierowni-

¹ W opracowaniu system bezpieczeństwa państwa jest tożsamy z pojęciem system bezpieczeństwa narodowego, który „obejmuje siły, środki i zasoby przeznaczone przez państwo do realizacji zadań w tym obszarze, odpowiednio zorganizowane, utrzymywane i przygotowywane. Składa się on z podsystemu kierowania i podsystemów wykonawczych, w tym podsystemów operacyjnych (obronny i ochronne) oraz podsystemów wsparcia (społeczne i gospodarcze), *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP 2014*, [online], dostęp [w:] <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf>, dnia 23.01.2024.

czych w stosunku do administracji niezespólonej oraz organów samorządu terytorialnego, a zwłaszcza reprezentowania w terenie rządu, czyli naczelnego organu władzy, odpowiadającego za bezpieczeństwo państwa². Wojewoda dostosowuje szczegółowe cele polityki Rady Ministrów do miejscowych warunków, wykonuje określone ustawami zadania, pełniąc funkcję organu koordynacyjnego, kontrolującego oraz kierowniczego³. Działając na rzecz bezpieczeństwa państwa, prowadzi działalność planistyczną, organizacyjną i wykonawczą. Takie uprawnienia wojewody wskazują go, jako główny element systemu obronnego państwa na szczeblu regionalnym.

² „Dziedzina działań obejmująca wykorzystanie całości sił i środków (całego potencjału państwa) do przeciwstawienia się wszelkiego rodzaju zewnętrznym i wewnętrznym zagrożeniom dla interesów narodowych oraz kształtowanie jak najkorzystniejszych warunków do realizacji tych interesów. *Założenia do kompleksowej przebudowy, utrzymania oraz doskonalenia systemu obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, Rada Ministrów, Warszawa 1999, s. 214. Za: *Spółeczeństwo w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego Polski w XXI wieku*, R. Jakubczak, A. Skrabacz (red.), AP, Siedlce 2006, s. 55.

³ Wojewoda pełni funkcję kierowniczą na terenie podległego mu województwa w odniesieniu do całości spraw obronnych wykonywanych przez organy administracji rządowej, a także samorządy terytorialne, jak i inne podmioty. W ramach kierowania wykonuje zadania w zakresie i na zasadach określonych w ustawach, a w szczególności: 1) określa szczegółowe kierunki działania dla kierowników zespolonych służb, inspekcji i straży, organów administracji niezespólonej oraz jednostek samorządu terytorialnego w zakresie realizacji zadań obronnych; 2) kieruje realizacją przedsięwzięć związanych z podwyższaniem gotowości obronnej państwa, wykonywanych przez marszałków województw, starostów, wójtów lub burmistrzów (prezydentów miast), przedsiębiorców oraz inne jednostki organizacyjne i organizacje społeczne, mające swoją siedzibę na terenie województwa; 2) koordynuje przedsięwzięcia niezbędne dla zabezpieczenia mobilizacji jednostek wojskowych i wykonywania świadczeń na rzecz obrony; 3) kieruje realizacją przedsięwzięć związanych z przygotowaniem stanowisk kierowania dla organów terenowych; 4) organizuje wykorzystanie miejscowych sił i środków na potrzeby obronności państwa i obszaru województwa, w tym ochrony ludności oraz dóbr materialnych i kultury przed środkami rażenia, jak również niesienia pomocy poszkodowanym; 5) kontroluje i ocenia wykonywanie zadań obronnych przez organy, podmioty, jednostki organizacyjne i organizacje; 6) organizuje edukację społeczeństwa, dotyczącą przygotowania obronnego oraz prowadzi szkolenia i ćwiczenia obronne. *Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny*, Dz. U. 2022 poz. 655 z późn. zm., art. 30.

Zakres obowiązków wojewody z dziedziny obronności wzrasta w momencie wprowadzenia stanu wojennego, któremu będą towarzyszyły działania zbrojne⁴. Lista zadań obronnych⁵, którymi będzie obarczony wojewoda w czasie zastosowania tego rodzaju stanu nadzwyczajnego jest bardzo obszerna. Wynika ona z wielu źródeł prawa, poczynając od regulacji ustawowych, poprzez dziesiątki rozporządzeń Rady Ministrów i poszczególnych ministrów, zarządzeń centralnych organów administracji rządowej czy też samego wojewody. Duża liczba aktów prawnych regulujących katalog zadań wojewody przewidywanych do wykonania w stanie wojennym oraz niejawni charakter części z nich, wymuszają przyjęcie pewnych ograniczeń w ich przedstawianiu. W niniejszym opracowaniu, ukazane zostaną tylko te zadania, jakie nakłada na wojewodę obecnie obowiązująca ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 roku o stanie wojennym oraz kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił

⁴ „W myśl konstrukcji przesłanek stosowania instytucji stanu wojennego, jego wprowadzenie stanowi reakcję na zagrożenie zewnętrzne o charakterze militarnym. Źródłem tego zagrożenia może być zbrojna napaść na terytorium RP (lub państwo członkowskie NATO) albo działania terrorystyczne, skierowane przeciwko Polsce lub jej sojusznikom. W tym kontekście stan wojenny, stanowiąc środek służący zapewnieniu obrony terytorium Polski przed ewentualną agresją zbrojną lub atakami terrorystycznymi, jest elementem systemu obrony państwa, umożliwiającym organom władzy publicznej przeciwdziałaniu wymienionym zagrożeniom”. M. Bożyk, *Zasady działania organów władzy wykonawczej w stanach nadzwyczajnych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej Polskiej w świetle prawa wewnętrznego i międzynarodowego*, R. Szynowski, M. Karpiuk (red.), AON, Warszawa 2011, s. 94.

⁵ Są to „zadania z zakresu bezpieczeństwa narodowego – skonkretyzowane przedsięwzięcia, realizowane przez organy władzy wykonawczej oraz inne organy i instytucje państwowe, przedsiębiorców, organizacje społeczne oraz poszczególnych obywateli, związane z: przygotowaniem państwa do sprawnego działania i przetrwania w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa, kryzysu i wojny; realizacją określonych przedsięwzięć operacyjnych w tych warunkach, a także usuwaniem konsekwencji po zażegnaniu zagrożenia, z przywróceniem stanu normalnego funkcjonowania państwa włącznie”. W. Kitler, *Udział podsystemu pozamilitarnego (niemilitarnego) systemu obronnego RP w realizacji zadań obronnych*, [w:] *Współdziałanie struktur organizacyjnych resortu spraw wewnętrznych i administracji z pozostałymi elementami systemu obronnego: konferencja*, E. Nowak, B. Wiśniewski (red.), MSWiA Centrum Szkolenia Policji, Warszawa 2006, s. 27.

Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej⁶.

Zgodnie z treścią art. 13 przywołanej ustawy, wojewoda w stanie wojennym będzie kierował wykonaniem zadań obronnych i obroną cywilną na terenie województwa. W szczególności odpowiedzialny będzie za ocenę zagrożenia, wprowadzanie w zakresie nienależącym do właściwości innych organów ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela oraz łagodzenie i uchylanie tych ograniczeń. Uzyska prawo występowania z wnioskami do właściwych organów o wprowadzenie ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela, jak również o ich złagodzenie lub uchylenie.

Kierowanie przez wojewodę realizacją zadań obronnych i obroną cywilną na obszarze podległego mu województwa będzie dotyczyło powinności wykonywanych przez podległy mu urząd wojewódzki, podporządkowane i nadzorowane przez wojewodę jednostki organizacyjne (administrację zespoloną) oraz przedsiębiorców, dla których wojewoda jest organem założycielskim. Obejmie również zadania organów samorządu terytorialnego, organizacji społecznych oraz przedsiębiorców prywatnych, jak i organów rządowej administracji niezespolonej z urzędem wojewódzkim.

Obowiązek kierowania⁷ przez wojewodę wykonywaniem zadań obronnych polega na określeniu szczegółowych kierunków działania w obszarze obronności administracji zespolonej, organów administracji niezespolonej oraz jednostek samorządu terytorialnego. W ramach tej powinności przedstawiciel rządu w regionie kieruje realizacją przedsięwzięć związanych z podwyższaniem gotowości obronnej oraz z przygotowaniem stanowisk kierowania dla organów terenowych. Wojewoda organizuje wykorzystanie miejscowych sił i środków na potrzeby obronności państwa i obszaru województwa, w tym ochrony ludności, dóbr materialnych i kultury przed środkami rażenia oraz niesienie pomocy poszkodowanym. Do niego należy również kontrola i ocena wykonywania zadań obronnych

⁶ Dz.U. z 2002, nr 156, poz. 1301.

⁷ „Kierowanie to działanie zmierzające do spowodowania funkcjonowania innych rzeczy, zgodnie z celem tego, który kieruje”. M. Zieleniewski, *Organizacja i zarządzanie*, PWN, Warszawa 1979, s. 451.

przez organy administracji (zespolonej i niezespolej), jednostki organizacyjne i organizacje działające na obszarze województwa.

Rozpoczęcie wykonywania zadań obronnych w czasie stanu wojennego nastąpi w momencie ogłoszenia stanu gotowości obronnej państwa czasu wojny⁸. Wojewoda zobowiązany będzie do realizacji zadań obronnych zapisanych w *Planie operacyjnym funkcjonowania województwa w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny*⁹. W pierwszej kolejności podejmie on przedsięwzięcia polegające na zabezpieczeniu rozwijania sił zbrojnych¹⁰ poprzez udzielanie im wszechstronnego wsparcia. Zadania te realizowane będą w ramach współpracy cywilno-wojskowej, określonej w doktrynie NATO angielskim skrótem CIMIC (Civil – Military Cooperation)¹¹. Polegać ona będzie na obopólnym

⁸ „Jest to stan, który wprowadza się w razie pojawienia się bezpośrednich przygotowań do agresji lub też w razie dokonania takiej agresji. Gotowość obronna czasu wojny ma zapewnić konieczność obrony suwerenności i integralności terytorium Polski. Gotowość ta ma na celu realizację kolejnych zadań zmierzających do osiągnięcia zdolności przez siły potencjału obronnego i do przeciwstawienia się agresji zbrojnej na terytorium Polski”. J. Wojnarowski, *Gotowość systemu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2010, s. 103.

⁹ W przypadku wprowadzenia stanu gotowości obronnej czasu wojny realizowane będą zadania przewidziane w Planie Reagowania Obronnego Rzeczypospolitej Polskiej z uwzględnieniem pierwszeństwa zadań wykonywanych na rzecz Sił Zbrojnych RP i wojsk sojuszniczych oraz uruchamiania systemu kierowania bezpieczeństwem narodowym. P. Górski, *Nowe regulacje prawne w dziedzinie obronnej*, [w:] *Samorząd terytorialny w obronie narodowej Rzeczypospolitej Polskiej*, red. W. Kitler, Warszaw 2005, s. 57.

¹⁰ Strategiczne rozwinięcie sił zbrojnych – element rozwinięcia systemu obronnego państwa, obejmujący: mobilizacyjne rozwinięcie sił zbrojnych, osiągnięcie pełnej gotowości bojowej oraz przemieszczenie i przyjęcie przez nie ugrupowania bojowego, zgodnie z planem strategicznej obrony państwa. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002, s. 125.

¹¹ Wedle wyjaśnienia zamieszczonego w Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, termin ten oznacza: „koordynację działań, mającą na celu wsparcie sił zbrojnych NATO, jak i narodowych, a zachodzącą pomiędzy dowódcami wojskowymi i podmiotami cywilnymi, łącznie z ludnością i władzami lokalnymi, a także organizacjami i agencjami międzynarodowymi, krajowymi i pozarządowymi. Stanowi część stosunków cywilno-wojskowych zapewniających jedność wysiłku sojuszniczego i działań narodowych. Jest też wykorzystywana do ułatwienia realizacji wsparcia państwa-gospodarza”. Ibidem, s.159.

wspieraniu się systemu cywilnego i wojskowego¹². Działania wojewody na rzecz sił zbrojnych obejmować będą pomoc operacyjną, logistyczną, informacyjną i moralną¹³. Wsparcie operacyjne zakłada podjęcie właściwych działań militarnych wykonywanych przez siły cywilne, posiadające zdolności do wykonania tych samych lub podobnych zadań, co siły wojskowe. Dotyczyć ono będzie głównie użycia przez wojewodę administracji zespolonej i niezespolonej (służb, policji, inspekcji i straży), dla których przedstawiciel Rady Ministrów jest zwierzchnikiem¹⁴. Celem wsparcia logistycznego będzie udostępnienie siłom wojskowym pomocy materialnej i usługowej w rejonie działań, by zapewnić pomyślne wykonanie ich misji. Tego typu pomoc będzie coraz bardziej istotna wraz ze wzrostem aktywności operacyjnej sił zbrojnych. Większe będą wówczas potrzeby na usługi remontowe, magazynowe, medyczne, transportowe, zaopatrzeniowe, a także sanitarno-higieniczne. W ramach wsparcia informacyjnego wojewoda winien podjąć działania mające na celu udostępnienie siłom wojskowym urządzeń i nośników informacji oraz niezbędnych wiadomości do wykonania ich misji. Wsparcie moralne wojewody ma polegać na działaniach mających na celu udzielenie wsparcia siłom wojskowym w zakresie edukacji,

¹² Dowódcy, zależnie od okoliczności, będą potrzebować znacznego wsparcia cywilnego na terenie prowadzonych przez nich działań. Siły zbrojne mogą być częściowo uzależnione od cywilnych źródeł i środków zaopatrywania, a także mogą pozyskiwać władze cywilne w celu zapewnienia bezpieczeństwa i dopływu informacji. Z drugiej strony siły zbrojne będą udzielały wsparcia środowisku cywilnemu np. poprzez pomoc w odbudowie infrastruktury, udostępnienie sił i środków informacji, łączności urządzeń, czy też organizowanie pomocy humanitarnej. J. Maj, *Współpraca cywilno-wojskowa*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i współpraca sojusznicza w kontekście działań sił zbrojnych*, pod red. T. Szczurka, Warszawa 2010, s. 81–82.

¹³ Szerzej: W. Kitler, H. Szafran, *Potrzeby sił zbrojnych w zakresie wsparcia przez sektor cywilny*, [w:] *Obrona cywilna (niemilitarna) w obronie narodowej III RP*, W. Kitler (red.), MON DWiPO, Warszawa 2001, s. 65–67.

¹⁴ Wojewoda, jako zwierzchnik służbowy wobec tych podmiotów dysponuje uprawnieniami do ich kierowania i wydawania im poleceń służbowych. W. Kitler, *Koncepcja funkcjonowania organów samorządu terytorialnego na rzecz realizacji zadań obronnych w czasie pokoju, kryzysu polityczno-militarnego i wojny*, [w:] *Samorząd terytorialny w obronie narodowej Rzeczypospolitej Polskiej*, W. Kitler (red.), AON, Warszawa 2005, s. 196.

posług religijnych, uzyskania społecznej akceptacji, ochrony ofiar i poszkodowanych, a więc w całym obszarze społecznym działania sił zbrojnych¹⁵.

Jedną z głównych form współpracy cywilno-wojskowej, która może zostać wdrożona w stanie wojennym jest wsparcie przez państwo-gospodarza Host Nation Support (dalej: HNS)¹⁶. W obowiązującej doktrynie Sojuszu Północnoatlantyckiego pojęciem HNS określa się „pomoc cywilną i wojskową okazywaną podczas pokoju, stanów nadzwyczajnych, kryzysu lub konfliktu przez państwo goszczące siły i organizacje sojusznicze, które są rozmieszczone, działają lub przemieszczają się tranzytem na jego terytorium. Podstawę takiej pomocy stanowią zobowiązania wynikające z sojuszu NATO albo bilateralnych lub wielostronnych umów, zawartych między stosownymi władzami państwa-gospodarza, państw wysyłających i (lub) NATO”¹⁷. Wsparcie udzielane przez państwo-gospodarza ma na celu zapewnienie wojskom sojuszniczym prowadzącym operację lub ćwiczenia na obszarze kraju przyjmującego osiągnięcie odpowiedniego poziomu sprawności i efektywności realizowanych zadań. „Realizacja celu obejmuje zarówno etapy przyjęcia oraz pobytu, jak i przemieszczania skierowanych sił zbrojnych państw wysyłających¹⁸. Państwo-gospodarz, we współdziałaniu z dowódcami NATO oraz państwami wydzielającymi wojska, zobowiązane jest do zapewnienia uzgodnionych warunków oraz niezbędnych sił i środków, w celu skutecznego przygotowania i realizacji przedsięwzięć HNS¹⁹.

¹⁵ Ibidem, s.193.

¹⁶ „W sytuacji wprowadzenia stanu wojennego, wynikającego z zagrożenia bezpieczeństwa państwa, Polska może liczyć na wsparcie sił NATO, realizowane w postaci wydzielenia Sojuszniczych Sił Wzmocnienia. Wynika to z doktryny NATO, która gwarantuje, w razie zagrożenia bezpieczeństwa jakiegokolwiek państwa należącego do Paktu Północnoatlantyckiego, wojskową obecność sił Sojuszu na obszarze kryzysu”. B. Balcerowicz, *Sojusz a obrona narodowa*, Bellona, Warszawa 1999, s. 170.

¹⁷ *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP. Podręcznik dla studentek i studentów*, R. Jakubczak (red.), Bellona, Warszawa 2003, s. 300–301, *Słownik terminów i definicji NATO (angielsko-polski)*, MON B WSN 1998, s. 154.

¹⁸ Ibidem, s. 301.

¹⁹ „Obowiązki państwa-gospodarza spełnia się na podstawie jednolitych zasad, obowiązujących w całym Sojuszu. Należą do nich: odpowiedzialność – pań-

W systemie wsparcia HNS wojewoda, jako element systemu pozamilitarnego²⁰, powinien być „cywilnym organizatorem i koor-

stwo członkowskie NATO oraz władze sojuszu wspólnie ponoszą odpowiedzialność za HNS podczas wszelkiego rodzaju działań; pozyskiwanie zasobów logistycznych – HNS jest zasadniczym uzupełnieniem organicznych sił i środków wojsk; zadaniem państwa-gospodarza jest uzupełnianie i wsparcie sił sojuszu w możliwie największym zakresie, zgodnie z własnymi przepisami prawa; kompetencje – dowódcy NATO posiadają niezbędne uprawnienia do określania wymagań w zakresie HNS i są upoważnieni do zawierania umów w imieniu państwa, które wydzieliło siły; współdziałanie – poszczególne państwa indywidualnie lub drogą umów wielostronnych muszą zapewnić odpowiednie zasoby logistyczne swoim wydzielonym do sił NATO wojskom; koordynacja – ze względu na potrzebę sprawnego działania wojsk oraz w celu uniknięcia rywalizacji w wykorzystaniu pozyskanych zasobów, istnieje potrzeba koordynacji tych przedsięwzięć, zarówno na odpowiednim szczeblu NATO, jak również z organizacjami międzynarodowymi i państwami spoza sojuszu (co – warto zauważyć – należy do zakresu CIMIC); ekonomiczność – HNS musi zapewnić nie tylko najlepsze i najodpowiedniejsze przygotowanie, ale również ekonomiczne (najmniej kosztowne) wykorzystanie zasobów dla pokrycia potrzeb wojsk; jasność sytuacji – wszyscy zainteresowani muszą mieć pełen dostęp do dotyczących ich informacji z zakresu HNS; zwrot kosztów – stosownie do sytuacji, zwrot kosztów za HNS będzie uzgodniony między państwami gospodarzami a państwami wydzielającymi wojska lub władzami NATO”. W. Kitler, H. Szafran, *Wsparcie cywilne sił zbrojnych*, [w:] *Obrona cywilna (niemilitarna) w obronie narodowej III RP*, W. Kitler (red.), MON DWiPO, Warszawa 2001, s.71. *Obrona narodowa w tworzeniu...*, op. cit., s. 302.

²⁰ Obszary wsparcia sektora pozamilitarnego obejmują w szczególności: 1) działalność prewencyjną, zapewniającą siłom sojuszniczym bezpieczeństwo oraz ochronę przed działalnością dywersyjno-sabotażową i penetracją; 2) udostępnianie rejonów i infrastruktury dla potrzeb ześrodkowania, zakwaterowania wojsk oraz składów do magazynowania ich uzbrojenia i sprzętu wojskowego, zapasów środków bojowych, materiałowych, technicznych i wyposażenia; 3) zapewnienie możliwości wykorzystania wydzielonej sieci transportowej do przyjęcia sił i środków, udzielenie pomocy w zakresie organizacji przemieszczania z punktów przyjęcia do rejonów wykonywania zadań, umożliwienie zaopatrywania uzupełniającego; 4) zabezpieczenie przybyłych wojsk w sprzęt, środki materiałowe i usługi w zakresie zakwaterowania, stworzenia odpowiednich warunków socjalno-bytowych, sanitarno-higienicznych, kulturalnych i rekreacyjnych oraz wyposażenie miejsc działania (pracy); 5) udzielenie ograniczonej pomocy w pracach konserwacyjno-remontowych sprzętu, dostępności do artykułów żywnościowych, wody, energii elektrycznej i ciepłej oraz gazu; 6) dostarczanie, przechowywanie, dystrybucję oraz uzupełnianie podstawowych materiałów pędnych i smarów; 7) zapewnienie pomocy medycznej, w tym ewakuację chorych i rannych; 8) zatrudnianie pracowników cywilnych do zabezpieczenia funkcjonowania tworzonych baz,

dynatorem stosownych przedsięwzięć planistycznych i wykonawczych, w zakresie dostosowywania celów i zadań HNS do miejscowych warunków²¹. Jako główny element struktury wsparcia HNS na poziomie regionalnym, oprócz spełniania roli koordynacyjnej i organizacyjnej, występuje jako:

- 1) „reprezentant województwa a zwłaszcza jego obywateli, w kontaktach z sojusznikami oraz w ramach współpracy cywilno-wojskowej;
- 2) inicjator nowych rozwiązań w ramach systemu HNS na szczeblu wojewódzkim;
- 3) łącznik (pośrednik) w kontaktach między zainteresowanymi organami NATO a organami władzy publicznej szczebla lokalnego (powiat, gmina), przedsiębiorcami czy też organizacjami pozarządowymi;
- 4) informator zbierający i przyjmujący określone informacje o wewnętrznych i międzysojuszniczych aspektach HNS, który po ich interpretacji przekazuje je zainteresowanym, współdziałającym organom;
- 5) rzecznik, który spełnia rolę organu informującego, utrzymującego kontakty z mediami;
- 6) współzarządzający, który na szczeblu wojewódzkim, w zakresie posiadanych uprawnień, negocjuje wsparcie, wywa-

realizacji napraw, konserwacji i obsługi sprzętu oraz ochrony przeciwpożarowej; 9) udostępnienie systemów informacyjnych i łączności; 10) udostępnianie informacji o wymaganiach administracji rządowej i samorządowej, dotyczących obowiązującego w Polsce prawa, spraw porządkowych, ochrony środowiska; 11) gromadzenie oraz aktualizację informacji i danych o zasobach obronnych niezarezerwowanych na mobilizacyjne i wojenne potrzeby sił zbrojnych, a możliwych do wykorzystania w ramach udzielanego wsparcia; 12) obsługę prasową oraz pomoc prawną. *Wytyczne Wojewody Podlaskiego w sprawie przygotowania warunków organizacyjnych i technicznych planowania i realizacji zadań obronnych z zakresu przygotowania i koordynacji wsparcia sojuszniczych sił zbrojnych w czasie pokoju, sytuacji kryzysowych i wojny, wykonujących zadania lub przemieszczających się przez teren województwa podlaskiego. Załącznik do zarządzenia Nr 7/09 Wojewody Podlaskiego z dnia 26.01.2009 roku*, [online], dostęp [w] <https://www.gov.pl/attachment/4d92582f-20ca-48b5-a596-31509218aea2>, dnia 4.12.2023.

²¹ *Ustrój administracji publicznej*, E. J. Nowacka (red.), PWN, Warszawa 2000, s. 87–88, W. Kitzler, *Koncepcja funkcjonowania...*, op. cit., s. 195.

za zapotrzebowanie sojuszników z narodowymi możliwościami oraz rozdziela posiadane zasoby”²².

Sprawne funkcjonowanie systemu wsparcia państwa-gospodarza zależy od wcześniejszego przygotowania się do takiej współpracy upoważnionych przedstawicieli organów administracji państwowej. W tym celu tworzy się przy tych organach punkty kontaktowe HNS. Istniejący przy urzędzie wojewody punkt odpowiada głównie za koordynowanie wszelkich czynności organizacyjnych w zakresie przygotowania i pobytu wojsk obcych na administrowanym przez niego terenie. Jednym z podstawowych warunków, który musi spełnić wojewoda tworząc punkt kontaktowy jest zapewnienie odpowiedniej obsady kadrowej oraz wyposażenie w bazy danych HNS²³.

Istotnym zadaniem obronnym realizowanym przez wojewodę w stanie wojennym jest zagwarantowanie uruchomienia i działania systemu stałych dyżurów. System ten utworzony został dla zapewnienia ciągłości przekazywania decyzji organów uprawnionych do uruchamiania realizacji zadań, ujętych w Planie Reagowania Obronnego RP w stanie gotowości obronnej państwa. W województwie stałe dyżury organizowane są dla potrzeb wojewody, organów samorządu terytorialnego i jednostek organizacyjnych podległych wojewodzie i innych jednostek organizacyjnych, wchodzących w jego skład²⁴. Do ich głównych zadań należy:

²² W. Kitler, H. Szafran, *Wsparcie cywilne...*, op. cit., s. 73–74.

²³ Obsada punktu kontaktowego powinna posiadać dużą wiedzę o administrowanym terenie, możliwościach organów i podmiotów na nim występujących. Punkt kontaktowy powinien być wyposażony w bazy danych HNS, która powinna określić możliwości udzielenia wsparcia wojskom sojusznicznych w zakresie: zakwaterowania, żywienia, pomocy medycznej, ochrony środowiska, usług remontowych, transportowych, pralniczych, sanitarnych, telekomunikacyjno-informatycznych oraz zaopatrzenia w materiały pędne i smary. *Wytuczne Wojewody Podlaskiego w sprawie...*, op. cit.

²⁴ Stałe dyżury organizuje się przy wykorzystaniu personelu jednostek organizacyjnych z wyłączeniem osób posiadających przydziały mobilizacyjne lub organizacyjno-mobilizacyjne. Miejscem pełnienia stałego dyżuru powinno być pomieszczenie znajdujące się w pobliżu miejsca pracy organu na rzecz, którego działa dyżur. Osobom pełniącym stały dyżur mogą być przydzielone niezbędne środki transportowe wraz z kierowcami, będące na wyposażeniu jednostek zobowiąza-

- 1) „zapewnienie ciągłości przekazywania decyzji związanych z uruchamianiem realizacji zadań ujętych w Planie Operacyjnym Funkcjonowania Województwa i w dokumentacji zarządzania kryzysowego kierownikom podległych i nadzorowanych jednostek organizacyjnych;
- 2) zapewnienie wojewodzie warunków do ciągłego kierowania i koordynowania wykonywaniem zadań obronnych w działaniach administracji rządowej oraz jednostkach organizacyjnych podległych i nadzorowanych w warunkach zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny;
- 3) zapewnienie operatywnego obiegu informacji i utrzymania łączności w relacji Urząd Wojewódzki – jednostki organizacyjne rozmieszczone na terenie województwa podlaskiego;
- 4) zapewnienie odpowiedniego do potrzeb reagowania na zagrożenia kryzysowe”²⁵.

Zadania stałego dyżuru w sytuacji rozpoczęcia procedury wprowadzania stanu wojennego uruchamiane są na podstawie decyzji ministra spraw wewnętrznych lub ministra obrony narodowej. Wojewoda niezwłocznie przekazuje te polecenia podległym mu podmiotom w formach: bezpośredniej (ustnie), pisemnej (przez doręczenie lub przesłanie odpowiedniego dokumentu) lub też za pomocą technicznych środków łączności. Wszelkie informacje (decyzje, zarządzenia, polecenia, nakazy) pochodzące od naczelnych i centralnych organów władzy przekazywane są przez wojewodę przy pomocy jego stałego dyżuru umiejscowionego w Wojewódzkim Centrum Zarządzania Kryzysowego (dalej: WCZK), do ogniw pośrednich, a te do ogniw końcowych. Ogniwami pośrednimi w województwie są urząd marszałkowski – dla jednostek organizacyjnych

nych do pełnienia stałego dyżuru, a w jednostkach, które nie posiadają własnych środków transportu – pobrane w ramach świadczeń osobistych i rzeczowych na rzecz obrony kraju. Ibidem.

²⁵ Zarządzenie nr 28/2014 wojewody podlaskiego z 07 marca 2014 r. *W sprawie organizacji, uruchamiania i funkcjonowania systemu stałych dyżurów na terenie województwa podlaskiego w stanach gotowości obronnej państwa*. [online], dostęp [w:] <https://bip-archiwum.bialystok.uw.gov.pl/bip/Information.aspx?iid=29108>, dnia 12.11.2023.

podporządkowanych samorządowi województwa (ogniwa końcowe) oraz starostwa – dla urzędów gmin, miast i gmin oraz miast znajdujących się na obszarze danego powiatu (ogniwa końcowe). W sytuacji wystąpienia w czasie stanu wojennego zagrożeń o charakterze lokalnym ogniwa końcowe będą przekazywały informacje i meldunki do ogniów pośrednich, a te do WCZK.

Ważnym aspektem realizowania zadań obronnych przez wojewodę w czasie obowiązywania stanu wojennego jest kierowanie obroną cywilną województwa, która jest istotnym elementem systemu obrony państwa²⁶. Obrona cywilna „ma na celu ochronę ludności, zakładów pracy i urządzeń użyteczności publicznej, dóbr kultury, ratowanie i udzielanie pomocy poszkodowanym w czasie wojny oraz współdziałanie w zwalczaniu klęsk żywiołowych i zagrożeń środowiska oraz usuwaniu ich skutków”²⁷. Stanowi ona obok obrony militarnej i elementów dyplomacji część obrony narodowej, która jest „działalnością mającą na celu odpowiednie przygotowanie i wykorzystanie sił i środków, będących w dyspozycji państwa do przeciwdziałania wszelkiego rodzaju zagrożeniom zewnętrznym i wewnętrznym, godzącym w interes narodowy”²⁸.

Szczegółowy katalog zadań obrony cywilnej, do których wykonywania zobowiązany będzie wojewoda zawiera Pierwszy Protokół

²⁶ Obecny stan obrony cywilnej można określić jednoznacznie – nie istnieje. Obronę cywilną określały zapisy ujęte w Ustawie z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2004 r. Nr 241, poz. 2416 z późn. zm). 23 kwietnia 2022 roku weszła w życie ustawa o obronie ojczyzny, zastępująca ustawę o powszechnym obowiązku obrony RP. W jej treści nie ujęto żadnych kwestii powiązanych z obroną cywilną co było jednoznaczne z jej likwidacją. Z tej przyczyny w opracowaniu odniesiono się do przepisów obowiązujących na podstawie dotychczas funkcjonujących rozwiązań prawnych.

²⁷ Ibidem, art. 137. W rozumieniu Pierwszego Protokołu Dodatkowego do Konwencji Genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzony w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Dz.U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175) określenie obrona cywilna oznacza „wypełnianie wszystkich lub niektórych wymienionych niżej zadań humanitarnych, mających na celu ochronę ludności cywilnej przed niebezpieczeństwami wynikającymi z działań zbrojnych lub klęsk żywiołowych i przewyżczenie ich bezpośrednich następstw, jak też zapewnienie warunków koniecznych do przetrwania”.

²⁸ *Słownik terminów...*, op. cit., s. 75.

Dodatkowy do Konwencji Genewskich z 12 sierpnia 1949 roku, dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzony w Genewie dnia 8 czerwca 1977 roku. W rozumieniu Protokołu są to następujące zadania:

- 1) służba ostrzegawcza;
- 2) ewakuacja;
- 3) przygotowanie i organizowanie schronów;
- 4) obsługa środków zaciemnienia;
- 5) ratownictwo;
- 6) służby medyczne, włączając w to pierwszą pomoc oraz opiekę religijną;
- 7) walka z pożarami;
- 8) wykrywanie i oznaczanie stref niebezpiecznych;
- 9) odkażanie i inne podobne działania ochronne;
- 10) dostarczanie doraźnych pomieszczeń i zaopatrzenia;
- 11) doraźna pomoc dla przywrócenia i utrzymania porządku w strefach dotkniętych klęskami;
- 12) doraźne przywrócenie działania niezbędnych służb użyteczności publicznej;
- 13) doraźne grzebanie zmarłych;
- 14) pomoc w ratowaniu dóbr niezbędnych dla przetrwania;
- 15) dodatkowe rodzaje działalności, niezbędne dla wypełnienia któregoś z zadań wyżej wymienionych, w tym planowanie i prace organizacyjne²⁹.

Kierowanie obroną cywilną przez wojewodę polega na „oddziaływaniu na podmioty zobowiązane do wykonania tych zadań z wykorzystaniem ustalonych reguł (procedur) w następujących celach: ochrony ludności, zakładów i dóbr kultury, ratowania i udzielania pomocy w czasie wojny oraz współdziałania w zwalczaniu klęsk żywiołowych i zagrożeń środowiska”³⁰.

Kluczowa rola wojewody w obronie cywilnej na szczeblu regionalnym wynika z pełnienia przez niego funkcji szefa obrony cy-

²⁹ *Zadania obrony cywilnej*, [online], dostęp [w] http://www.ock.gov.pl/portal/ock/3/18/ZADANIA_OBRONY_CYWILNEJ, dnia 28.07.2019.

³⁰ Ibidem, s. 51.

wilnej województwa. Podstawowymi jednostkami organizacyjnymi, przeznaczonymi do wykonywania zadań obrony cywilnej, którymi dysponuje wojewoda, są formacje obrony cywilnej. Formacje te wojewodowie tworzą w drodze zarządzenia, uwzględniając w szczególności: skalę występujących zagrożeń, rodzaj formacji, ich przeznaczenie oraz stan osobowy i organizację wewnętrzną. Składać się one mogą z oddziałów przeznaczonych do wykonywania zadań ogólnych, jak i jednostek specjalistycznych (np. ratownictwa).

Powyższe zadania podejmowane w ramach obrony cywilnej służyć mają głównie ochronie ludności, której celem jest „zapewnienie bezpieczeństwa ludzi przez ochronę ich życia i zdrowia oraz cennej mienia, dóbr dziedzictwa kulturowego i środowiska w zakresie niezbędnym do przeżycia, a także pomocy humanitarnej i prawnej w czasie katastrof, klęsk żywiołowych, konfliktów zbrojnych i okupacji oraz bezpośrednio po nich”³¹. W tej dziedzinie wojewoda w stanie wojennym jest organem wiodącym w województwie, stanowiącym główny element postulowanego Systemu Ochrony Ludności (dalej: SOL)³². Misja SOL sprowadzać ma się do „zapewnienia ludności cywilnej jak najlepszych warunków bezpieczeństwa w obliczu zagrożeń naturalnych i wywołanych działalnością człowieka, w czasie pokoju, kryzysu i wojny. Do celów systemu należy zaliczyć: ochronę ludności cywilnej (ludzi, dóbr i środowiska) przed niebezpieczeństwami spowodowanymi działaniem sił natury lub działalnością człowieka; przewyższanie następstw zagrożeń; zapewnienie warunków koniecznych do przetrwania”³³.

Do sił i środków ochrony ludności, które znajdują się w dyspozycji wojewody, należy zaliczyć:

- 1) służby ratownicze (m.in. PSP, zawodowe straże pożarne – zakładowa i miejska, Państwowe Ratownictwo Medyczne);

³¹ W. Kitler, *Ochrona ludności jako podstawowa misja bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Ochrona ludności w czasie pokoju oraz w okresie kryzysu i wojny*. A. Skrabacz (red.), CBW, Warszawa 2010, s. 24.

³² SOL rozumiany jest jako „zbiór zadań przypisanych poszczególnym organom i jednostkom administracji publicznej, służbom zawodowym oraz organizacjom pozarządowym, w tym społecznym organizacjom ratowniczym”. *Strategia bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 28.

³³ W. Kitler, *Ochrona ludności*, [w:] *Obrona cywilna...*, op. cit., s. 114.

- 2) organizację obrony cywilnej (OC) z jej formacjami ratownictwa ogólnego i formacjami specjalistycznymi;
- 3) służby ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego (policja);
- 4) inspekcje państwowe (sanitarna, weterynaryjna, ochrony środowiska, nadzoru budowlanego, farmaceutyczna, handlowa, ochrony roślin i nasiennictwa, weterynaryjna, transportu drogowego, jakości artykułów rolnych i spożywczych, pracy);
- 5) rezerwy państwowe (utrzymywane przez wojewodów);
- 6) systemy wykrywania zagrożeń i alarmowania lub monitoringu, organizowane i utrzymywane przez wojewodów, starostów i wójtów.

W stanie wojennym wojewoda jako organ kierujący wykonywaniem zadań z zakresu obrony cywilnej musi liczyć się z ograniczoną możliwością zapewnienia bezpieczeństwa powszechnego oraz utrzymania porządku publicznego. Utrudnione będzie wówczas prowadzenie akcji ratowniczych, związanych z pożarami, katastrofami budowlanymi i technologicznymi. W warunkach działań wojennych możliwy jest wzrost przestępczości pospolitej i nagminne łamanie prawa. Poważnym zagrożeniem mogą być przerwy w dostawach wody i energii lub całkowity ich brak. W tych okolicznościach może dochodzić do masowych, niekontrolowanych przemieszczeń ludności w poszukiwaniu miejsc dających poczucie bezpieczeństwa.

W okresie obowiązywania stanu wojennego przedstawiciel administracji rządowej w regionie jest również zobowiązany do oceny zagrożeń. Ocena występujących zagrożeń jest podstawą planowania działań profilaktycznych, pozwala zdefiniować obszary (dziedziny), które będą wiązały się z największym ryzykiem wystąpienia sytuacji kryzysowych. Szczegółowa ocena dokonywana przez wojewodę, z jasno wyartykułowanymi wnioskami, będzie podstawą podjęcia działań, zmierzających do poprawy bezpieczeństwa województwa w czasie stanu wojennego. Obejmie ona działania polegające na rozpoznaniu i dokładnym ocenieniu czynników wpływających na realizację zaplanowanych zadań, które mogą determinować sposób działania sił podległych wojewodzie.

W procesie oceny zagrożenia wojewoda dokonuje weryfikacji informacji potrzebnych przy podejmowaniu decyzji. Zdobywane i analizowane informacje pochodzą z różnych źródeł, często są sprzeczne ze sobą, co wymusza konieczność ich sprawdzenia. Priorytetem w ocenie zagrożenia jest przygotowanie realnego obrazu sytuacji, na podstawie którego będzie można opracowywać możliwe formy działań, podejmować słuszne decyzje, określać zadania dla podległych sił, a także kontrolować ich wykonanie.

Na ocenę zagrożeń podejmowaną przez wojewodę w czasie stanu wojennego, podobnie jak przy ocenie sytuacji kryzysowej, składają się następujące elementy: „analiza zaistniałej sytuacji – zagrożenia; informowanie operacyjne; ocena czynników wpływających na wykonanie i opracowywanie wariantów działania; przeprowadzenie odprawy koordynacyjnej; rozważenie proponowanych wariantów działania oraz odniesienie się do skali zagrożenia”³⁴. Ze względu na szereg negatywnych skutków determinujących funkcjonowanie społeczeństwa, będących wynikiem wprowadzenia stanu wojennego, wojewoda winien dokonać analizy oceny potencjalnych zagrożeń już w okresie planistycznym i przygotowawczym. Celem tych działań jest ustalenie katalogu wszelkich zdarzeń kryzysowych oraz zdefiniowanie prawdopodobieństwa, zasięgu i skali powstania tych zdarzeń w województwie. Takie podejście pozwoli wytypować zagrożenia najbardziej realne i wymagające opracowania oddzielnych procedur.

Wojewoda zgodnie z art. 13 ust. pkt. 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 2002 roku w czasie stanu wojennego ma prawo wprowadzenia, w zakresie nienależących do właściwości innych organów, ograniczenia wolności i praw człowieka i obywatela oraz łagodzenia i uchylania tych ograniczeń. W zakresie tych uprawnień wojewoda w czasie stanu wojennego pełnić może m.in. funkcje organów cenzury i kontroli. Ma on możliwość zastosowania cenzury prewencyjnej, obejmującej:

- 1) środki masowego przekazu;

³⁴ J. Wojnarowski, *Gotowość systemu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2010, s. 68.

- 2) zawartości przesyłek, listów, paczek, przekazów;
- 3) treści korespondencji telekomunikacyjnej i rozmów telefonicznych;
- 4) emisje sygnałów uniemożliwiających nadawanie lub odbiór przekazów radiowych, telewizyjnych lub dokonywanych poprzez urządzenia i sieci telekomunikacyjne.

Cenzurę tę można zastosować jedynie w momencie zaistnienia podejrzenia, że zawarte tam treści mogą zwiększyć zagrożenie bezpieczeństwa lub obronności państwa, ograniczeniu ulega wolność słowa i tajemnica korespondencji³⁵. Ta forma kontroli nie obejmuje należących do kościołów i innych związków wyznaniowych środków społecznego przekazu, stanowiących źródła informacji na temat religii i służących wypełnianiu funkcji religijnych³⁶. Wojewoda podlaski w stanie wojennym jako organ cenzury ma prawo nakazać organom administracji publicznej, działającym na obszarze województwa, wykonywanie czynności technicznych, niezbędnych do prowadzenia cenzury lub kontroli. Może również zatrzymywać w całości lub w części publikacje, przesyłki pocztowe i kurierskie oraz korespondencję telekomunikacyjną. Posiada uprawnienia do przerywania rozmów telefonicznych i transmisji sygnałów przesyłanych w sieciach telekomunikacyjnych, jeżeli ich zawartość lub treść może zwiększyć zagrożenie bezpieczeństwa lub obronności państwa³⁷. Decyzje wojewody, jako organu cenzury i kontroli, są ostateczne i mogą być zaskarżone bezpośrednio do sądu administracyjnego. W gestii przedstawiciela Rady Ministrów w województwie znajdzie się także możliwość wprowadzenia ograniczeń

³⁵ *Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. ...*, op. cit., art. 21 ust. 1 pkt. 1-4.

³⁶ *Ibidem*, art. 21 ust. 1 pkt. 7.

³⁷ Zatrzymane publikacje, przesyłki lub korespondencję telekomunikacyjną doręcza się adresatom po zniesieniu stanu wojennego, z wyjątkiem tych, których treść lub zawartość pochodzi z przestępstwa, była przeznaczona do popełnienia przestępstwa albo została objęta zakazem posiadania. Organ cenzury i kontroli w takich sytuacjach przekazuje niezwłocznie, a najpóźniej bezpośrednio po zniesieniu stanu wojennego, zatrzymane publikacje, przesyłki lub korespondencję telekomunikacyjną organom właściwym do prowadzenia postępowania karnego lub orzeczenia przepadku rzeczy. *Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. ...*, op. cit., art. 21 ust. 4 i 5.

w działalności edukacyjnej, poprzez okresowe zawieszenie zajęć dydaktycznych w szkołach, z wyłączeniem szkół wyższych i szkół duchownych oraz seminariów duchownych³⁸.

Warto podkreślić, że warunkiem wprowadzenia przez wojewodę wymienionych ograniczeń praw i wolności obywatela jest nakaz umieszczenia ich w rozporządzeniu prezydenta wprowadzającym stan wojenny.

Wnioski

W stanie wojennym, z pewnymi wyjątkami³⁹, wojewodę można uznać za jednoosobowe ucieleśnienie funkcji i kompetencji z zakresu bezpieczeństwa państwa realizowanego przez Radę Ministrów i podporządkowaną jej administrację. Z tego względu w tym okresie posiada on status głównego decydenta w strukturach pozamilitarnego systemu obrony państwa na szczeblu regionalnym. Rola pozostałych elementów tego systemu na poziomie regionalnym i lokalnym będzie sprowadzała się do wykonywania określonych działań operacyjnych, których realizacja będzie koordynowana i nadzorowana przez wojewodę.

Wojewoda jako główny administrator stanu wojennego na szczeblu regionalnym jest zobowiązany do kierowania zadaniami obronnymi i obroną cywilną na podległym mu terenie. Realizacja tej funkcji może wiązać się trudnościami organizacyjnymi. Wynika to z dużej liczby podmiotów, nad którymi kierownictwo będzie pełnił wojewoda. Przypomnieć należy, że w czasie stanu wojennego przedstawicielowi Rady Ministrów w terenie będą podlegały

³⁸ Ibidem, art. 24 ust. 2 pkt.

³⁹ Warto pamiętać, że zgodnie z zapisami art. 11 ust. 1 pkt 3–5 ustawy z dnia 29 sierpnia 2002 roku wszelkie uprawnienia, jakie dodatkowo wojewoda uzyska w momencie wprowadzenia stanu wojennego, mogą zostać mu odebrane. Rada Ministrów ma możliwość określenia, na wniosek Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych, nowych zasad działania organów władzy publicznej w strefie bezpośrednich działań wojennych, a także ma prawo zawiesić funkcjonowanie organów władzy publicznej oraz przekazać organom wojskowym ich kompetencje.

wszystkie organy władzy publicznej, przedsiębiorcy oraz inne jednostki organizacyjne działające na obszarze województwa⁴⁰. W sumie, w zależności od wielkości województwa, może być to kilkaset podmiotów. Taka sytuacja może spowodować trudności w wykonywaniu obowiązku kierowania zadaniami z zakresu obronności państwa przez wojewodę, co przyczynić się może do wzrostu zagrożenia bezpieczeństwa państwa.

Przedstawiciel administracji rządowej w województwie jest gwarantem sprawnego funkcjonowania systemu wsparcia w ramach HNS. Dysponując środkami pozamilitarnymi wojewoda przyczynia się do utrzymania nienaruszonych zasobów własnych wojska i obniżenia kosztów podejmowanych działań. Efektem tych przedsięwzięć będzie podtrzymanie zdolności bojowej i swobody działania wojsk sojusznicznych, zaspokajanie ich potrzeb oraz uchronienie przed brakami materiałowymi, uniemożliwiającymi wykonanie zadań⁴¹.

Pełnienie przez wojewodę roli kierującego wykonywaniem zadań obronnych przez podległe mu podmioty wymaga posiadania umiejętności oceny ryzyka. Przy realizacji tego zadania konieczne jest dokładne monitorowanie różnego rodzaju zagrożeń oraz posiadanie dokładnej wiedzy o potencjale, jakimi dysponują poszczególne organy władzy i administracji, działające na terenie województwa.

Szczególną rolę w czasie obowiązywania stanu wojennego wojewoda będzie odgrywał w systemie stałych dyżurów. Będzie podmiotem uruchamiającym ten system na terenie województwa. Na nim też spocznie ciężar koordynacji funkcjonowania tego systemu. On też będzie stanowił centralny ośrodek w obiegu informacji w systemie stałych dyżurów. Należy zwrócić również uwagę na fakt, że wojewoda jako główny podmiot pozamilitarnego systemu obronnego państwa na szczeblu regionalnym, wyposażony w szerokie uprawnienia w zakresie bezpieczeństwa, nie dysponuje siłami znajdującymi się w jego bezpośredniej dyspozycji. Swoje zadania realizuje dzięki siłom podporządkowanym innym instytucjom i organizacjom publicznym, prywatnym, społecznym i ochotniczym.

⁴⁰ Zob. *Ustawa z dnia 21 sierpnia 2002 r. ...*, op. cit., art. 13.

⁴¹ A. Miler, *Organizacja Host Nation Support*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, 2010, Rok LI, nr 1 (180), s. 112.

Bibliografia

- Balcerowicz B., *Sojusz a obrona narodowa*, Bellona, Warszawa 1999.
- Bożyk M., *Zasady działania organów władzy wykonawczej w stanach nadzwyczajnych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej Polskiej w świetle prawa wewnętrznego i międzynarodowego*, R. Szywnowski, M. Karpiuk (red.), AON, Warszawa 2011.
- Kitler W., H. Szafran, *Potrzeby sił zbrojnych w zakresie wsparcia przez sektor cywilny*, [w:] *Obrona cywilna (niemilitarna) w obronie narodowej III RP*, W. Kitler (red.), MON DWiPO, Warszawa 2001.
- Kitler W., H. Szafran, *Wsparcie cywilne sił zbrojnych*, [w:] *Obrona cywilna (niemilitarna) w obronie narodowej III RP*, W. Kitler (red.), MON DWiPO, Warszawa 2001.
- Kitler W., *Koncepcja funkcjonowania organów samorządu terytorialnego na rzecz realizacji zadań obronnych w czasie pokoju, kryzysu polityczno-militarnego i wojny*, [w:] *Samorząd terytorialny w obronie narodowej Rzeczypospolitej Polskiej*, W. Kitler (red.), AON, Warszawa 2005.
- Kitler W., *Ochrona ludności jako podstawowa misja bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Ochrona ludności w czasie pokoju oraz w okresie kryzysu i wojny*, A. Skrabacz (red.), CBW, Warszawa 2010.
- Kitler W., *Udział podsystemu pozamilitarnego (niemilitarnego) systemu obronnego RP w realizacji zadań obronnych*, [w:] *Współdziałanie struktur organizacyjnych resortu spraw wewnętrznych i administracji z pozostałymi elementami systemu obronnego: konferencja*, E. Nowak, B. Wiśniewski (red.), MSWiA Centrum Szkolenia Policji, Warszawa 2006.
- Maj J., *Współpraca cywilno-wojskowa*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i współpraca sojusznicza w kontekście działań sił zbrojnych*, T. Szczurka (red.), Warszawa 2010.
- Miler A., *Organizacja Host Nation Support*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, 2010, Rok LI, nr 1 (180).
- Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP. Podręcznik dla studentek i studentów*, R. Jakubczak (red.), Bellona, Warszawa 2003.
- Słownik terminów i definicji NATO (angielsko-polski)*, MON B WSN 1998.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002.
- Spółczesność w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego Polski w XXI wieku*, R. Jakubczak, A. Skrabacz (red.), AP, Siedlce 2006.

- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP 2014*, [online], dostęp [w:] <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf>, dnia 23.01.2024.
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny*, Dz. U. 2022 poz. 655 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* Dz. U. z 2004 r. Nr 241, poz. 2416 z późn. zm.
- Ustrój administracji publicznej*, E. J. Nowacka (red.), PWN, Warszawa 2000.
- Wojnarowski J., *Gotowość systemu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2010.
- Wytyczne Wojewody Podlaskiego w sprawie przygotowania warunków organizacyjnych i technicznych planowania i realizacji zadań obronnych z zakresu przygotowania i koordynacji wsparcia sojusznicznych sił zbrojnych w czasie pokoju, sytuacji kryzysowych i wojny, wykonujących zadania lub przemieszczających się przez teren województwa podlaskiego. Załącznik do zarządzenia Nr 7/09 Wojewody Podlaskiego z dnia 26.01.2009 roku*, [online], dostęp [w:] <https://www.gov.pl/attachment/4d92582f-20ca-48b5-a596-31509218aea2>, dnia 4.12.2023.
- Zadania obrony cywilnej*, [online], dostęp [w] http://www.ock.gov.pl/portal/ock/3/18/ZADANIA_OBRONY_CYWILNEJ, dnia 28.07.2019.
- Założenia do kompleksowej przebudowy, utrzymania oraz doskonalenia systemu obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, Rada Ministrów, Warszawa 1999, s. 214. Za: *Społeczeństwo w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego Polski w XXI wieku*, R. Jakubczak, A. Skrabacz (red.), AP, Siedlce 2006.
- Zarządzenie nr 28/2014 wojewody podlaskiego z 07 marca 2014 r. W sprawie organizacji, uruchamiania i funkcjonowania systemu stałych dyżurów na terenie województwa podlaskiego w stanach gotowości obronnej państwa*, [online], dostęp [w:] <https://bip-archiwum.bialystok.uw.gov.pl/bip/Information.aspx?iid=29108>, dnia 12.11.2023.

Agnieszka Szymańska

ORCID: 0000-0001-9976-0410

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

ZASTOSOWANIE ANALIZY SIECI SPOŁECZNEJ I DRZEWA DECYZYJNEGO W BADANIU RELACJI MIĘDZY ZABURZENIAMI OSOBOWOŚCI

Streszczenie

Artykuł przedstawia analizę podobieństw między zaburzeniami osobowości, bazując na dwóch podejściach teoretycznych: a) klasyfikacji DSM oraz b) nieadaptacyjnych schematach osobowości według teorii Jeffrey'a Younga. Metaanalizy przeprowadzono z wykorzystaniem dwóch metod: a) analizy sieci społecznej (Social Network Analysis) oraz b) klasyfikacyjnego algorytmu drzewa decyzyjnego. Klasyfikacje były dokonywane zgodnie z założeniami teoretycznymi tych podejść. Wyniki metaanaliz wykazały, że pomimo różnych metod opisu i klasyfikacji, możliwe było wyciągnięcie zbliżonych wniosków dotyczących podobieństw między zaburzeniami osobowości. Wyniki te sugerują, że różne podejścia teoretyczne mogą prowadzić do podobnych obserwacji na temat powiązań między zaburzeniami osobowości, co podkreśla znaczenie wieloaspektowego podejścia do diagnostyki.

Analiza sieci społecznej pozwoliła również zidentyfikować zaburzenia najczęściej powiązane z innymi.

Słowa kluczowe: zaburzenia osobowości, analiza sieci społecznej, algorytm drzewa decyzyjnego, nieadaptacyjne schematy Jeffrey'a Younga

Zastosowanie analizy sieci społecznej i drzewa decyzyjnego w badaniu relacji między zaburzeniami osobowości

Odnajdywanie podobieństw i różnic między obiektami stanowi podstawę klasyfikacji, a w psychologii odgrywa kluczową rolę w procesie diagnostycznym. Właściwe różnicowanie zaburzeń osobowości jest istotnym elementem trafnej diagnozy (Millon & Davis, 1996). Współczesne metody analizy i wizualizacji danych, takie jak algorytmy sztucznej inteligencji, mogą wspierać zarówno proces klasyfikacji, jak i deskrypcji zaburzeń osobowości.

Porównanie różnych teorii i ujęć dotyczących zaburzeń osobowości jest niezbędne dla wypracowania jednolitych ram klasyfikacyjnych. W niniejszym artykule dokonano takiego porównania, wykorzystując dwie metody: analizę sieci społecznej oraz algorytm drzewa decyzyjnego. Celem jest zbadanie podobieństw i różnic między dwoma podejściami do opisu zaburzeń osobowości: a) klasyfikacją DSM oraz b) nieadaptacyjnymi schematami osobowości Jeffrey'a Younga (Young et al., 2003, 2014).

Metaanaliza ma na celu odpowiedzieć na pytanie, czy różne podejścia teoretyczne i analizy prowadzą do zbieżnych wniosków dotyczących podobieństw i różnic między zaburzeniami osobowości. Przy pomocy analizy sieci społecznej zbadano, które zaburzenia osobowości są najbardziej powiązane w klasyfikacji DSM (Millon & Davis, 1996). Z kolei algorytm drzewa decyzyjnego posłużył do analizy podobieństw między zaburzeniami osobowości opisanymi w kontekście nieadaptacyjnych schematów Younga, zgodnie z propozycją Arntza i Genderena (Arntz & Genderen, 2020).

W artykule przedstawiono dwie komplementarne metody analizy, które mają na celu zbadanie powiązań między zaburzeniami osobowości. Pierwsza z metod, analiza sieci społecznej (Social Network Analysis), została zastosowana w celu ukazania relacji między zaburzeniami w klasyfikacji DSM, z naciskiem na identyfikację najbardziej powiązanych zaburzeń oraz tworzenie się ich „sąsiedztw”. Druga metoda, algorytm drzewa decyzyjnego, pozwoliła na klasyfikację zaburzeń osobowości w oparciu o nieadaptacyjne schematy Jeffrey'a Younga. Wykorzystanie tych dwóch metod umożliwiło kompleksową analizę

podobieństw i różnic między zaburzeniami, co jest istotnym wkładem w proces diagnostyczny. Obie metody pozwoliły na lepsze zrozumienie struktury zaburzeń osobowości i ich powiązań.

Klasyfikacja zaburzeń osobowości

Zaburzenia osobowości to trwałe, utrwalone wzorce myślenia, emocji i zachowań, które w znacznym stopniu odbiegają od norm społecznych i kulturowych, prowadząc do trudności w funkcjonowaniu społecznym oraz zawodowym (ICD-11, World Health Organization, 2019). Osoby z zaburzeniami osobowości często doświadczają trudności w nawiązywaniu i utrzymywaniu relacji interpersonalnych, co wpływa na ich zdolność do adaptacji w różnych sytuacjach życiowych. W psychologii i psychiatrii zaburzenia osobowości są klasyfikowane na podstawie określonych kryteriów diagnostycznych.

Jednym z najważniejszych systemów klasyfikacji jest DSM-5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th Edition), opracowany przez Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne. Innym ważnym systemem klasyfikacji jest ICD-11 (International Classification of Diseases, 11th Revision) opracowany przez Światową Organizację Zdrowia (WHO). ICD-11 podobnie jak DSM-5, opisuje zaburzenia osobowości, jednakże skupia się na ogólnych cechach i poziomach dysfunkcji, takich jak trudności w utrzymywaniu relacji międzyludzkich czy deficyty w zarządzaniu emocjami.

Schematy osobowości są wewnętrznymi, nieadaptacyjnymi wzorcami myślenia, emocji i zachowań, które rozwijają się w wyniku doświadczeń życiowych, zwłaszcza we wczesnym dzieciństwie. Teorie schematów odnoszą się do głębokich struktur osobowości, które wpływają na sposób, w jaki jednostka postrzega siebie i świat (Millon & Davis, 1996).

Teoria schematów Jeffrey'a Younga koncentruje się na tzw. nieadaptacyjnych schematach, które powstają w wyniku nieadekwatnych doświadczeń z dzieciństwa, takich jak zaniedbanie emocjonalne, odrzucenie czy zbyt wysokie wymagania stawiane dziecku. Young wyodrębnił 18 schematów, które mogą prowadzić do

rozwoju problemów emocjonalnych i zaburzeń osobowości. Każdy schemat jest związany z charakterystycznymi przekonaniem i emocjami, które wpływają na relacje jednostki z innymi oraz na jej samoocenę (Young i in., 2003).

Do metaanaliz przeprowadzonych w niniejszej pracy zostały wykorzystane zarówno klasyfikacja DSM-5, opierająca się na zewnętrznych, obserwowalnych symptomach, jak i ujęcie zaburzeń osobowości w kontekście funkcjonowania schematów według teorii Jeffrey'a Younga. Opis schematów Younga pozwala na zbadanie wewnętrznych, głębokich mechanizmów psychologicznych, które mogą leżeć u podstaw rozwoju zaburzeń osobowości. Połączenie klasyfikacji DSM z teorią schematów Younga umożliwia zatem holistyczne spojrzenie na zaburzenia osobowości, uwzględniając zarówno objawy, jak i struktury wewnętrzne wpływające na sposób funkcjonowania jednostki.

Wprowadzenie do metody analizy sieci społecznej oraz algorytmu drzewa decyzyjnego

Na początek przybliżmy jakie metody klasyfikacji wykorzystane zostają do metaanaliz oraz na czym one polegają.

Analiza sieci społecznej (*Social Network Analysis*) to metoda, która umożliwia ukazanie powiązań między analizowanymi elementami (jednostkami, grupami itp.). Elementy te nazywane są *węzłami*. Przy pomocy grafu ukazywane są własności węzłów i relacje między nimi. Własności węzłów określa się jako ich atrybuty a częstość powiązań między węzłami w sieci ujawnia „popularność” danego węzła i stanowi jego bardzo istotny atrybut. „Z założenia metoda SNA ma służyć do opisywania i zrozumienia wzorców interakcji zachodzących w sieciach oraz wpływu tych wzorców na poszczególnych członków.” (Abramek & Rizun, 2015).

Analiza sieci społecznej posłużyła do opisanie, które zaburzenia osobowości dzielą wspólne objawy. Dzięki niej udało się zobrażować: a) które zaburzenia są najbardziej ze sobą powiązane oraz b) które zaburzenia tworzą „sąsiedztwa” a więc występują w grupach wzajemnych powiązań. Wzorując się na opisie Davisa i Millo- na analizę wykonano w pakiecie Graph programu R.

Drzewo decyzyjne ukazuje reguły istniejące w zbiorach danych. Rozpoczynając od początkowego zbioru, algorytm oblicza funkcję dzieląc dane wejściowe w taki sposób, aby ostatecznie osiągnąć jak najbardziej jednorodne (homogeniczne) grupy. W trakcie procesu podziału ujawnione zostają reguły podziału. Całość analizy prezentowana jest w sposób grafu przypominającego drzewo (Elder et al., 2012; Nisbet et al., 2009; Rzechowska & Szymańska, 2016, 2017; Szymańska, 2012; Szymańska & Aranowska, 2016).

Drzewo decyzyjne wykorzystano do opisu relacji między zaburzeniami osobowości w ujęciu nieadaptacyjnych schematów osobowości. Wykorzystano w tym celu klasyfikację Arntz'a i Genderen'a. Relacje między zaburzeniami osobowości ukazano poprzez metodę określoną przez Szymańską jako „zstępowanie schematu”.

Rozpoczynając od puli wszystkich schematów, przy pierwszej funkcji podziału wyodrębniono te zaburzenia osobowości, które charakteryzuje jak największa liczba schematów a które równocześnie różnią się między sobą w zakresie przynajmniej jednego schematu. Przy kolejnej funkcji podziału wyodrębniono te zaburzenia, które dzielą wspólne schematy z zaburzeniami wyodrębnionymi podczas pierwszej funkcji, ale posiadają wspólnych schematów mniej. „Zstępowanie schematu” jest zatem metodą opisującą klasyfikowanie zaburzeń poprzez wyodrębnienie tych, które charakteryzuje podobny układ schematów od największej do najmniejszej ich liczby.

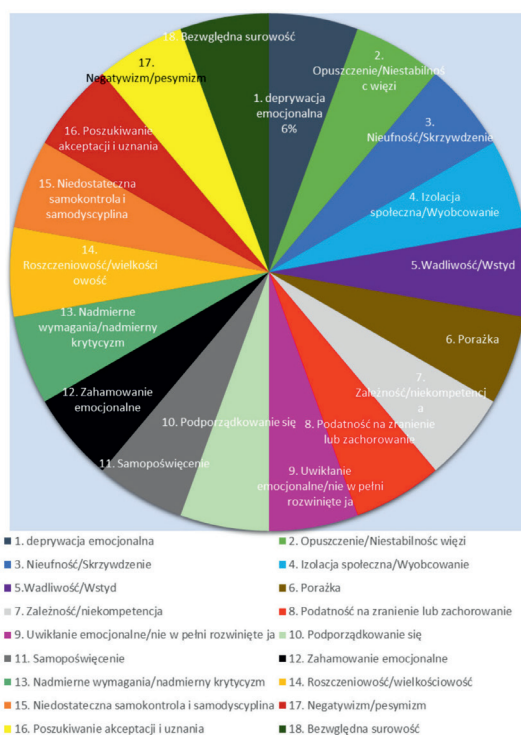
Tak przeprowadzone dwie klasyfikacje wykorzystano do określenia relacji między zaburzeniami w zakresie podobieństw i różnic.

Klasyfikacje zaburzeń osobowości według DSM oraz schematów osobowości w ujęciu Jeffrey'a E. Younga

Relację między zaburzeniami można również opisać w postaci współwystępowania schematów osobowości. W ujęciu Jeffrey'a Young'a „schemat jest to ogólny, wszechogarniający motyw lub wzorzec składający się ze wspomnień, emocji, przekonań oraz doznań cielesnych dotyczących jednostki oraz jej relacji z innymi, wykształcony w dzieciństwie lub w okresie dojrzewania, rozwijany przez całe życie, w znacznym stopniu dysfunkcyjny” (Young et al.,

2003, 2014). Jeffrey Young wyodrębnił 18 schematów, które charakteryzują zachowania ludzi. Ich nazwy i przypisane im kolory przedstawiono na Rysunku 1.

Rysunek 1. Schematy Jeffrey’a Younga opisane w kole z przypisanymi im kolorami

Źródło: Opracowanie własne

Osoba posiadająca schemat *Nieufność, Skrzywdzenie* boi się, że inni będą ją krzywdzić, upokarzać, wykorzystywać, okłamywać itp. *Deprywacji Emocjonalnej* jest przekonana, że jej potrzeby nie będą zaspokojone i zostanie pozbawiona opieki, empatii i ochrony; *Izolacji Społecznej/ Wyobcowanie* jest samotna, unika kontaktów z ludźmi, czuje się inna, odmienna.

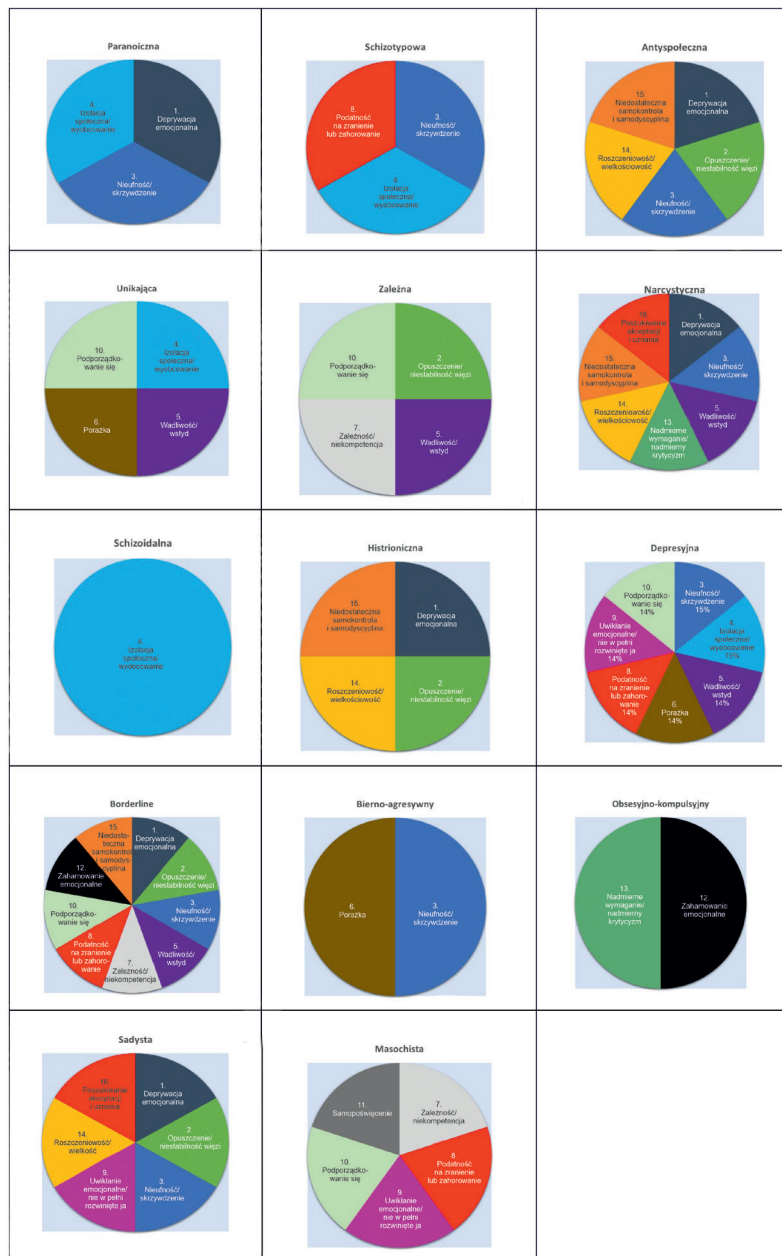
Podatności na zranienie lub zachorowanie jest pełna obaw, że może jej stać się coś złego doświadcza lęku, że zdarzenia skończą się dla niej katastrofą. *Opuszczenia, niestabilności więzi* jest samotna, nie umie nawiązywać bliskich relacji z innymi ludźmi, boi się

opuszczenia przez osoby bliskie, obawia się, że nie może na nich dalej polegać, nie otrzyma od nich wsparcia. *Roszczeniowości, wielkościowości* ma wygórowane mniemanie o sobie, domaga się od innych nadmiernego szacunku, może mieć skłonność do zagarniania dla siebie dóbr innych. *Wadliwości, wstydu* czuje się zdefektowana, gorsza, niepełnowartościowa, obciążona wadami, których się wstydzi. *Porażki* czuje, że zawiodła lub zawiedzie innych. *Podporządkowania* się poddaje się kontroli innych, przyjmuje postawę zależności. *Zależności/niekompetencji* czuje, że nie podaje codziennym obowiązkom bez pomocy innych. *Nadmiernych wymagań/krytycyzmu* osoba niezwykle krytyczna wobec swojego otoczenia, wręcz arogancka, niegrzeczna; charakteryzuje ją dążenie do perfekcjonizmu. *Niedostatecznej samokontroli/samodyscypliny* osoba rozdrażniona, która często zachowuje się w sposób skandaliczny, z wyraźnym brakiem kultury osobistej wobec innych, nie kontroluje się w sytuacjach społecznych, posiada niską tolerancję na frustrację oraz możliwości hamowania nadmiernej ekspresji impulsów i emocji. *Poszukiwanie akceptacji i uznania* poszukuje akceptacji i uznania, aby nie odczuwać swojej bezradności. *Samopoświęcenie* skupia się nadmiarowo na zaspokajaniu potrzeb innych ludzi. *Zahamowana emocjonalnie* hamuje swoje uczucia, potrzeby, tłumia swoje impulsy. *Poszukująca akceptacji i uznania* jej poczucie własnej wartości uzależnione jest od reakcji otoczenia. *Negatywizm/pesymizm wyolbrzymia* znaczenie negatywnych wydarzeń. *Bez względu na surowość nadmierna surowość dla bliskich osób*.

Gdybyśmy mieli opisane przez Younga schematy przypisać do zaburzeń to stanowiłyby one składowe tych zaburzeń pozwalające opisać w DSM-5 zaburzenia różnicować. Nie ma zgody co do przypisywanych poszczególnym zaburzeniom schematów.

Osobowość paranoiczną według Arnoud Arntz i Hannie von Genderen charakteryzują schematy *Nieufność, Skrzywdzenie, Deprywacja Emocjonalna, Izolacja Społeczna/Wyobcowanie*. Zaburzenie zostało przedstawione w postaci okręgu dzielącego się na trzy omawiane schematy, którym nadano własne barwy zgodnie z kolorami przypisanymi schematom na Rysunku 1 (por. Tabela 1) (Arntz & Genderen, 2020).

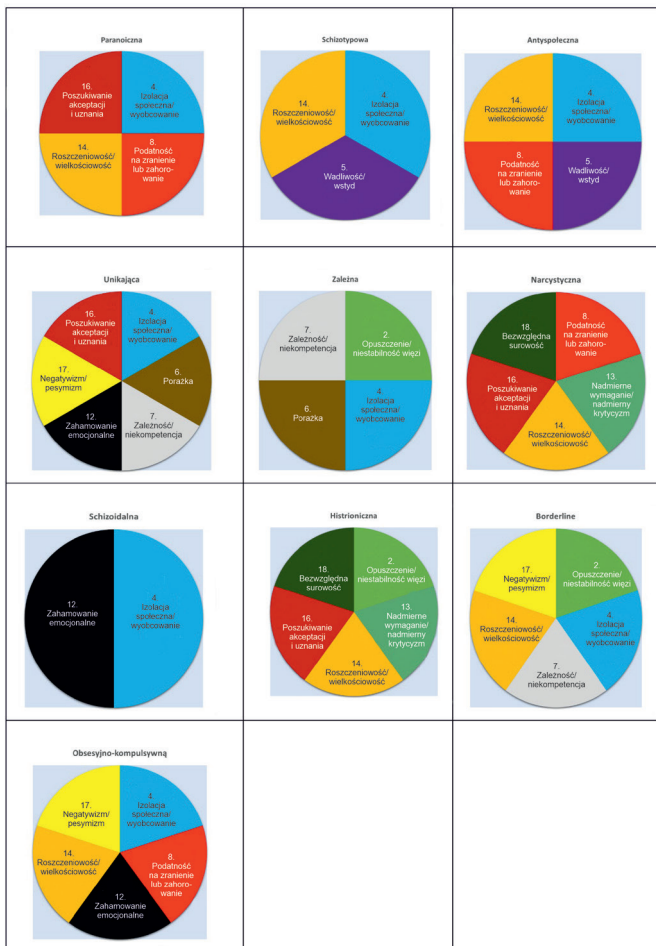
Tabela 1. Nieadaptacyjne schematy charakterystyczne dla zaburzeń osobowości według Arnaud Arntz i Hannie von Genderen (Arntz & Genderen, 2020). Uzupełniona przez Szymańską dla zaburzenia sadystycznego i masochistycznego

Źródło: Opracowanie własne

Według badań Bilge i Balaban'a z osobowością paranoidalną powiązane są schematy: *Izolacja Społeczna/Wyobcowanie*; *Poszukiwanie akceptacji i uznania*; *Roszczeniowość/wielkościowość*; *Podatność na zranienie lub zachorowanie* (Bilge & Balaban, 2021). A zatem jedynie schemat *Izolacja Społeczna/Wyobcowanie* jest wspólny tym dwóm klasyfikacjom. Zaburzenie zostało przedstawione w postaci okręgu dzielącego się na trzy omawiane schematy, którym nadano własne barwy zgodnie z kolorami przypisanymi schematom na Rysunku 1 (por. Tabela 2).

Tabela 2. Nieadaptacyjne schematy charakterystyczne dla zaburzeń osobowości według Bilge i Balabana (Bilge & Balaban, 2021)

Źródło: Opracowanie własne

Klasyfikacja Arnouda Arntz i Hannie von Genderen została zobrazowana dla każdego zaburzenia osobowości w Tabeli 1. Dla zaburzenia masochistycznego i sadystycznego podana klasyfikacja jest propozycją autorki. Klasyfikacja wyników badań Bilge i Balaban'a została przedstawiona w Tabeli 2. Nie dla wszystkich zaburzeń autorzy ci wykonali analizy. Dlatego w dalszych rozważaniach będziemy posługiwać się klasyfikacją Arnouda Arntz i Hannie von Genderen, uzupełnioną o klasyfikację Szymańskiej.

Relacje między zaburzeniami osobowości przedstawione przy pomocy Analizy Sieci Społecznej

W literaturze przedmiotu można odnaleźć liczne powiązania między zaburzeniami osobowości, które ujawniają, że dzielą podobne symptomy. I tak np. **sadyzm** ma wspólne cechy z osobowością negatywistyczną (bierno-agresywną), paranoiczną, narcystyczną i antyspołeczną. Z osobowością negatywistyczną łączy go przeżywanie urazów i złości. Z osobowością antyspołeczną łamanie praw innych i zadawanie im cierpienia. Z osobowością paranoiczną łączy go oczekiwanie wrogości ze strony otoczenia. Z osobowością narcystyczną łączy je poczucie omnipotencji i wszechmocy (Millon & Davis, 1996).

Osobowość **antyspołeczna** ma wspólne cechy z sadyzmem, osobowością negatywistyczną, paranoiczną i histrioniczną. Z osobowością negatywistyczną łączy ją wybuchowość i przekora. Z osobowością paranoiczną łączy ją skłonność do interpretowania zachowań innych przeciwko sobie, nadwrażliwość, zapewnianie sobie całkowitej kontroli. Z osobowością borderline łączy ją impulsywność zachowań. Z osobowością histrioniczną i borderline łączy ją impulsywność, drastyczne acting-out(y) (Millon & Davis, 1996).

Osobowość **histrioniczna** ma wspólne cechy z osobowością antyspołeczną, narcystyczną, borderline i zależną. Z osobowością antyspołeczną łączy ją manipulacja, impulsywność oraz acting-out(y). Z osobowością narcystyczną łączy ją potrzeba popisywania się. Z osobowością borderline łączą ją gwałtowne zmiany emocji i uczu-

cie pustki. Z osobowością zależną łączy ją bezradność i robienie z innych ludzi najważniejszych elementów swojego życia (Millon & Davis, 1996).

Osobowość **zależna** posiada wspólne cechy z osobowością histrioniczną, borderline, masochistyczną, obsesyjno-kompulsywną i unikającą. Z osobowością histrioniczną łączy ją próba zadowalania tych, z którymi jest związana, zaprzeczania własnym poglądom i uczuciom. Z osobowością borderline łączy ją lęk przed porażeniem. Z osobowością masochistyczną łączy ją uległość i usuwanie się w cień. Z osobowością obsesyjno-kompulsywną łączy ją podporządkowanie oczekiwaniom innych, nieosiąganie wysłanych celów. Z osobowością unikającą łączy ją brak pewności siebie, obawa przed krytyką, potrzeba opieki ze strony innych (Millon & Davis, 1996).

Osobowość **narcystyczna** posiada wspólne cechy z osobowością histrioniczną, antyspołeczną, sadystyczną, borderline, negatywistyczną i paranoiczną. Z osobowością histrioniczną łączy ją potrzeba bycia w centrum uwagi oraz umiejętność bycia czarującym. Z osobowością antyspołeczną łączy ją pogarda dla przyjętych norm życia społecznego. Z osobowością sadystyczną łączy ją złe traktowanie innych. Z osobowością borderline łączy ją podatność na skrajne emocje np. złość. Z osobowością negatywistyczną łączy ją wrażliwość na oznaki lekceważenia, nieumiejętność cieszenia się szczęściem innych. Z osobowością paranoiczną łączy ją wielkość i niedopuszczanie do świadomości własnych niedoskonałości (Millon & Davis, 1996).

Osobowość **borderline** posiada wspólne cechy z osobowością narcystyczną, zależną, histrioniczną, antyspołeczną, paranoiczną, depresyjną, masochistyczną i schizotypową. Z osobowością schizotypową łączy ją zaburzenie myślowe o charakterze regresyjnym. Z osobowością paranoiczną łączy ją silnie przeżywane lęki. Z osobowością masochistyczną wiąże ją skłonność do samookaleczeń. Z osobowością depresyjną łączy ją dysforia i przygnębienie (Millon & Davis, 1996).

Osobowość **paranoiczna** podziela wspólne cechy z osobowością borderline, narcystyczną, antyspołeczną, sadystyczną, nega-

tywistyczną, masochistyczną, unikającą i schizotypową. W osobowości negatywistyczną łączy ją poczucie, że ludzie źle ją traktują lub ranią. Z osobowością masochistyczną łączy ją przypisywanie ludziom ukrytych motywów, wyolbrzymianie konfliktów. Z osobowością unikającą łączy ją napięcie, nieufność, czujność na zagrożenie ze strony innych. Z osobowością schizotypową łączą ją idee odnoszące, podejrzliwość wobec innych oraz izolacja od otoczenia (Millon & Davis, 1996).

Osobowość **negatywistyczna** (tzw. bierno-agresywna) dzieli wspólne cechy z osobowością sadystyczną, antyspołeczną, narcystryczną, paranoiczną, masochistyczną, obsesyjno-kompulsywną oraz depresyjną. Z osobowością masochistyczną łączą ją niezadowolone z życia. Z osobowością obsesyjno-kompulsyjną łączy ją pośrednie wyrażanie wrogości oraz konflikt między pragnieniami, impulsami i dążeniami. Z osobowością depresyjną łączy ją niezadowolone z życia.

Osobowość **obsesyjno-kompulsywna** dzieli wspólne cechy z osobowością masochistyczną negatywistyczną unikającą schizoidalną. Z osobowością masochistyczną łączy ją poczucie winy. Z osobowością unikającą łączy ją lęk. Z osobowością schizoidalną łączy ją niska emocjonalność w relacjach z innymi. Z osobowością zależną łączy ją podporządkowanie oczekiwaniom innych, nieosiąganie własnych celów. Z osobowością paranoiczną łączy ją wrogość wobec innych.

Osobowość **unikająca** dzieli wspólne cechy z osobowością masochistyczną, obsesyjno-kompulsywną, schizoidalną, schizotypową, paranoiczną a także z osobowością zależną. Z osobowością schizoidalną łączy ją zakłócenie procesów myślowych, gubienie wątków. Z osobowością schizotypową łączą ją dziwaczne zachowanie, społeczne izolowanie się, niska samoocena. Z osobowością depresyjną łączy ją wycofanie społeczne i niezdolność do czerpania przyjemności z życia.

Osobowość **masochistyczna** dzieli wspólne cechy z osobowością negatywistyczną, paranoiczną, borderline, zależną, unikającą, obsesyjno-kompulsywną oraz depresyjną. Z osobowością depresyjną łączy ją niezadowolone z życia.

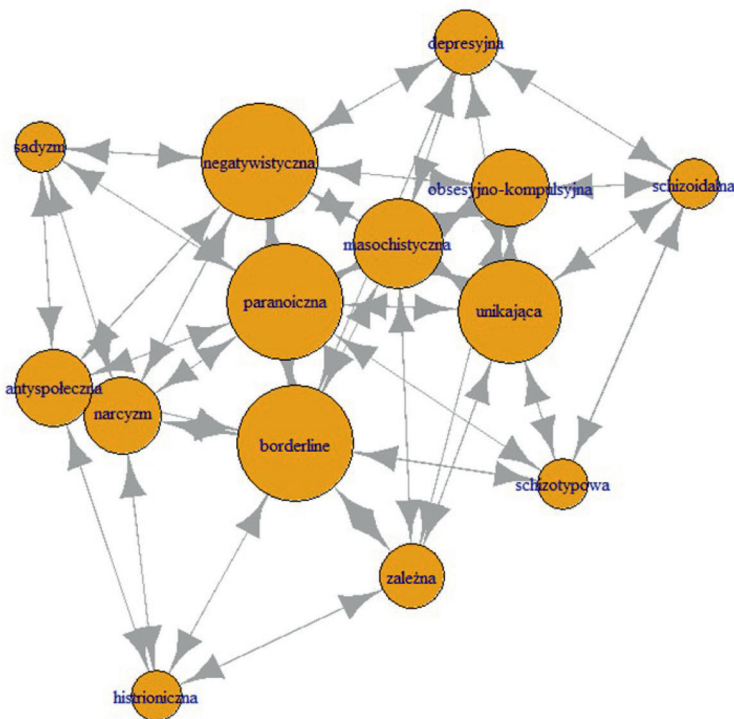
Osobowość depresyjna dzieli wspólne cechy z osobowością negatywistyczną, masochistyczną, obsesyjno-kompulsywną, schizoidalną oraz borderline. Z osobowością schizoidalną łączy ją wycofanie społeczne i niecierpanie satysfakcji z życia.

Osobowość schizoidalna dzieli wspólne cechy z osobowością depresyjną, obsesyjno-kompulsywną, unikającą i schizotypową. Z osobowością schizotypową łączy ją aspołeczne zachowanie i wycofywanie się z kontaktów.

W końcu osobowość schizotypowa dzieli wspólne cechy z osobowością borderline, paranoiczną, unikającą i schizoidalną.

Jak widać każde zaburzenie jest w jakiś sposób powiązane z innymi właśnie przez te wspólne objawy. Zaburzenia tworzą sieć wzajemnych relacji. Te relacje można przedstawić w postaci grafu prezentującego analitykę sieciową (Social Network Analysis). Taką sieć zaprezentowano na Rysunku 2.

Rysunek 2. Analityka Sieci Społecznych dla zaburzeń osobowości.

Źródło: Opracowanie własne

Widać, że zaburzenia tworzą pewne „sąsiedztwa”. Te, które są ze sobą powiązane sąsiadują. Możemy zauważyć, że w lewej części mapy znajdują się zaburzenia: sadystyczne, antyspołeczne, narcystyczne i histrioniczne. W środku mapy znajduje się „Wielka Trójka” a więc zaburzenia najczęściej związane z innymi, są to: osobowość bierno-agresywna, paranoiczna, borderline. Obok nich leży „Mała Trójka”, do której należą zaburzenia: masochistyczne, unikające i obsesyjno-kompulsywne. Na obrzeżach mapy znajdujemy jeszcze zaburzenia: zależne, schizotypowe, schizoidalne i depresyjne, które podobnie jak zaburzenia sadystyczne i histrioniczne są dość luźno powiązane z innymi zaburzeniami. Im większe koło reprezentuje dane zaburzenie tym silniejszy jest to węzeł, tzn. posiada więcej połączeń z innymi zaburzeniami.

Relacje między zaburzeniami osobowości przedstawione przy pomocy schematów osobowości w ujęciu Jeffrey’a E. Younga i algorytmu drzewa decyzyjnego

Relacje między zaburzeniami można pokazać nie tylko przy pomocy wzajemnego sąsiedztwa i sieci społecznej, ale także poprzez metodę określaną przez Szymańską jako „zstępowanie schematu”.

Można zauważyć, że niektóre zaburzenia są do siebie podobne w zakresie schematów. Zaburzenie paranoiczne w zakresie *Nieufności, skrzywdzenia oraz Izolacji społecznej, wyobcowania* podobne jest do zaburzenia schizotypowego a w zakresie *Izolacji społecznej, wyobcowania* podobne jest do zaburzenia schizoidalnego (por. Tabela 1).

Wyraźne jest podobieństwo osobowości antyspołecznej i histrionicznej, które dzielą prawie takie same schematy tj. *Opuszczenie, niestabilność więzi; Nieufność, skrzywdzenie; Deprywacja emocjonalna; Niedostateczna samokontrola i samodyscyplina*. Podobnie jak osobowości depresyjnej z unikającą, które też dzielą wspólne schematy tj. *Wadliwość, wstyd; Izolacja społeczna, wyobcowanie; Nieatrakcyjność społeczna, porażka; Podporządkowanie się* (por. Tabela 1).

Wskazane tu podobieństwo jest rzeczą ważną, gdyż pozwala przypuszczać, że niektóre zaburzenia mają podobną ontogene-

zę. Wiadomo, że schemat powstaje w pewnych okolicznościach. W związku z tym należy domniemywać (i można to postawić jako hipotezę ogólną), że pewne zaburzenia osobowości składające się z podobnych schematów powstawały w sytuacjach, które tworzyły podobne doświadczenia dla osób z różnym spektrum zaburzeń. Zwraca się tu uwagę szczególnie na rozróżnienie sytuacji i doświadczenia. W odmiennych sytuacjach osoba może nabyć podobne doświadczenia i ukształtować podobne tendencje reagowania emocjonalnego, poznawczego i relacyjnego. To kładzie szczególny imperatyw na doświadczenie jako element kluczowy w powstawaniu schematu osobowości (Gurycka, 1990; Szymańska, 2019).

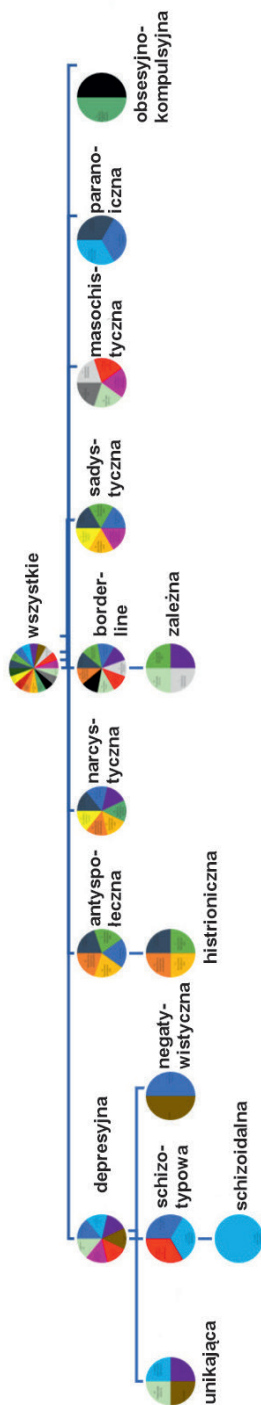
Jednakże, aby postawić bardziej szczegółowe hipotezy trzeba bliżej przyjrzeć się podobieństwom między osobowościami w zakresie wyodrębnionych przez Younga schematów. Aby to zrobić wykorzystana zostaje metoda drzewa decyzyjnego do powiązania osobowości o podobnych schematach. Przypomnijmy – jak pisały Aranowska i Szymańska – że zadaniem drzewa jest wskazanie reguł poprzez przeprowadzenie podziału wewnątrz niejednorodnego zbioru elementów na jak najbardziej jednorodne (homogeniczne) grupy (Szymańska & Aranowska, 2016). Tą właśnie logikę wykorzystano do budowy drzewa decyzyjnego dla zaburzeń osobowości według schematów Younga¹.

Wychodząc zatem od niejednorodnego zbioru wszystkich wskazanych przez Younga zaburzeń zaprezentowanego przy pomocy koła z wszystkimi barwami prezentującego wszystkie schematy – jest to korzeń drzewa (por. Rysunek 3) wykonano „pierwszą funkcję podziału” polegającą na wskazaniu tych zaburzeń osobowości, które zawierają w sobie jak najwięcej schematów z korzenia a równocześnie przynajmniej w zakresie jednego schematu różnią się między sobą. Zaburzenia te będą umieszczone na tej samej gałęzi drzewa. Kolejną funkcję podziału przeprowadzono według tej samej zasady aż zaklasyfikowano wszystkie zaburzenia osobowości.

Zbudowane w ten sposób drzewo przedstawiono na Rysunku 3.

¹ Nie korzystano z zapisu formalnego algorytmu (zadanie jest na tyle proste, że można je wykonać w pamięci), posłużono się natomiast logiką tego algorytmu do przeprowadzenia klasyfikacji.

Rysunek 3. Drzewo decyzyjne dla zaburzeń osobowości opisanych przez nieadaptacyjnych schematów osobowości według Arnoud Arntz i Hannie von Genderen (Arntz & Genderen, 2020)

Źródło: Opracowanie własne

Do gałęzi pierwszej sklasyfikowano zaburzenia: a) depresyjne, b) antyspołeczne, c) narcystyczne, d) borderline, e) sadystyczne, f) masochistyczne, g) paranoiczne, h) obsesyjno-kompulsywne. Tych osiem zaburzeń stanowiło główne podgrupy, na które rozkładają się schematy Jeffrey'a Young'a. Od tych ośmiu zaburzeń zgodnie z logiką „zstępowania schematu” czyli mniejszej liczby schematów „pochodzą” inne zaburzenia.

Po zastosowaniu po raz kolejny „funkcji podziału” tym razem dla ośmiu wyodrębnionych w gałęzi pierwszej zaburzeń okazało się, że osobowość depresyjna dzieli schematy z osobowością a) unikającą, b) schizotypową oraz c) negatywistyczną (bierno-agresywną). Z kolei od osobowości schizotypowej „pochodzi” osobowość schizoidalna. Gdybyśmy dodali schematy pochodzące od tych trzech zaburzeń osobowości – otrzymalibyśmy schematy osobowości depresyjnej (por. Rysunek 4).

Rysunek 4. Zstępowanie schematu po „gałęzi depresyjnej”

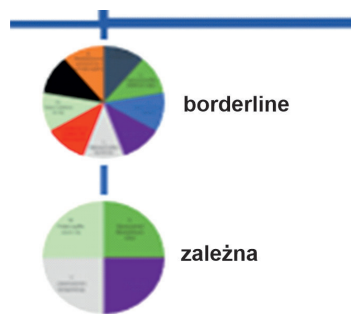
Źródło: Opracowanie własne

Osobowość antyspołeczna posiada wspólne schematy z osobowością histrioniczną (poza jednym schematem) (Rysunek 5).

Natomiast osobowość zależna w gałęzi drugiej została zaklasyfikowana do węzła jakim jest osobowość typu borderline, ponieważ schemat *Opuszczenia, niestabilności więzi* oraz *Zależności, niekompetencji* nie może należeć do grupy schematów depresji ani osobowości antyspołecznej jak również paranoi lub osobowości obsesyjno-kompulsywnej (por. Rysunek 6).

Rysunek 5. Zstępowanie schematu po „gałęzi antyspołecznej”

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 6. Zstępowanie schematu po „gałęzi borderline”.

Źródło: Opracowanie własne

Wnioski

Przeprowadzone na poziomie teoretycznym analizy ukazują pewne podobieństwo obu modeli a) opisanego „sąsiedztwa” zaburzeń przy pomocy Sieci Analizy Społecznej (SAS) oraz b) „zstępowania schematu” przy pomocy drzewa decyzyjnego, według opisu Arntz’a i Genderen’a.

Wyraźnie zaznacza się w obu modelach podobieństwo dla zaburzenia osobowości antyspołecznej oraz histrionicznej. Oba zaburzenia leżą w sąsiedztwie w modelu Sieci Analizy Społecznej (SAS) oraz dzielą wspólne schematy w modelu drzewa decyzyjnego. Zaburzenie histrioniczne posiada według tej klasyfikacji tylko jeden schemat mniej.

W swoim sąsiedztwie – według modelu analityki sieciowej SAS – znajdują się również zaburzenia: depresyjne i negatywistyczne, depresyjne i unikające, depresyjne i schizoidalne. Według modelu drzewa decyzyjnego osobowość unikająca, negatywistyczna oraz schizoidalna dzielą wspólne schematy z osobowością depresyjną (por. Rysunek 2).

W końcu osobowość borderline i zależna znajdują się w swoim najbliższym sąsiedztwie według modelu analityki sieciowej SAS a także zgodnie z modelem drzewa decyzyjnego osobowość zależna dzieli wszystkie schematy z osobowością borderline, ma ich tylko mniej. W najbliższym sąsiedztwie – obok osobowości antyspołecznej i histrionicznej – w modelu analityki sieciowej SAS znajduje się osobowość narcystyczna oraz sadystyczna. Zgodnie z modelem drzewa decyzyjnego osobowości te dzielą aż pięć na sześć wspólnych schematów ze sobą i z osobowością antyspołeczną i aż cztery na sześć wspólnych schematów z osobowością histrioniczną. Osobowość narcystyczna i sadystyczna nie zostały zaklasyfikowane do wspólnej gałęzi ze sobą i z osobowością antyspołeczną, gdyż różnią się jednym schematem. Ich „pokrewieństwo” jest jednak bliskie i widoczne.

Również najczęściej powiązana z innymi zaburzeniami osobowości paranoiczna w modelu sieci SAS znajduje się w bliskim sąsiedztwie z osobowością depresyjną. Jak ukazuje model drzewa decyzyjnego dzieli ona wspólne schematy z wieloma zaburzeniami osobowości. Dwa schematy dzieli z osobowością antyspołeczną, depresyjną, schizotypową, narcystyczną, sadystyczną i borderline. Po jednym schemacie z osobowością unikającą, negatywistyczną, schizoidalną. Ma ona bardzo popularne schematy, wzorce zachowań, które konstytuują wiele zaburzeń osobowości.

Również najbardziej popularna – według modelu analityki sieciowej SAS – osobowość borderline dzieli bardzo dużo wspólnych schematów z innymi zaburzeniami osobowości – jak ukazuje to drzewo decyzyjne. Posiada wspólne schematy prawie z wszystkimi zaburzeniami osobowości. W jej przypadku wynika to jednak z faktu, że sama posiada najwięcej schematów spośród wszystkich zaburzeń osobowości.

Również osobowość negatywistyczna – która zgodnie z modelem analityki sieciowej SAS – jest silnie powiązana z innymi zaburzeniami osobowości, według modelu drzewa decyzyjnego – dzieli przynajmniej jeden wspólny schemat z 10 innymi zaburzeniami osobowości. Pomimo, że sama ma ich tylko dwa.

Oba modele są wobec siebie w pewien sposób komplementarne. Wnoszą cenne informacje o wzajemnych powiązaniach między zaburzeniami osobowości. Pomimo, że się uzupełniają równocześnie nie wykluczają się. Wzajemnie potwierdzają swoje konkluzje, które można z nich wyciągnąć.

Choć obie metody – analiza sieci społecznej i algorytm drzewa decyzyjnego – dostarczają wartościowych informacji, ich komplementarność może polegać na tym, że każda z metod ujawnia inne aspekty powiązań między zaburzeniami. Analiza sieci społecznej pokazuje ogólną strukturę połączeń między zaburzeniami, podczas gdy algorytm drzewa decyzyjnego szczegółowo pokazuje hierarchię schematów Younga. Takie podejście wielopoziomowe może być cenne dla klinicystów, pozwalając im lepiej dostosować interwencje terapeutyczne.

Dyskusja

Wykorzystane w artykule metody analizy relacji między zaburzeniami osobowości wydają się być użyteczne z kilku powodów. Po pierwsze, wyraźnie ukazują sąsiedztwo i podobieństwo między zaburzeniami, co ma nie tylko wartość naukową, ale również dydaktyczną. Po drugie, zastosowanie dwóch metod opisu relacji między zaburzeniami – opisu Millona i Daviesa oraz propozycji klasyfikacji schematów w ujęciu Arntza i Genderen'a – ma nie tylko teoretyczne, ale również ważne metodologiczne implikacje.

Zgodnie z ujęciem metodologicznym, uzyskanie podobnych rezultatów na dwóch różnych próbach przy użyciu różnych narzędzi badających tę samą cechę podnosi wiarygodność wyników (Nowak, 2007). W przypadku omawianych tu metaanaliz wykorzystano dwa ujęcia i dwie możliwe do zastosowania klasyfikacje. Uzyskane roz-

wiązania prowadzą do podobnych konkluzji dotyczących relacji między zaburzeniami osobowości. Co więcej, warto podkreślić, że zaburzenia takie jak borderline, antyspołeczne i paranoiczne okazały się najbardziej powiązane z innymi zaburzeniami. Wyniki te sugerują, że zaburzenia te mogą pełnić centralną rolę w strukturze relacji między różnymi zaburzeniami osobowości, co może mieć znaczenie kliniczne, zwłaszcza przy projektowaniu terapii skierowanej na te „kluczowe” zaburzenia. W dalszych badaniach należałoby rozważyć, jakie mechanizmy leżą u podstaw tych silnych powiązań.

Niezwykle istotne jest również, aby głębiej przeanalizować, jak różne metody – w tym analiza sieciowa i algorytmy klasyfikacyjne – radzą sobie z wykrywaniem subtelnych różnic między zaburzeniami. Należy zwrócić szczególną uwagę na to, że klasyfikacje schematów do zaburzeń osobowości opierały się na propozycjach Arntza i Genderen’a. Jak ukazały badania empiryczne, korelacje między schematami i zaburzeniami osobowości mogą pozwolić na trochę inne zaklasyfikowanie schematów do zaburzeń osobowości (Bilge & Balaban, 2021).

Chociaż wyniki analiz wykazują pewną zgodność w klasyfikacji zaburzeń na podstawie różnych teorii, dalsze badania mogłyby skupić się na eksploracji mechanizmów neurobiologicznych i środowiskowych, które mogą leżeć u podstaw obserwowanych podobieństw. Przyszłe badania mogłyby również uwzględnić dodatkowe zmienne, takie jak wiek pacjenta, historia traum, czy poziom wsparcia społecznego, co mogłoby dostarczyć bardziej zniuansowanego obrazu zaburzeń osobowości i ich powiązań.

Bibliografia

Abramek, E., & Rizun, M. (2015). Wykorzystanie analizy sieci społecznych do badania kapitału intelektualnego na przykładzie platformy e-learningowej. *Innowacje w Zarządzaniu i Inżynierii Produkcji (Innovations in Production Management and Engineering)*, Zakopane, Poland, Volume: II, 11–25. http://www.ptzp.org.pl/s92/Artykuly_IZIP_2015

- Arntz, A., & Genderen, H. (2020). *Terapia schematów w zaburzeniu osobowości typu borderline*.
- Bilge, Y., & Balaban, G. (2021). The relationships between personality disorders and early maladaptive schemas and the moderating role of gender. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 22(1), 12–18. <https://doi.org/10.5455/apd.114935>
- Elder, J., Hill, T., Miner, G., Nisbet, B., Delen, D., & Fast, A. (2012). *Practical Text Mining and Statistical Analysis for Nono-structured Text Data Application*. Elsevier.
- Gurycka, A. (1990). *Błąd w wychowaniu [Mistake in upbringing]*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Millon, T., & Davis, R. (1996). *Disorders of Personality: DSM-IV and Beyond* (2nd ed.). John Wiley and Sons.
- Nisbet, R., Elder, J., & Miner, G. (2009). *Handbook of statistical analysis and data mining applications*. Academic Press (Elsevier).
- Nowak, S. (2007). *Metodologia badań społecznych*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rzechowska, E., & Szymańska, A. (2016). *Wykorzystanie Strategii Rekonstrukcji Transformacji Procesu do budowy skali psychologicznej. Diagnoza Psychologiczna Jako Przedmiot Badania i Nauczania*.
- Rzechowska, E., & Szymańska, A. (2017). *Wykorzystanie strategii Rekonstrukcji Transformacji Procesu do budowy skali psychologicznej*. In W. J. Paluchowski (Ed.), *Diagnozowanie – wyzwania i konteksty* (pp. 31–58). Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM.
- Szymańska, A. (2012). Parental Directiveness as a Predictor of Children's Behavior at Kindergarten. *Psychology of Language and Communication*, 16(3), 1–24.
- Szymańska, A. (2019). *The transfer of parental mistakes in the family of origin of mothers of pre-school children: A structural and artificial intelligence approach*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Szymańska, A., & Aranowska, E. (2016). *Błąd w wychowaniu. W stronę weryfikacji teorii Antoniny Guryckiej [Mistake in upbringing. Towards a verification of Antonina Gurycka's theory]*. Liberi Libri.
- Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2003). *Schema Therapy. A practitioner's guide*. The Guilford Press. <https://doi.org/10.1556/MPSzle.66.2011.1.3>
- Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2014). *Terapia schematów. Przewodnik praktyka* (pp. 1–480).

Michał Lopiński

ORCID: 0009-0005-8648-3617

Akademia Podlaska w Białymstoku

Katedra Psychologii

STRES A TWÓRCZOŚĆ. KREATYWNE ROZWIĄZYWANIE PROBLEMÓW

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza związku między stresem a twórczością i kreatywnym rozwiązywaniem problemów. Autor wyjaśnia istotę twórczości i kreatywności oraz wskazuje na procesy mózgowe związane z kreatywnością. Analizuje bariery stresowe twórczego myślenia oraz modelowe ujęcie procesu twórczego: Creative Problem Solving (CPS).

Słowa kluczowe: stres, kreatywność, twórczość, Creative Problem Solving.

Abstract

The aim of this article is to analyse the relationship between stress and creativity and creative problem solving. The author explains the nature of creativity and the brain processes involved in creativity. He analyses the stress barriers to creative thinking and models the creative process: Creative Problem Solving (CPS).

Keywords: Stress, Creativity, Creativity, Creative Problem Solving.

Wprowadzenie

Kreatywność, zwana również twórczością, jest złożonym procesem umysłowym, który prowadzi do powstawania nowych idei, koncepcji oraz skojarzeń powiązanych z już istniejącymi pomysłami. Definicje kreatywności są różnorodne i obejmują perspektywy wielu dziedzin, takich jak psychologia behawioralna, psychologia społeczna, neuropsychologia poznawcza, sztuczna inteligencja, filozofia, historia, ekonomia i biznes.

Definicje kreatywności

Kreatywność można zdefiniować na wiele sposobów. Oto kilka definicji:

- „Kreatywność – ucieczka od umysłowej stagnacji” (Richards).
- „Twórcze jest to, co nowe i użyteczne dla pewnej grupy osób w pewnym okresie” (M. Stein).
- „Osiągnięcie przez osobę postępu, wymyślenie dla niej czegoś nowego” (M. Mead).
- „Za myślenie twórcze uznaje się to, co prowadzi do adekwatnego wyniku w danej sytuacji i jest jednocześnie nowe” (Guilford, 1967).

Twórczość może być rozumiana jako cecha wytworu (Mooney, 1963), cecha osoby (Nęcka, 1987/1995), proces prowadzący do nowego wytworu (Morris, Stein, 1953) lub sposób myślenia (Guilford, 1978).

Kreatywne myślenie a procesy w naszym mózgu

Badania zespołu pod kierownictwem Roger E. Beatty z Harvard University wykazały, że mózgi osób kreatywnych funkcjonują inaczej niż mózgi osób mniej kreatywnych. Podczas kreatywnego procesu umysłowego zaangażowane są następujące sieci:

- **Sieć aktywności spoczynkowej (default mode network, DMN)** – aktywna, gdy mózg nie jest zajęty niczym szczególnym. Bierze udział w przetwarzaniu pamięci, tworzeniu wyobrażeń i spontanicznym myśleniu. DMN jest kluczowa dla generowania nowych, oryginalnych pomysłów poprzez łączenie różnych wspomnień i informacji.
- **Sieć istotności (salience network, SN)** – pomaga wykrywać ważne informacje płynące ze środowiska i z własnej pracy mózgu. SN pełni funkcję filtra, sortując pomysły i wybierając te, które mogą być najbardziej wartościowe do dalszego przetwarzania.
- **Centralna sieć wykonawcza (central executive network, CEN)** – pomaga skupić uwagę na przydatnych pomysłach i implementować je w praktycznych działaniach. CEN jest aktywowana podczas świadomego myślenia, planowania i rozwiązywania problemów.

Synchronizacja sieci mózgowych

Kluczowym aspektem kreatywności jest synchronizacja między DMN, SN i CEN. Ludzie, którzy myślą bardziej elastycznie i wpadają na bardziej kreatywne pomysły, potrafią efektywniej synchronizować te sieci. Dynamiczna współpraca między nimi umożliwia płynne przechodzenie między fazami generowania pomysłów, oceny ich wartości oraz praktycznej implementacji.

Mechanizmy neuronalne kreatywności

Kreatywność nie jest zlokalizowana w jednym specyficznym obszarze mózgu, lecz wynika z dynamicznej interakcji między różnymi regionami. Na przykład, kora przedczołowa jest silnie zaangażowana w planowanie i myślenie abstrakcyjne, co jest kluczowe dla kreatywności. Badania neuroobrazowe, takie jak fMRI, pokazują, że podczas twórczego myślenia aktywność mózgową często obejmuje zarówno półkule mózgowe, co podkreśla złożoność procesów związanych z generowaniem nowych idei.

Kora przedczołowa

Kora przedczołowa, szczególnie jej boczna część (DLPFC – dorso-lateral prefrontal cortex), odgrywa kluczową rolę w planowaniu, myśleniu abstrakcyjnym oraz kontrolowaniu impulsów. DLPFC jest zaangażowana w selekcję odpowiednich pomysłów oraz tłumienie nieadekwatnych myśli, co jest istotne w procesie twórczym. Z kolei przednia kora obręczy (ACC - anterior cingulate cortex) jest zaangażowana w kontrolę poznawczą i detekcję konfliktów, co pomaga w elastycznym myśleniu i adaptacji do nowych informacji.

Płat ciemieniowy

Płat ciemieniowy, a zwłaszcza jego dolna część, jest zaangażowany w orientację przestrzenną oraz integrację zmysłową. W kontekście kreatywności, płat ciemieniowy pomaga w tworzeniu złożonych wyobrażeń oraz manipulacji mentalnych obiektów, co jest niezbędne w procesie wizualizacji nowych pomysłów.

Płat skroniowy

Płat skroniowy, a szczególnie jego przednia część (anterior temporal lobe), jest zaangażowany w przetwarzanie semantyczne i dostęp do pamięci długotrwałej. W kontekście kreatywności, pomaga on w łączeniu różnych koncepcji oraz generowaniu nowych znaczeń poprzez skojarzenia.

Neuroprzekaźniki i ich rola w kreatywności

- **Dopamina** – kluczowy neuroprzekaźnik, który odgrywa istotną rolę w motywacji, nagrodzie i funkcjach wykonawczych. Wyższe poziomy dopaminy są związane z większą elastycznością poznawczą i zwiększoną zdolnością do generowania nowych pomysłów. Dopamina moduluje aktywność w korze przedczołowej, co wpływa na zdolność do twórczego myślenia i podejmowania ryzyka.
- **Serotonina** – wpływa na nastrój i emocje, co pośrednio oddziałuje na kreatywność. Optymalne poziomy serotoni-

ny mogą wspierać pozytywny nastrój i redukcję lęku, co sprzyja otwartości na nowe doświadczenia i elastyczności myślenia. Zbyt niski poziom serotoniny może prowadzić do stanów depresyjnych i lękowych, co negatywnie wpływa na zdolność do kreatywnego myślenia.

- **Noradrenalina** – związana z reakcją na stres i pobudzenie. W umiarkowanych ilościach może wspierać koncentrację i motywację, co jest korzystne dla kreatywności. Noradrenalina pomaga w utrzymaniu uwagi na zadaniu i zwiększa zdolność do szybkiego reagowania na nowe pomysły. Jednak zbyt wysoki poziom noradrenaliny, związany z przewlekłym stresem, może hamować twórcze myślenie.

Plastyczność mózgu i kreatywność

Plastyczność mózgu, czyli zdolność do zmiany i adaptacji w odpowiedzi na nowe doświadczenia, jest kluczowym elementem kreatywności. Neuroplastyczność umożliwia tworzenie nowych połączeń neuronalnych, co jest podstawą dla generowania innowacyjnych pomysłów. Uczucie się nowych umiejętności, angażowanie się w różnorodne aktywności i eksponowanie się na nowe doświadczenia stymuluje plastyczność mózgu, co sprzyja kreatywnemu myśleniu.

Kreatywność, twórczość a stres

Bariery stresowe twórczego myślenia

Stres może być zarówno przeszkodą, jak i motorem napędowym dla kreatywności. Bariery stresowe twórczego myślenia to między innymi:

- Wewnętrzna krytyka – negatywne przewidywanie skuteczności pomysłów. Rada: licz się z niepowodzeniami i podejmuj ryzyko.
- Nadmierna rywalizacja – blokowanie współpracy i komunikacji. Rada: dbaj o przyjazną atmosferę pracy.

- Zbyt atrakcyjne nagrody – skupienie na nagrodzie zamiast na efekcie pracy. Rada: koncentruj się na problemie.
- Pomijanie oceny pomysłów – bez tego pomysły mogą okazać się bezużyteczne. Rada: koncentruj uwagę na jednym pomysle, bądź konsekwentny i cierpliwy.
- Presja czasu – uniemożliwia proces inkubacji. Rada: realistycznie planuj swój czas.
- Brak pewności siebie – przekonanie „Nie dam rady”. Rada: próbuj, ryzykuj i uwierz w swój potencjał.

Czynniki sprzyjające kreatywności

Kreatywność jest wspierana przez różne czynniki, takie jak:

- stres,
- sen,
- odpoczynek,
- humor,
- kondycja fizyczna,
- środowisko.

Biologiczne ujęcie stresu

Biologiczne pojęcie stresu wprowadził Hans Selye w latach 30. XX wieku, definiując stres jako niespecyficzną reakcję organizmu na wszelkie stawiane mu żądania. Selye wyróżnił trzy stadia reakcji na stres, znane jako General Adaptation Syndrome (GAS): faza alarmowa, faza odporności oraz faza wyczerpania. W kontekście kreatywności, faza alarmowa może zwiększyć mobilizację do działania, faza odporności może wspierać wytrwałość w pracy twórczej, natomiast faza wyczerpania może prowadzić do spadku efektywności kreatywnej.

Układ HPA a stres

Oś podwzgórze-przysadka-nadnercza (HPA) odgrywa kluczową rolę w odpowiedzi na stres. Aktywacja tej osi prowadzi do wydzielania kortyzolu, hormonu stresu, który ma różnorodne efekty na organizm. W krótkim okresie, podwyższony poziom kortyzolu może poprawiać funkcje poznawcze, takie jak uwaga i pamięć, co może sprzy-

jać kreatywnemu myśleniu. Jednak przewlekły stres i utrzymujący się wysoki poziom kortyzolu mogą negatywnie wpływać na zdolności poznawcze, prowadząc do wyczerpania i obniżenia kreatywności.

Kortyzol, w odpowiednich ilościach, działa jak katalizator procesów poznawczych, które są kluczowe dla generowania nowych pomysłów i koncepcji. Jednakże, gdy poziom kortyzolu jest zbyt wysoki przez dłuższy czas, może to prowadzić do dysfunkcji układu HPA, co objawia się problemami z koncentracją, pamięcią i ogólną wydajnością umysłową, negatywnie wpływając na zdolności twórcze jednostki.

Modelowe ujęcie procesu twórczego: Creative Problem Solving (CPS)

Creative Problem Solving (CPS) jest jednym z najważniejszych modeli wykorzystywanych w badaniach nad kreatywnością oraz w praktyce twórczego myślenia. Proces ten został formalizowany przez Alexa Osborna i Sidneya Parnesa, a jego nauczanie odbywa się w International Center for Studies in Creativity w Buffalo College w Buffalo od lat 50. XX wieku. CPS jest strukturą, która pomaga jednostkom i zespołom efektywnie identyfikować problemy, generować nowe pomysły i wdrażać kreatywne rozwiązania. Proces ten obejmuje kilka kluczowych etapów, które są szczegółowo opisane poniżej.

1. Wyjaśnij i zidentyfikuj problem Pierwszy krok w CPS polega na dokładnym zrozumieniu i zidentyfikowaniu problemu. Jest to kluczowy etap, ponieważ jasno zdefiniowany problem ułatwia skierowanie wysiłków twórczych na odpowiedni tor. Zadawanie pytań takich jak „Co jest rzeczywistym problemem?” lub „Dlaczego ten problem jest istotny?” pomaga w głębszym zrozumieniu wyzwania. Gromadzenie danych i informacji na temat problemu jest również istotne, aby uzyskać pełen obraz sytuacji.

2. Zbadaj problem W tej fazie celem jest zebranie jak największej ilości informacji na temat problemu. Ważne jest, aby nie oceniać ani nie selekcjonować pomysłów, lecz skupić się na eksplo-

racji i poszukiwaniu różnych perspektyw. Analiza przyczyn i skutków, badanie historii problemu oraz identyfikowanie interesariuszy to niektóre z metod, które mogą być używane na tym etapie. Ten proces pomaga w identyfikacji głównych przeszkód i okazji związanych z problemem.

3. Sformułuj jedno lub więcej kreatywnych wyzwań Po zebraniu informacji i zrozumieniu problemu, następnym krokiem jest sformułowanie kreatywnych wyzwań. Określenie, co chcemy osiągnąć, jest kluczowe dla skierowania twórczych wysiłków w odpowiednią stronę. Kreatywne wyzwania powinny być jasno zdefiniowane i inspirować do poszukiwania innowacyjnych rozwiązań. Mogą to być pytania typu „Jak moglibyśmy...?” lub „Co możemy zrobić, aby...?”.

4. Generuj pomysły Generowanie pomysłów to etap, w którym uczestnicy przeprowadzają burzę mózgów i zapisują wszystkie pomysły, bez wyjątku. Ważne jest, aby w tej fazie nie oceniać pomysłów, lecz skoncentrować się na ilości i różnorodności generowanych idei. Techniki takie jak burza mózgów, mapy myśli, czy metoda SCAMPER (Substitute, Combine, Adapt, Modify, Put to another use, Eliminate, Reverse) są często stosowane, aby stymulować kreatywne myślenie.

5. Łącz i oceniaj pomysły Po wygenerowaniu pomysłów następuje faza łączenia i oceny pomysłów. Uczestnicy analizują zgromadzone pomysły, sortują je i grupują według podobieństw oraz potencjalnej wartości. Proces ten obejmuje przerwę na inkubację, podczas której pomysły mogą się rozwijać w tle umysłu uczestników. Następnie przeprowadzana jest ocena pomysłów, aby wybrać te najbardziej obiecujące. Kryteria oceny mogą obejmować innowacyjność, wykonalność, koszt, potencjalny wpływ oraz zgodność z celami organizacji lub projektu.

6. Sporządź plan działania Po wybraniu najlepszych pomysłów, następnym krokiem jest stworzenie planu działania. Plan ten powinien być szczegółowy i realistyczny, uwzględniający wszystkie kroki potrzebne do wdrożenia pomysłu. Obejmuje to identyfikację zasobów, harmonogramów, odpowiedzialności oraz potencjalnych

przeszkód. Przygotowanie prostych kroków do wdrożenia pomysłów pomaga w skutecznej realizacji planu.

7. Zrób to! Ostatni etap to realizacja planu działania. Jest to moment, w którym wybrane rozwiązania są wdrażane w życie. Proces ten obejmuje monitorowanie postępów, dokonywanie ewentualnych korekt oraz ocenę wyników. Ważne jest, aby być elastycznym i otwartym na zmiany, ponieważ niektóre pomysły mogą wymagać modyfikacji w trakcie realizacji. Regularna ocena postępów i wprowadzenie niezbędnych poprawek pomaga w osiągnięciu zamierzonych celów.

Przykłady zastosowania CPS w praktyce

Model CPS znajduje zastosowanie w wielu dziedzinach, takich jak biznes, edukacja, zdrowie, inżynieria i sztuka. W biznesie CPS może być używany do rozwijania nowych produktów, rozwiązywania problemów operacyjnych oraz tworzenia innowacyjnych strategii marketingowych. W edukacji, CPS pomaga nauczycielom i uczniom w rozwijaniu umiejętności twórczego myślenia i rozwiązywania problemów. W służbie zdrowia, model ten może wspierać lekarzy i naukowców w opracowywaniu nowych terapii i poprawie jakości opieki.

Integracja CPS z układem HPA i zarządzaniem stresem

W kontekście kreatywności i zarządzania stresem, CPS można zintegrować z wiedzą o układzie HPA i jego wpływie na funkcje poznawcze. Świadomość tego, jak stres wpływa na naszą zdolność do twórczego myślenia, może pomóc w lepszym zarządzaniu procesem CPS. Na przykład, planowanie etapów CPS z uwzględnieniem przerw na relaks i regenerację może pomóc w redukcji stresu i utrzymaniu optymalnego poziomu kortyzolu. Ćwiczenia oddechowe, medytacja, czy aktywność fizyczna mogą być włączone jako integralne części procesu, aby wspierać zdolności twórcze uczestników.

Podsumowanie

Kreatywność jest procesem złożonym, angażującym różne sieci mózgowie i mogącym być wspieranym lub hamowanym przez stres. Proces Creative Problem Solving (CPS) oferuje strukturę, która pomaga w twórczym rozwiązywaniu problemów. Zrozumienie i zarządzanie stresowymi barierami oraz wykorzystanie czynników sprzyjających kreatywności mogą znacząco zwiększyć efektywność kreatywnego myślenia i działania. Znaczenie synchronizacji sieci mózgowych oraz biologiczne aspekty stresu są kluczowe dla zrozumienia mechanizmów kreatywności i jej optymalizacji w praktyce. Aktywacja układu HPA i rola kortyzolu w krótkoterminowym wspieraniu funkcji poznawczych oraz długoterminowe skutki przewlekłego stresu na kreatywność podkreślają, jak złożony i delikatny jest proces twórczy w obliczu stresu.

Bibliografia

- Anticonventional Thinking: The Creative Alternative to Brainstorming PB; Illustrated edition (January 12, 2015).
- Van Calster, L., D'Argembeau, A., Salmon, E., Peters, F., & Majerus, S. (2016). Fluctuations of attentional networks and default mode network during the resting state reflect variations in cognitive states: Evidence from a novel resting-state experience sampling method. *Journal of Cognitive Neuroscience*.s.
- Bukowiecki A. "Sekrety kreatywnego myślenia". Wydawnictwo Złote Myśli, Gliwice 2007.
- Goleman Daniel, „Inteligencja emocjonalna”, Media Rodzina, 2012.
- Predicting sex from brain rhythms with deep learning Michel J. A. M. van Putte (2018).
- Brain entropy and human intelligence: A resting-state fMRI study Glenn N. Saxe ,Daniel Calderone,Leah J. Morales (2018).
- Goleman Daniel, „Inteligencja emocjonalna”, Media Rodzina, 2012.
- <https://innovationmanagement.se/2010/06/02/the-basics-of-creative-problem-solving-cps>.

Anna Kienig

ORCID: 0000-0001-5912-6503

Akademia Podlaska w Białymstoku

Katedra Psychologii

JAK BYĆ SZCZĘŚLIWYM? DOBROSTAN CZŁOWIEKA – PRZEGLĄD BADAŃ

Streszczenie

W artykule podjęto próbę analizy podstawowych pojęć z obszaru psychologii pozytywnej: szczęście i dobrostan oraz relacji między nimi. Przedstawione zostały różne koncepcje szczęścia z perspektywy filozoficznej i psychologicznej, historia powstania psychologii pozytywnej, jako nowego obszaru badań i praktyki klinicznej oraz różne ujęcia dobrostanu wraz z charakterystyką jego składników.

Celem artykułu był też przegląd dotychczasowych badań nad dobrostanem człowieka w ostatnich latach, a także przedstawienie propozycji nowych kierunków badań w tym obszarze.

Słowa kluczowe: psychologia pozytywna, szczęście, dobrostan

Abstract

The article attempts to analyse the basic concepts in the field of positive psychology: happiness and well-being and the relationship between them. It presents the different concepts of happiness from philosophical and psychological perspectives, the history of the emergence of positive psychology as a new field of research and clinical practice, and the different approaches to well-being with the characteristics of its components.

The aim of the article was also to review existing research on human well-being in recent years and to suggest new directions for research in this area.

Key words: positive psychology, happiness, well-being

Problematyka szczęścia od dawna była przedmiotem zainteresowania w filozofii, teorii psychologii społecznej i analizie kulturowej, ale dopiero w XXI odnotowano wzrost interdyscyplinarnych badań naukowych nad dobrostanem człowieka (*well-being*). Termin dobrostan (*well-being*) po raz pierwszy został użyty w definicji zdrowia sformułowanej w 1948 roku przez Światową Organizację Zdrowia (WHO). Zgodnie z tą definicją zdrowie to „stan pełnego fizycznego, psychicznego i społecznego dobrostanu (*well-being*), a nie tylko brak choroby lub kalectwa”. „Szczęście” i „dobrostan psychiczny” były historycznie synonimami, jednakowo nieokreślonymi w literaturze z różnych dyscyplin akademickich. Szczęście było definiowane w filozofii różnie, ale też różnie jest rozumiane w psychologii.

Szczęście

Problematyką szczęścia w polskiej filozofii zajmował się Władysław Tatarkiewicz, który już w 1939 roku w pierwszym wydaniu traktatu „O szczęściu” dokonał analizy pojęcia „szczęście”, jego odmian, związków między szczęściem a zdrowiem psychicznym. Opisywał czynniki i źródła szczęścia, a także przeszkody w osiągnięciu szczęścia. Według Tatarkiewicza w filozofii XX w. rozróżnia się cztery podstawowe pojęcia szczęścia: dwa stosowane w mowie potocznej i dwa opisywane przez filozofów (naukowe).

Pojęcia potoczne

1. rozumiane jest jako pomyślny los, szczęśliwy traf, pozytywne wydarzenie
2. rozumiane jako bardziej psychologiczne: wewnętrzne prze-

życie intensywnej radości, jako stan błogości, wprost upojenia.

Pojęcia naukowe

1. dominujące w filozofii starożytnej i średniowiecznej: szczęście to nie jest pomyślność wydarzeń ani przeżywanie radości, ale posiadanie największych, dostępnych człowiekowi, dóbr. W starożytności wyróżniano dwa podstawowe podejścia do szczęścia: hedonistyczne (cyrenejczycy, Epikur) oraz eudajmonistyczne (Arystoteles). W perspektywie hedonistycznej szczęście ujmowano w kategoriach przyjemnego życia, w perspektywie eudajmonistycznej zaś – w kategoriach życia sensownego, moralnego (Kanasz, 2015).
2. dominujące we współczesnej filozofii: pełne i trwałe zadowolenie z całego życia.

Szczęście jest pojęciem wieloznacznym i można je definiować z różnych perspektyw. Definicja szczęścia (ang. *happiness*) może obejmować następujące elementy: trwały stan umysłu składający się z radości, zadowolenia i innych pozytywnych emocji, uzupełniony o poczucie, że życie ma znaczenie i wartość (Lyubomirsky, 2001). Szczęście to długotrwały stan dobrego samopoczucia (Seligman, 2002). Zgodnie z definicjami różnych autorów szczęście jest długotrwałym stanem – co często określa się jako subiektywny dobrostan – a nie tylko przelotnym pozytywnym nastrojem, którego każdy od czasu do czasu doświadcza.

Psychologia pozytywna

Pojęcie szczęścia zostało wprowadzone do języka głównego nurtu psychologii dzięki psychologii pozytywnej, która zintensyfikowała zainteresowanie psychologii dobrostanem jako istotnym aspektem zdrowia i życia człowieka.

Zdaniem Ewy Trzebińskiej (2008) termin *psychologia pozytywna* prawdopodobnie po raz pierwszy został zastosowany w roku 1954 w książce Abrahama Masłowa *Motivation and personality*. Jednak to Martin Seligman uważany jest za „ojca psychologii po-

zytywnej” (Trzebińska, 2008). W 1998 r. zaproponował członkom Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego zmianę perspektywy współczesnej psychologii. Przedmiotem zainteresowania psychologii powinno być wzmacnianie ludzkiego potencjału a nie tylko koncentrowanie się na deficytach.

Dzięki psychologii pozytywnej pojęcie *szczęście* zostało wprowadzone do języka głównego nurtu psychologii. Początkowo te dwa pojęcia traktowano jako synonimy (Czapiński, 1994; Kahneman (1999) Według Dienera (2000) psychologię pozytywną można nawet nazwać nauką o szczęściu (*happiness*). Według Martina Seligmana (2002) to właśnie *szczęście* jest głównym obszarem zainteresowania psychologii pozytywnej. Jednak w późniejszych publikacjach (Seligman, 2011), odróżnił jednak teorie *szczęścia* od teorii dobrostanu – samo odczucie zadowolenia z życia nie powinno zajmować centralnego miejsca w żadnej nauce, która ma aspirację do bycia czymś więcej niż tylko „szczęściologią” (*happiology*).

Psychologia pozytywna, jako podejście badawcze, koncentruje się nie tylko na konceptualizacji *szczęścia* czy dobrostanu, ale także zajmuje się rozwiązaniami dla praktyki klinicznej. Próby tzw. „pozytywnej psychoterapii” i technik oddziaływania terapeutycznego dotyczyły np. osób z zaburzeniami depresyjnymi, schizofrenią i zaburzeniami zachowania oraz z zaburzeniami somatycznymi (Gulla, Tucholska, 2007).

Psychologia pozytywna rozwija się intensywnie i ewoluuje. Już w 2008 roku Ryff i Singer (cyt. za Jelonkiewicz, 2020) wskazali na potrzebę wprowadzenia w tym obszarze psychologii podejścia zrównoważonego, w którym przedmiotem badania są zarówno słabości, jak i silne strony ludzi. W literaturze pojawiło się pojęcie Drugiej Fali Psychologii Pozytywnej, nazywane też Psychologią Pozytywną 2.0. Nastąpiła istotna zmiana – przejście od akcentowania dychotomii między pozytywnymi i negatywnymi aspektami życia do ujęcia dialektycznego tych dwóch aspektów (Wong, 2017, cyt. za Jelonkiewicz, 2020).

Współcześnie obszarem zainteresowań psychologii pozytywnej jest szeroko pojęte dobre życie, obejmujące m.in.: dobrostan, satysfakcję z życia, radość, przyjemność, *szczęście* i konstruktyw-

ne schematy poznawcze. Psychologia pozytywna interesuje się wszystkimi zdrowymi i pożądanymi przejawami ludzkiego funkcjonowania, sposobem na ich wspieranie i wzmacnianie (Seligman, 2002) oraz pozwala na próbę zrozumienia, co sprawia, że ludzkie życie staje się wartościowe.

Jako przedmiot badań psychologii pozytywnej Seligman (2002) wyróżnił trzy główne sfery życia człowieka:

1. sfera subiektywna, obejmująca pozytywne doświadczenia człowieka, dobrostan, zadowolenie z życia i doświadczanie przyjemności i szczęścia.
2. sfera indywidualna – odnosi się do pozytywnych właściwości człowieka, takich jak np. cnoty czy zdolności interpersonalne.
3. sfera grupowa, obejmująca życie w społeczeństwie i takie wartości społeczne jak np. odpowiedzialność, altruizm czy tolerancja.

Seligman (2002) wymienił także komponenty szczęścia – trzy wymiary: odczuwanie przyjemności, wzbogacanie swoich umiejętności i działania służące wyższemu dobru.

Dobrostan

Od definicji zdrowia sformułowanej w 1948 roku przez WHO termin dobrostan stał się pojęciem coraz bardziej powszechnym w psychologii. We wspomnianej wcześniej pracy *Motivation and personality* Maslow (1954) omawiał znaczenie poczucia własnej wartości, przynależności i autotranscendencji we wspieraniu rozwoju osobistego i ogólnego dobrostanu (*overall well-being*). O poczuciu dobrostanu pisał też Eric Erikson (1968), wskazując, iż rozwój tożsamości jest subiektywnie odczuwany jako poczucie „psychospołecznego dobrostanu” (*sense of psychosocial well-being*).

Współcześnie Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) definiuje dobrostan psychiczny jako „stan umysłu, w którym jednostka jest w stanie rozwijać swój potencjał, pracować produktywnie i kreatywnie oraz jest w stanie radzić sobie z normalnymi stresami życiowy-

mi” (WHO, 2021). Dobrostan psychiczny jest uważany za kluczowy dla kompleksowego zdrowia i szczęścia i został powiązany z poprawą zdrowia psychicznego, lepszym zdrowiem fizycznym i dłuższą oczekiwaną długością życia. Dobre samopoczucie psychiczne jest ważnym aspektem ogólnego zdrowia i szczęścia jednostki. Odnosi się do subiektywnego doświadczania pozytywnych stanów psychicznych, takich jak szczęście, satysfakcja z życia i poczucie celu. Pojęcie dobrostanu psychicznego jest wieloaspektowe – obejmuje różne aspekty zdrowia psychicznego i emocjonalnego jednostki, w tym pozytywne relacje, rozwój osobisty, pozytywną samoocenę i poczucie kontroli nad własnym życiem (Dhanabhakym, Sarath, 2023).

Podobnie jak w przypadku definiowania pojęcia szczęście istniały różnice w literaturze z zakresu psychologii pozytywnej, tak i definiowanie terminu dobrostan jest niejednoznaczne. Karaś (2019) podjęła próbę uporządkowania terminologii związanej z pojęciem dobrostan. W polskiej literaturze psychologicznej najczęściej spotyka się pojęcie dobrostanu psychicznego (Czapiński, 1994; Wojciechowska, 2005; Trzebińska, 2008), podczas gdy w literaturze anglojęzycznej dominuje pojęcie dobrostanu psychologicznego (*psychological well-being*). Karaś (2019) zaproponowała, by ograniczyć się do terminu dobrostan, a więc zrezygnować z dołączania do niego określenia *psychiczny*. Zabieg ten wydaje się być uzasadniony w celu uniknięcia rozbieżności terminologicznych między językiem polskim a angielskim, aczkolwiek w polskiej literaturze naukowej z zakresu psychologii pozytywnej stosuje się jednak nadal tradycyjnie pojęcie *dobrostan psychiczny*.

Tak jak w przypadku różnych perspektyw w podejściu do szczęścia, tak i w przypadku dobrostanu wyróżnia się dwie perspektywy (Karaś, 2019).

1. Dobrostan hedonistyczny (Diener, 1984; Kahneman, 1999), którego przejawami są: zadowolenie z życia, odczucie przyjemności, unikanie nieprzyjemności, subiektywne odczucie szczęścia, zaspokajanie własnych potrzeb.

W ujęciu hedonistycznym pojęcie subiektywnego dobrostanu (*subjective well-being*) to poznawcza i emocjonalna ocena własne-

go życia: zadowolenie z życia, doświadczanie przyjemnych emocji i rzadkie występowanie negatywnego nastroju (Jelonkiewicz, 2020).

2. Dobrostan eudajmonistyczny (Ryff, 1989; Waterman i in., 2010), którego przejawami są: działanie zgodne z ludzką naturą, realizacja cnót, realizacja ludzkiego potencjału i poczucie celu i sensu.

W ujęciu eudajmonistycznym dobrostan to (a) samopoznanie (odkrycie swoich zdolności), (b) postrzegany rozwój własnych najlepszych potencjałów, (c) poczucie celu i sensu w życiu, (d) wkładanie wysiłku w osiągnięcie doskonałości, (e) duże zaangażowanie w działania, (f) czerpanie przyjemności z działań autoekspresyjnych (Waterman i in., 2010, cyt. za Jelonkiewicz, 2020).

Ryff (1989) podkreślała, że szczęście związane z dobrostanem eudajmonistycznym jest uczuciem towarzyszącym realizacji ludzkiego potencjału, a nie subiektywnym doznaniem szczęścia, które jest celem ludzkiego życia w tradycji hedonistycznej. Według Sonnentag (2015) dobrostan odnosi się do hedonistycznego doświadczenia dobrego samopoczucia danej osoby oraz do eudajmonistycznego doświadczenia spełnienia i celu.

Ze względu na ograniczenia obu tradycyjnych podejść – w podejściu hedonistycznym brak jest wskazania źródeł szczęścia, w podejściu eudajmonistycznym – zbyt arbitralnie definiuje się „dobre życie”, a ponadto ujednocila się naturę człowieka, w tym jego potrzeby Czapiński (2004) zaproponował ich integrację. Egzemplifikacją tej integracji (ujęcia hedonistycznego i eudajmonistycznego) jest cebulowa teoria szczęścia Czapińskiego (1994) oraz teoria dobrostanu subiektywnego Keyesa i Waterman (2003, cyt. za Karaś, 2019).

Cebulowa teoria szczęścia została opracowana przez Janusza Czapińskiego w 1992 roku. Autor zdefiniował szczęście jako „pozytywną, afirmującą postawę wobec życia”. Źródłem szczęścia nie są obiektywne warunki życia, ale predyspozycje psychiczne człowieka. Czynniki, które wydają się determinować poczucie szczęścia, mogą nie mieć na nie większego wpływu (cyt. za Kanasz, 2015). Według Czapińskiego (1994) struktura szczęścia ma trzy warstwy. Pierwsza z nich – najgłębsza i najbardziej stabilna – to wola ży-

cia. Jest ona wrodzonym elementem dobrostanu psychicznego jednostki, nie zależy od świadomości. Druga warstwa to przeżywane emocjonalnie lub wyrażone w sądach poznawczych ogólne zadowolenie z życia. Trzecia, powierzchniowa, warstwa szczęścia składa się z cząstkowego zadowolenia z poszczególnych obszarów życia (z pracy, rodziny, dzieci, wypoczynku, przyjaciół, warunków mieszkaniowych, dochodów, miasta, kraju itp.) Bilans emocjonalny wraz z poczuciem satysfakcji z poszczególnych obszarów życia wynika z odpowiada hedonistycznego modelu szczęścia. Ogólna satysfakcja z życia połączona z poczuciem sensu życia to eudajmonistyczne ujęcie szczęścia. Zewnętrzna warstwa cebuli, czyli bieżące doświadczenia afektywne, to ujęcie bliskie koncepcji obiektywnego szczęścia Kahnemana (cyt. za Kanasz, 2015).

Współcześnie wielu badaczy analizuje dobrostan właśnie poprzez wielowymiarową perspektywę hedonistyczno-eudajmonistyczną, opisując go w kategoriach różnych elementów dobrostanu hedonistycznego (np. doświadczanie pozytywnych emocji) i różnych aspektów dobrostanu eudajmonistycznego, takich jak korzystanie z autonomii, pozytywne relacje, rozwój osobisty, sens życia, osobiste osiągnięcia i inne. Na przykład osoba posiadająca wiele pozytywnych więzi społecznych (wymiar eudaimonii) może jednocześnie doświadczać niskiego poziomu pozytywnych emocji (hedonia) (Heshmati i in., 2024).

Składniki dobrostanu psychicznego

Utrzymanie wysokiego poziomu dobrostanu psychicznego jest niezbędne do prowadzenia satysfakcjonującego życia oraz promowania ogólnego zdrowia i szczęścia. Wśród wielu składników dobrostanu psychicznego opisanych w dotychczasowej literaturze naukowej Dhanabhakya i Sarath (2023) dokonały szczegółowej analizy następujących: satysfakcja z życia, pozytywne emocje, niski poziom negatywnych emocji, autonomia, pozytywne relacje, cel w życiu i rozwój osobisty. Składniki te są współzależne i mogą na siebie oddziaływać, prowadząc do poprawy ogólnego samopoczucia.

Osoby, które doświadczają wysokiego poziomu dobrostanu psychicznego, częściej doświadczają pozytywnych emocji, angażują się w znaczące działania i utrzymują satysfakcjonujące relacje. Autorki wymieniły następujące składniki dobrostanu psychicznego:

1. Satysfakcja z życia: Ogólna ocena życia jednostki oraz jej emocji radości i spełnienia określana jest jako satysfakcja z życia. Uważa się, że jest ona niezbędna dla dobrego samopoczucia, ponieważ jest ściśle skorelowana z poczuciem sensu i celu życia.
2. Emocje pozytywne: Emocje afirmatywne, takie jak radość, podekscytowanie i zadowolenie, są ważnym składnikiem dobrego samopoczucia, ponieważ promują poczucie szczęścia i spełnienia. Pozytywne emocje pomagają także przeciwdziałać negatywnym emocjom i stresowi, prowadząc do poprawy ogólnego samopoczucia.
3. Niski poziom negatywnych emocji: Na dobre samopoczucie danej osoby duży wpływ mogą mieć negatywne emocje, w tym lęk, rozpacz i wściekłość. Dlatego utrzymywanie niskiego poziomu negatywnych emocji ma kluczowe znaczenie dla dobrostanu psychicznego, ponieważ umożliwia ludziom podtrzymywanie przyjemnych uczuć i zapobiega niekorzystnemu wpływowi na zdrowie psychiczne.
4. Autonomia: Autonomia odnosi się do zdolności do podejmowania decyzji i działania w sposób samostanowiący. Osoby posiadające wysoki poziom autonomii są w stanie realizować własne cele i zainteresowania, co może prowadzić do poprawy dobrostanu.
5. Pozytywne relacje: Pozytywne relacje interpersonalne z bliskimi, przyjaciółmi i zainteresowaniami romantycznymi są kluczowe dla zdrowia psychicznego. Połączenia te zapewniają ludziom wsparcie emocjonalne, poczucie wspólnoty oraz wsparcie w dążeniu do szczęścia i dobrego samopoczucia.
6. Cel życia: Istotnym elementem dobrego samopoczucia jest poczucie celu w życiu lub powodu do życia, ponieważ daje ono ludziom poczucie kierunku i znaczenia. Ludzie częściej

- czują się zadowoleni i szczęśliwi, jeśli mają jasne poczucie celu .
7. **Rozwój osobisty:** Rozwój osobisty wpływa na ciągły proces rozwoju i samodoskonalenia danej osoby. Może to obejmować naukę nowych umiejętności, odkrywanie nowych zainteresowań i rozwijanie nowych relacji. Rozwój osobisty jest ważnym aspektem dobrostanu, ponieważ pomaga jednostkom zachować poczucie rozwoju i spełnienia przez całe życie.

Przegląd badań nad dobrostanem

Badanie dobrostanu psychicznego było aktywnym obszarem badań w psychologii przez kilka dziesięcioleci, w celu uzyskania głębszego zrozumienia czynników, które przyczyniają się do jego rozwoju i utrzymania.

W roku 2009 Felicia A. Huppert na podstawie badań eksperymentalnych, danych ankietowych i badań podłużnych reprezentatywnych prób populacji sformułowała następujące wnioski dotyczące uwarunkowań dobrostanu:

1. Dobrostan psychiczny jest związany z elastycznym i kreatywnym myśleniem, zachowaniami prospołecznymi i dobrym zdrowiem fizycznym.
2. Na poziom kapitału umysłowego i dobrostanu psychicznego jednostki silny wpływ ma jej wczesne środowisko, w szczególności opieka matki.
3. Niekorzystne wczesne środowisko może powodować upośledzenie zachowania i neurobiologii przez całe życie, kompensacja jest możliwa na późniejszych etapach życia.
4. Okoliczności zewnętrzne wpływają na nasze samopoczucie, ale większy wpływ mogą mieć nasze działania i postawy. Interwencje, które zachęcają do pozytywnych działań i postaw, odgrywają ważną rolę w poprawie dobrostanu.
5. Ukierunkowanie interwencji na osoby z zaburzeniami lub narażone na wysokie ryzyko może złagodzić nieszczęście

w krótkim okresie, ale uniwersalne podejście może poprawić życie zwykłych ludzi, nie tylko tych z patologią. Uniwersalne podejście może również zmniejszyć całkowitą liczbę osób cierpiących na powszechne zaburzenia psychiczne w perspektywie długoterminowej.

Wiele badań dotyczy determinantów dobrostanu, podejmuje się próby zidentyfikowania głównych predyktorów i strategii, które są przydatne w promowaniu dobrostanu, ale niektóre stosują nowe podejścia, rzadko omawiane w literaturze przedmiotu. Choć osobowość została uznana za jeden z głównych wyznaczników dobrostanu, podstawowe mechanizmy zaangażowane w ten związek nie zostały w pełni ujawnione. Badanie przeprowadzone przez Pino, Giancola, Sannino, D'Amico, i Palmiero (2024) w grupie 176 młodych dorosłych dotyczyło wpływu zachowań prośrodowiskowych na wzajemne oddziaływanie między Wielką Piątką (otwartość, ekstrawersja, ugodowość, sumienność i neurotyczność) a dobrostanem psychicznym (eudaimonicznym). Wyniki przyczyniły się do zidentyfikowania potencjalnych mechanizmów, poprzez które osobowość przyczynia się do indywidualnego dobrostanu eudajmonicznego (zachowania prośrodowiskowe pośredniczyły jedynie w związku między ugodowością a dobrostanem eudajmonicznym).

Ryff (2013) przytacza wyniki badań podłużnych Abbott i in. z roku 2008, które dotyczyły powiązań między wczesnymi profilami osobowości (w wieku 16 lat) a dobrostanem w średnim wieku, stwierdzając, że nastoletnie kobiety, które były bardziej otwarte (ekstrawertyczne), miały wyższy dobrostan (wszystkie wymiary) w średnim wieku. Z kolei otwartość na doświadczenie wzmacnia ekstrawersję w przewidywaniu wyższego dobrostanu, ale także wzmacnia neurotyczność w przewidywaniu większego cierpienia.

Z badań Tse, Nakamury i Csikszentmihalyi'ego (2021) nad rolą przepływu (*flow*) w osiąganiu dobrostanu wynika, że jednym ze sposobów osiągnięcia wysokiego poziomu dobrego samopoczucia jest angażowanie się w codzienne czynności i czerpanie z nich przyjemności. Mierzono osobowość autoteliczną, skłonność do doświadczenia przepływu i dobrostan rozumiany jako zadowolenie z życia i rozkwit. Badania ujawniły siedem cech osobistych (oso-

bowość autoteliczna łącznie), które ułatwiają takie zaangażowanie i przyjemność a także pośredni, pozytywny wpływ osobowości autotelicznej na dobrostan poprzez doświadczenie przepływu, wyjaśniając drogę do dobrego życia poprzez głębokie zaangażowanie.

Anna Porczyńska-Ciszewska i Magdalena Kraczla (2017, s. 115) z analizy problematyki osobowościowych uwarunkowań dobrostanu psychicznego wyciągnęły interesujące wnioski – aby doświadczać stanów *flow* i być szczęśliwym człowiekiem należy:

1. odczuwać głęboki sens własnego życia i podejmowanej aktywności oraz mieć w życiu cele, do realizacji których się zmierza;
2. nie bać się ryzyka i chętnie angażować się w sytuacje o niepewnych skutkach – dobrostan psychiczny zależy między innymi od udanych zachowań ryzykownych (poczucie szczęścia z pozytywnego wyniku podjętego przedsięwzięcia im bardziej jego skutki były niepewne); osoby zafascynowane postępem, które pociąga dokonywanie zmian i przekraczanie granic swoich możliwości, które osiągają cele bardzo ambitne i niezwykle, co z kolei nierozłącznie związane jest z podejmowaniem ryzyka, są zdecydowanie szczęśliwsze w porównaniu z osobami unikającymi sytuacji o niepewnych skutkach;
3. mieć wysoki poziom ekstrawersji przy jak najniższym poziomie neurotyczności;
4. rozwijać w sobie otwartość intelektualną i ciekawość poznawczą;
5. sumiennie wywiązywać się z realizowanych przedsięwzięć – osoby sumienne, posiadające tendencję do podejmowania działań zorientowanych na cel, charakteryzujące się silną wolą, motywacją i wytrwałością w realizowaniu zadań, odnoszą sukcesy w podejmowanych przedsięwzięciach, za sprawą których częściej doświadczają pozytywnych stanów emocjonalnych, również szczęścia, w porównaniu z osobami mało sumiennymi. Osoby sumienne, kierujące się w swoim działaniu ścisłymi zasadami moralnymi, rzetelne, staranne i obowiązkowe spełniają kryteria, na podstawie

których są oceniane przez otoczenie pozytywnie. Prawdopodobnie ich poziom dobrostanu psychicznego jest wysoki za sprawą owej aprobaty społecznej, jaką są obdarzani zdecydowanie częściej od osób mało obowiązkowych, zawodnych i nierzetelnych.

Badania Rodrigueza, Lopez, Browna i Perez-Marmo z 2020 przeprowadzone w grupie studentów roku wykazały, że dobrostan psychiczny jest związany z różnymi konstruktami psychologicznymi i edukacyjnymi, zarówno wewnątrz – jak i międzyosobowymi. Spośród wybranych wymiarów psychologicznych i poznawczych, inteligencja emocjonalna, empatia, umiejętności społeczne i samoakceptacja były pozytywnie skorelowane ze wszystkimi wymiarami dobrostanu psychicznego, podczas gdy w przypadku metodologii uczenia się tylko metodologia współpracy była pozytywnie skorelowana z większością wymiarów dobrostanu psychicznego. Z kolei lęk był odwrotnie skorelowany z postrzeganiem dobrostanu, wpływając na niego negatywnie. Badani preferujący metodologię uczenia się opartą na współpracy mają większą samoakceptację – uznają swoją wartość i mają lepsze samopoczucie psychiczne. Badani, którzy wykazują wysoką zdolność adaptacji i umiejętności społeczne, wykorzystują je do rozwoju osobistego w sytuacjach, które tego wymagają, uzyskując wyższy poziom dobrostanu psychicznego. Stwierdzono związek między adaptacją psychospołeczną osób o wysokim poziomie inteligencji emocjonalnej a wysokim dobrostanem psychicznym. Wysoki poziom lęku generuje dyskomfort psychiczny u studentów. Zrozumienie emocjonalne, zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne, studentów sprzyja wysokiemu dobrostanowi psychicznemu, który może pomóc im w rozwoju osobistym. Wreszcie, znaczenie samoakceptacji we wszystkich jej wymiarach, z wyjątkiem emocjonalnego, ma znaczący wpływ na dobrostan psychiczny studentów. Posiadanie dobrej samoakceptacji będzie generalnie skutkowało wyższym poziomem dobrostanu psychicznego.

W wielu badaniach dobrostan został skorelowany z różnych atrybutami jednostki, od tożsamości, przez samoocenę, po radzenie sobie z lękiem (Harasim, 2018). Ale w nowych badaniach po-

jawiały się też inne wątki. Hesmati, Muth, Roeser, Smyth Jama-labadi i Oravec (2024) zmienili perspektywę postrzegania dobrostanu psychicznego, skoncentrowali się nie na uwarunkowaniach, ale na dynamice rozwojowej dobrostanu w czasie. Nowe podejście teoretyczne i metodologiczne pozwala na głębsze badanie procesów i dynamiki zmian dobrostanu pod względem różnych elementów, w różnych skalach czasowych i w różnych środowiskach społecznych w ciągu całego życia. Podjęto próbę konceptualizacji dobrostanu psychicznego jako dynamicznego procesu rozwojowego, czegoś, co zmienia się w różnych skalach czasowych, w tym w ciągu całego życia, jednocześnie uznając go za proces kontekstualny – coś, co zmienia się w różnych środowiskach społecznych i czasie oraz jako proces relacyjny – coś, co zmienia się jako funkcja natury naszych interakcji z innymi, przedmiotami i ustawieniami w czasie.

Kierunki przyszłych badań

Carol Ryff już w 2013 roku zaproponowała kierunek badań nad dobrostanem, który współcześnie jest popularny w psychologii pozytywnej – koncentrację na kształtowaniu odporności (*resilience*), czyli „zdolności niektórych do doświadczania i utrzymywania dobrego samopoczucia, być może nawet pogłębiania go, pomimo wyzwań, jakie stawia przed nimi życie, czy to wydarzeń związanych ze stratą, nierówności społecznych, nieoczekiwanych urazów czy życia w czasami wrogim świecie” (Ryff., 2013, s. 14).

Na podstawie analizy dotychczasowych badań nad dobrostanem Sonnentag (2015) zaproponowała nowe kierunki eksploracji:

1. Kwestie międzykulturowe: Jak kultury różnią się pod względem dynamiki dobrostanu?
2. Bardziej złożona dynamika: W jaki sposób długoterminowe trajektorie zmian są powiązane z krótkoterminowymi wahaniami dobrostanu?
3. Procesy wzajemne: Kiedy i w jaki sposób dobrostan oraz jego potencjalne predyktory i konsekwencje są wzajemnie powiązane?

4. Dynamika eudajmonicznego dobrostanu: W jaki sposób fluktuacje doświadczeń eudajmonistycznych w pracy są powiązane z długoterminowym dobrostanem hedonicznym?
5. Różnice interpersonalne: Które czynniki osobowościowe nasilają, a które łagodzą dynamikę dobrostanu?
6. Metodologia badań: Jakie są opóźnienia czasowe, podczas których rozwijają się zmiany w dobrostanie?

Problematyka dobrostanu psychicznego jest niezwykle ważna z punktu widzenia funkcjonowania jednostki, szczególnie w ostatnich latach. Dobrostan człowieka to już nie tylko domena zainteresowań psychologów z nurtu psychologii pozytywnej, to także kwestia szeroko rozumianej globalnej polityki w postpandemicznym świecie. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) opracowała ostatnio dokumenty związane z dobrostanem: *WHO: The Geneva Charter for Well Being* z 21.12.2021 roku oraz dokument *Achieving well-being. A global framework for integrating well-being into public health utilizing a health promotion approach* opublikowany 6.03.2024 roku. W dokumentach tych podkreśla się rolę dobrostanu (w tym psychicznego) w tworzeniu odpornych i zrównoważonych społeczności, które są w stanie reagować na obecne i pojawiające się zagrożenia dla zdrowia, takie jak pandemia COVID -19.

Bibliografia

- Czapiński J. (1994) *Psychologia szczęścia: przegląd badań i zarys teorii cebulowej*, Pracownia Testów Psychologicznych. Polskie Towarzystwo Psychologiczne.
- Czapiński J. (2004) *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*. PWN.
- Dhanabhakym M., Sarath M. (2023) Psychological Wellbeing: Asystematic Literature Review *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology* Vol. 3, 1, February 2023.
- Diener (2000) Subjective Well-Being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index, *American Psychologist*, 55(1):34-43.
- Erikson E. H. (1968) *Identity, youth and crisis*. W. W. Norton Company.
- Gulla B., Tucholska K. (2007) *Psychologia pozytywna. Cele naukowo-ba-*

- dawcze i aplikacyjne oraz sposób ich realizacji, *Studia z psychologii w KUL*. Tom 14, Wyd. KUL 2007, s. 133–152.
- Harasim K. (2018) Determinants of psychological well-being, *Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne, Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji HUMANUM*, 31 (4), s. 97-104.
- Heshmati S., Muth Ch., Roeser R.W., Smyth J., Jamalabadi H., Oravec Z. (2024) Conceptualizing psychological well-being as a dynamic process: Implications for research on mobile health interventions, *Social and Personality Psychology Compass*, vol. 18, 1.
- Hupper F.A. (2009) Psychological Well-being: Evidence Regarding its Causes and Consequences, *Applied Psychology: Health and Well-Being*, vol. 1, 2.
- Jelonkiewicz I. (2020) O psychologii pozytywnej – między światłem i cieniem, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 1, 2020, s. 12–26.
- Kahneman, D., Diener, E., & Schwarz, N. (red). (1999). *Well-being: The foundations of hedonic psychology*. Russell Sage Foundation.
- Kanasz T. (2015) *Uwarunkowania szczęścia. Socjologiczna analiza wyobrażeń młodzieży akademickiej o szczęściu i udanym życiu*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Karaś, D. (2019). Pojęcia i koncepcje dobrostanu: przegląd i próba uporządkowania. *Studia Psychologica: Theoria et Praxis*, 19(2), 5–23.
- Lyubomirsky, S. (2001). Why Are Some People Happier Than Others?: The Role of Cognitive and Motivational Processes in Well-Being. *American Psychologist*, 56, 239-249.
- Martin (2012)
- Morales-Rodriguez F.M., Lopez I.E., Brown T., Perez- Marmo J. M. (2020) The Relationship between Psychological Well-Being and Psychosocial Factors in University Students, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, Jul; 17(13): 4778.
- Niśkiewicz Z., (2016) Dobrostan psychiczny i jego rola w życiu człowieka, *Studia Krytyczne*, nr 3/2016: 139–151.
- Pino M. C., Giancola M., Sannino M., D’Amico S., Palmiero M. (2024). Exploring the Relationships between Personality and Psychological Well-Being: The Mediating Role of Pro-Environmental Behaviors. *Social Sciences*13: 278.
- Porczyńska-Ciszewska A., Kraczlą M. (2017) Osobowość jako czynnik determinujący dobrostan psychiczny człowieka , *Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne, Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji HUMANUM*, 25 (2) 2017, s. 101–117.

- Ryff C. D. (1989) Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology* 1989, Vol. 57, No. 6, 1069-1081.
- Ryff C. D. (2013) Psychological Well-Being Revisited: Advances in the Science and Practice of Eudaimonia, *Psychotherapy and Psychosomatics*, November 19.
- Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. Free Press.
- Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Free Press.
- Sonnentag, S. (2015), Dynamics of Well-Being, *The Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 2:261-293.
- Tatarkiewicz W. (2015), O szczęściu, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Trzebińska E. (2008), *Psychologia pozytywna*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Tse, D. C. K., Nakamura, J., & Csikszentmihalyi, M. (2021). Living well by “flowing” well: The indirect effect of autotelic personality on well-being through flow experience. *The Journal of Positive Psychology*, 16(3), 310-321.
- Wojciechowska L. (2005) Teoria dobrostanu w badaniach rozwojowych nad rodziną: dobrostan rodziców w stadium pustego gniazda. *Psychologia rozwojowa*, 2005 tom 10, nr 4 s. 35-45.
- World Health Organization (2021). *Mental Health*. <https://www.who.int/health-topics/mental-health>.
- World Health Organization. (2021) *WHO: The Geneva Charter for Well Being*. <https://www.who.int/publications/m/item/the-geneva-charter-for-well-being>.
- World Health Organization (2024) *Achieving well-being. A global framework for integrating well-being into public health utilizing a health promotion approach*. <https://www.who.int/publications/m/item/wha-76---achieving-well-being--a-global-framework-for-integrating-well-being-into-public-health-utilizing-a-health-promotion-approach>.

Wiesław SMOLSKI

ORCID: 0000-0002-3966-0060

Akademia Podlaska w Białymstoku

Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego

Ryszard PARAFIANOWICZ

ORCID: 0000-0001-6506-397X

Akademia Podlaska w Białymstoku

Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego

**PROBLEMATYKA BEZPIECZEŃSTWA
MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO
W WYMIARZE LOKALNYM I REGIONALNYM**

Streszczenie

W artykule zostały zaprezentowane wyniki badań dotyczące bezpieczeństwa mieszkańców województwa podlaskiego. Badaniami objęto 293 mieszkańców. W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, a do zebrania materiałów źródłowych użyto kwestionariusza ankiety. Cała zawartość pracy jest poświęcona analizie i interpretacji zebranego materiału empirycznego.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, badania naukowe

**SECURITY OF INHABITANTS OF PODLASKIE VOIVODSHIP
IN THE BORDER AREA – OWN RESEARCH**

Abstract

The results of research on the safety of inhabitants of Podlaskie voivodship were presented. The study covered 293 inhabitants. The study

used a diagnostic survey method and a questionnaire was used to collect the source materials. The whole work is devoted to analysis and interpretation of the collected empirical material

Key words: safety, scientific investigations

W dniach 9–10 kwietnia 2024 r. w auli im. Roberta Schumana Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie odbył się II Międzynarodowy Kongres Antyterrorystyczny – *Działania antyterrorystyczne i kontrterrorystyczne. W poszukiwaniu dobrych praktyk*.

Obrady odbywały się w formule międzynarodowej, przy aktywnym udziale ekspertów reprezentujących struktury NATO, instytucji bezpieczeństwa międzynarodowego oraz przedstawicieli administracji rządowej i samorządowej. Uczestnikami Kongresu było kilkuset reprezentantów ośrodków naukowych i eksperckich, instytucji bezpieczeństwa, sektora ochrony i zabezpieczeń technicznych, a także obiektów użyteczności publicznej i infrastruktury krytycznej.

Obszarami tematycznymi tegorocznej edycji były między innymi:

- Istota i cechy terroryzmu;
- Zamachy terrorystyczne – istota, cechy i studium przypadków;
- Podstawy prawne działań antyterrorystycznych;
- Wymiar instytucjonalny działań antyterrorystycznych;
- Zapobieganie i przygotowanie w działaniach antyterrorystycznych;
- Reagowanie i odbudowa w działaniach antyterrorystycznych;
- Działania kontrterrorystyczne.

Akademiię Podlaską w Białymstoku reprezentowali nauczyciele akademicy w osobach: dr Ryszard Parafianowicz i dr inż. Wiesław Smolski jako prelegent, który wygłosił referat nt. *Problematyka bezpieczeństwa mieszkańców województwa podlaskiego w wymiarze lokalnym i regionalnym – badania własne*.

Problematyka bezpieczeństwa mieszkańców województwa podlaskiego w wymiarze lokalnym i regionalnym – badania własne

Zainteresowanie tematem bezpieczeństwa społeczności lokalnej oraz lektura literatury przedmiotu „sprowokowały” autorów niniejszego opracowania do przeprowadzenia na terenie województwa podlaskiego własnych badań.

Głównym problemem w przeprowadzonych badaniach była próba udzielenia odpowiedzi na pytanie: *Jak kształtuje się poziom bezpieczeństwa wśród mieszkańców województwa podlaskiego?*

Aby jednak dotrzeć do odpowiedzi na to pytanie konieczna była eksploracja następujących problemów szczegółowych, zawartych w badaniach:

- *Jaki jest ogólny poziom poczucia bezpieczeństwa badanych mieszkańców?*
- *Czy mieszkańcy czują się bezpiecznie w otaczającej ich przestrzeni życia?*
- *Jakie, według mieszkańców, są największe zagrożenia dla ich bezpieczeństwa?*
- *Jakie, według mieszkańców, są główne przyczyny zagrożeń?*
- *Jak, w opinii mieszkańców, kształtuje się bezpieczeństwo na terenie ich zamieszkiwania?*
- *Co zdaniem mieszkańców zwiększyłoby poziom bezpieczeństwa?*
- *Jak mieszkańcy oceniają działalność podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo na terenie ich zamieszkiwania?*

Badania przeprowadzono przy zastosowaniu kwestionariusza ankiety. Kwestionariusz składał się z czterech bloków tematycznych, w których każdy zawierał stosowną do zagadnienia liczbę pytań zamkniętych. Próbę badawczą stanowiło 293 respondentów. Zastosowany został dobór losowy. Ilość badanych nie pozwoliła na uzyskanie reprezentatywnych wyników, które można by było przenieść na całą populację. Dała jednak częściowy ogłąd badanego tematu.

Ankieta przeprowadzona została wśród dorosłej części społeczności lokalnej w strefie przygranicznej województwa podlaskiego. Badanie miało miejsce w miesiącu październik – listopad 2023 r. Rozpowszechniania była przede wszystkim w większych miejscowościach gminno-miejskich tj. Czeremcha, Narewka, Szudziałowo, Sejny oraz Sokółka. Wiek badanych przedstawia tabela 1.

Najwięcej uczestników badań było w wieku powyżej 40 lat, co stanowiło 66%, taka struktura wiekowa wynika prawdopodobnie z problemu demograficznego powyższych miejscowości gminno-miejskich województwa podlaskiego.

Tabela 1. Wiek badanych.

Wiek badanych	Liczba	Procent badanych
do 25 lat	34	12%
26-40 lat	62	22%
powyżej 40 lat	197	66%
Ogółem	293	100%

Źródło: badanie własne

Analiza wyników badań własnych

1. Poczucie bezpieczeństwa

Jakość funkcjonowania jednostek w większych zbiorowościach uzależniona jest w bardzo dużej mierze od subiektywnego odczucia bezpieczeństwa w miejscu przebywania. Wpływają na nie relacje z ludźmi, z którymi obcujemy (wzajemne zaufanie, w tym także zaufanie społeczne do instytucji, służb), komfort i swoboda przebywania w miejscach publicznych. Do określenia poczucia bezpieczeństwa respondentom postawiono dwa pytania: pierwsze dotyczyło ogólnego poczucia bezpieczeństwa, a drugie poczucia bezpieczeństwa w poszczególnych miejscach przebywania. Zebrane wyniki przedstawiają tabele 2 i 3.

Tabela 2. Ogólne poczucie bezpieczeństwa mieszkańców.

Czy czuje się Pan (i) bezpiecznie?	Liczebność	Procent odpowiedzi
TAK	216	73,5%
NIE	42	14,5%
TRUDNO POWIEDZIEĆ	35	12%
OGÓLEM	293	100%

Źródło: badania własne

Wyniki przeprowadzonego badania ankietowego wykazują, iż wśród jego uczestników aż 216 (73,5%) ogólnie czuje się bezpiecznie. Jedynie 42 (14,5%) jest przeciwnego zdania oraz 35 (12%) badanych nie jest w stanie jednoznacznie się zadeklarować.

Tabela 3. Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców w poszczególnych miejscach.

Czy w podanych miejscach czuje się Pan(i) bezpiecznie?	Liczebność			Procent odpowiedzi		
	tak	nie	trudno powiedzieć	tak	nie	trudno powiedzieć
W domu rodzinnym	265	14	14	90%	5%	5%
W swoim miejscu zamieszkania (wieś, osiedle)	259	13	21	88%	4,5%	7,5%
W miejscu imprez masowych (amfiteatr, stadion itp.)	226	25	42	77%	8,5%	14,5%
W środkach komunikacji (autobusy, pociągi itp.)	230	16	47	78%	6%	16%

Źródło: badania własne

Badani czują się najbezpieczniej w swoim domu rodzinnym tj. 265 (90%) ankietowanych oraz w miejscu zamieszkania 259 (88%). Nieco słabsze wyniki przedstawia poczucie bezpieczeństwa w środkach komunikacji i podczas imprez masowych.

2. Określenie czynników stanowiących zagrożenie dla bezpieczeństwa

Czego najbardziej obawiają się mieszkańcy województwa podlaskiego? Co według nich najbardziej zagraża egzystencji społecz-

ności oraz w czym tkwią główne przyczyny dostrzeganych niebezpieczeństw. Zebrane wyniki przedstawiono kolejno w tabeli 4 i 5.

Mieszkańcy województwa podlaskiego największego zagrożenia upatrują w sferze zawodowej, która generuje sytuację materialną i ekonomiczną rodziny. 89 badanych obawia się bezrobocia, zaś 63 niskich dochodów z pracy zarobkowej. Wskazuje to na skierowanie głównej uwagi jednostki przede wszystkim na troskę o bezpieczeństwo ekonomiczne swoich najbliższych. Druga kategoria największych zagrożeń, jakie zauważają ankietowani związana jest ze sprawami zdrowotnymi. 53 osób uważa choroby za największe zagrożenie. Z tym aspektem niezmiernie wiąże się system opieki zdrowotnej, którego sprawność pozwala na wdrażanie odpowiednich działań profilaktycznych, leczniczych. Niestety 40 badanych dostrzega słabość systemu opieki zdrowotnej, jaki nie jest w stanie w dostatecznym stopniu zadbać o zdrowie społeczeństwa. 38 respondentów widzi zagrożenie w chuligańskich wybrykach, występujących w najbliższym otoczeniu. Alkoholizm i narkomania zdaniem 36 osób stwarza niebezpieczeństwo dla społeczności, 31 osób wyraża lęk przed szerszeniem się przestępczości pospolitej tj. kradzieże, rozboje w miejscu zamieszkania. Mieszkańcy śledząc wydarzenia polityczne w kraju kalkulują ich skutki w odniesieniu do własnego „podwórka”, obawiając się skutków zmian politycznych wywołanych wojną na szczytach władzy. Tego obawia się 23 badanych. Najmniej, zagrożenia badani widzą w terroryzmie (8) i zanieczyszczeniu środowiska naturalnego w swoim otoczeniu (10).

Tabela 4. Obawy badanych

Co Pana(i) zdaniem stanowi największe zagrożenie dla mieszkańców?	Liczebność	Procent odpowiedzi
Choroby	53	12,1%
Bezrobocie	89	20,5%
Terroryzm (cyberterroryzm)	8	1,8%
Przestępczość pospolita (np. kradzieże)	31	7,2%

Co Pana(i) zdaniem stanowi największe zagrożenie dla mieszkańców?	Liczebność	Procent odpowiedzi
Słaby system opieki zdrowotnej	40	9,2%
Niskie dochody z pracy zarobkowej	63	14,5%
Wojna na szczytach władzy w Polsce	23	5,2%
Zanieczyszczenie środowiska w miejscu zamieszkania	10	2,3%
Perspektywa braku pieniędzy na jedzenie	27	6,2%
Chuligańskie wybryki	38	8,7%
Duża ilość wypadków na drogach	27	6,1%
Narkomania i alkoholizm w społeczeństwie	36	8,2%
Inne	-	-
Ogółem	445	100%

* Pytanie wielokrotnego wyboru. Odpowiedzi nie sumują się do liczby próby badawczej N=293, z tego względu, iż badany mógł udzielić więcej niż jednej odpowiedzi. Procent obliczany na podstawie ogólnej liczby odpowiedzi.

Źródło: badania własne

Mieszkańcy województwa podlaskiego największego źródła zagrożenia upatrują w pogarszającej się sytuacji materialnej rodziny. Uważa tak 73 badanych. Dla 54 z nich bezpieczeństwo życiowe może zostać zachwiane poprzez brak perspektyw dalszej nauki oraz pracy. Wskazania te pokrywają się z wyłonionymi w poprzednim pytaniu największymi zagrożeniami, związanymi również ze sferą ekonomiczną jednostki i jej rodziny. Choroby (własne, osób najbliższych) są przez 48 ankietowanych uznawane za przyczynę zagrożenia. Otoczenie społeczne, a szczególnie występujące w nim patologie społeczne (tj. narkomania, alkoholizm), 42 respondentów uważa je za powód do obaw. Niebezpieczeństwo tkwić także może, według 48 osób, w kataklizmach np. pożarach, burzach, podwoziach, będących skutkiem zmian atmosferycznych, anomalii pogodowych. W niewielkim stopniu źródłem zagrożenia jest przestępczość w miejscu zamieszkania (20 odpowiedzi) i zanieczyszczenie środowiska naturalnego (21 odpowiedzi).

Tabela 5. Źródła zagrożeń według badanych

Co Pana(i) zdaniem jest największym źródłem zagrożenia?	Liczebność	Procent odpowiedzi
Pogorszenie sytuacji materialnej rodziny	73	20,5%
Choroby (własne, osób najbliższych)	48	13,5%
Kataklizmy (pożary, burze, powodzie itp.)	48	13,5%
Przemoc (w domu, w miejscu zamieszkania)	30	8,3%
Przestępczość w miejscu zamieszkania	20	5,6%
Zanieczyszczenie środowiska naturalnego	21	5,9%
Różne katastrofy (np. wypadki samochodowe itp.)	20	5,6%
Brak perspektyw dalszej nauki, pracy	54	15,2%
Różne patologie społeczne (np. narkomania, alkoholizm)	42	11,8%
Inne	-	-
Ogółem	356	100%

* Pytanie wielokrotnego wyboru. Odpowiedzi nie sumują się do liczby próby badawczej N=293, z tego względu, iż badany mógł udzielić więcej niż jednej odpowiedzi. Procent obliczany na podstawie ogólnej liczby odpowiedzi.

Źródło: badania własne

3. Ocena bezpieczeństwa w województwie podlaskim

Do oceny bezpieczeństwa mieszkańców województwa podlaskiego posłużyły następujące pytania:

- *Z którymi z podanych zjawisk spotyka się (zetknął(a) się) Pan(i) na terenie swojej gminy/miasta?* – zebrane wyniki przedstawia tabela 6.

91 badanych wskazało, iż najczęściej spotyka się ze spożywaniem alkoholu w miejscach publicznych, co w myśl prawa jest czynem zabronionym i karalnym. Bardzo często stan upojenia alkoholowego przyczynia się do chuligańskich wybryków i aktów przemocy fizycznej, czego świadkami było kolejno 69 i 46 respondentów. 27 osób przyznało, iż zetknęło się (bezpośrednio lub pośrednio) z kradzieżami. Z nietolerancją wobec wyznawców innej

religii miało do czynienia 32 osób. Do sporadycznych zjawisk należą: przestępczość transgraniczna (2 odpowiedzi), hołdowanie ideom faszystowskim (2 odpowiedzi) i nielegalne przekraczanie granicy (3 odpowiedzi). Zagrożenia takie jak, przemoc seksualna i niekontrolowany napływ uchodźców wśród opinii badanych nie występuje.

Tabela 6. Negatywne zjawiska występujące w województwie podlaskim.

Z którymi z podanych zjawisk spotyka się (zetknął(a) się) Pan(i) na terenie swojej gminy/miasta?	Liczebność	Procent odpowiedzi
Przemysłem	9	2,9%
Przestępczością transgraniczną	2	0,6%
Nielegalnym przekraczaniem granicy	3	1%
Niekontrolowanym napływem uchodźców	-	-
Akty przemocy fizycznej	46	14,8%
Chuligańskie wybryki	69	22,1%
Zażywanie narkotyków	20	6,4%
Używanie alkoholu w miejscach publicznych	91	29,2%
Kradzieże	27	8,7%
Przemoc seksualna	-	-
Brak tolerancji wobec osoby innej narodowości	10	3,2%
Brak tolerancji wobec wyznawców innej religii (ateistów)	32	10,3%
Hołdowanie ideom faszystowskim	2	0,6%
Inne	-	-
Ogółem	311	100%

* Pytanie wielokrotnego wyboru. Odpowiedzi nie sumują się do liczby próby badawczej N=293, z tego względu, iż badany mógł udzielić więcej niż jednej odpowiedzi. Procent obliczany na podstawie ogólnej liczby odpowiedzi.

Źródło: badania własne

- *Czy byłeś(a) Pan(i) ofiarą przemocy na terenie Twojej gminy/miasta?* – zebrane wyniki przedstawia tabela 7.

Tabela 7. Przemoc w województwie podlaskim.

Czy byłeś byłeś(a) Pan(i) ofiarą przemocy na terenie Twojej gminy/miasta?	Liczebność		Procent badanych	
	tak	nie	tak	nie
Ogółem	62	231	21%	79%

Źródło: badania własne

Przemoc (w różnych postaciach np. fizyczną, psychiczną) uznaje się za jeden z wiodących wskaźników bezpieczeństwa. Z powyższych danych wynika, że 231 (79%) badanych nie było ofiarami przemocy na terenie gminy/miasta. Niepokój budzi fakt, że co 4 respondent był ofiarą przemocy na terenie swojego zamieszkania.

- *Czy obawia się Pan(i), że może stać się ofiarą przemocy?* – zebrane wyniki przedstawia tabela 8.

Tabela 8. Obawa przemocy w województwie podlaskim.

Czy obawia się Pan(i), że może stać się ofiarą przemocy?	Liczebność			Procent badanych		
	tak	nie	trudno powiedzieć	tak	nie	trudno powiedzieć
Ogółem	60	177	56	20,5%	60,5%	19%

Źródło: badania własne

Wśród ankietowanych 60 (20,5%) badanych obawia się, że może stać się ofiarą przemocy, 177 (60,5%) badanych nie widzi w tym problemu, pozostali nie mają wyrobionego zdania na powyższą kwestię.

- *Czy akty przemocy i inne przejawy patologii zgłaszane są organom odpowiedzialnym za bezpieczeństwo publiczne?* – zebrane wyniki przedstawia tabela 9.

Tabela 9. Zgłaszanie aktów przemocy i patologii

Czy akty przemocy i inne przejawy patologii zgłaszane są organom odpowiedzialnym za bezpieczeństwo publiczne?	Liczebność			Procent badanych		
	tak	nie	trudno powiedzieć	tak	nie	trudno powiedzieć
Ogółem	194	48	51	66%	16,5%	17,5%

Źródło: badania własne

Na tak zadane pytanie zdecydowana większość ankietowanych odpowiedziała twierdząco, ogółem 194 (66%) respondentów, 48 (16,5%) odpowiedziało, że akty przemocy i inne przejawy patologii nie są zgłaszane organom odpowiedzialnym za bezpieczeństwo publiczne, pozostałym osobom w liczbie 51 (17,5%) trudno było powiedzieć.

- *Czy zdaniem Pana(i), organa odpowiedzialne za bezpieczeństwo robią wszystko, aby zapewnić właściwe warunki bezpieczeństwa na terenie gminy/miasta?* – zebrane wyniki przedstawia tabela 10.

Tabela 10. Ocena działalności organów bezpieczeństwa w województwie podlaskim.

Czy zdaniem Pana(i), organy odpowiedzialne za bezpieczeństwo robią wszystko, aby zapewnić właściwe warunki bezpieczeństwa na terenie gminy/miasta?	Liczebność			Procent badanych		
	tak	nie	trudno powiedzieć	tak	nie	trudno powiedzieć
Ogółem	209	51	33	71%	17,5%	11,5%

Źródło: badania własne

Na podstawie dokonanej oceny badani stwierdzili w liczbie 209 (71%), że organy robią wszystko aby zapewnić warunki bezpieczeństwa na terenie gminy/miasta, 51 (17,5%) oceniło negatywnie ich działalność, natomiast 33 (11,5%) respondentów nie miało zdania na ten temat.

- *Co Pana/ Pani zdaniem wpłynęłoby na zwiększenie poziomu bezpieczeństwa w Pana / Pani miejscu zamieszkania?*
- zebrane wyniki przedstawia tabela 11.

Tabela 11. Czynniki wpływające na zwiększenie poziomu bezpieczeństwa.

Co Pana(i) zdaniem wpłynęłoby na zwiększenie poziomu bezpieczeństwa w Pana(i) miejscu zamieszkania?	Liczebność	Procent odpowiedzi
Zwiększenie liczby miejsc pracy	93	24,6%
Stały monitoring	43	11,4%
Oświetlenie ulic i parkingów	66	17,5%
Większa liczba patroli Policji	38	10%
Szybsza reakcja Policji na zgłoszenia	42	11,1%
Możliwość anonimowych zgłoszeń przestępstw	38	10%
Surowsze kary	33	8,7%
Angażowanie mieszkańców we współpracę na rzecz poprawy bezpieczeństwa	24	6,3%
Ogółem	377	100%

* Pytanie wielokrotnego wyboru. Odpowiedzi nie sumują się do liczby próby badawczej N=293, z tego względu, iż badany mógł udzielić więcej niż jednej odpowiedzi. Procent obliczany na podstawie ogólnej liczby odpowiedzi.

Źródło: badania własne

Zdaniem 93 badanych zwiększenie liczby miejsc pracy znacznie wpłynęłoby na poczucie bezpieczeństwa. Odpowiednia infrastruktura uliczna oraz stosowanie rozwiązań wsparcia technicznego ochrony, przyczyniłyby się do lepszego komfortu, swobody przebywania w miejscach publicznych dostępnych dla członków społeczności. Odpowiednio uważa tak 66 (oświetlenie ulic i parkingów) i 43 (stały monitoring) osoby. 33 respondentów jest zdania,

że bezpieczeństwo podniosłyby surowsze kary za wykroczenia czy przestępstwa. Poprawa działania służb w zakresie większej liczby patroli Policji (38 odpowiedzi) oraz szybszej reakcji tej służby na zgłoszenia (42 odpowiedzi) stanowi zdaniem mieszkańców czynniki, które zmniejszyłyby obawy odnośnie wystąpienia zagrożeń. Najmniej odpowiedzi w zakresie poprawy bezpieczeństwa badani udzielili na większe angażowaniu mieszkańców we współpracę (ze służbami i organami) na rzecz poprawy bezpieczeństwa

4. Podmioty (instytucje) wpływające na subiektywne poczucie bezpieczeństwa wśród mieszkańców województwa podlaskiego

Do oceny podmiotów (instytucji) odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w województwie podlaskim posłużyły następujące pytania:

- *Którą z poniższych służb zdaniem Pan/Pani cieszy się największym zaufaniem w kwestii bezpieczeństwa?* – zebrane wyniki przedstawia tabela 12.

Tabela 12. Zaufanie do służb w kwestii bezpieczeństwa.

Którą z poniższych służb zdaniem Pan/Pani cieszy się największym zaufaniem w kwestii bezpieczeństwa?	Liczebność	Procent odpowiedzi
Policja	62	21%
Straż Graniczna	110	37,5%
Straż Pożarna	107	36,5%
Organy samorządowe	14	5%
Ogółem	293	100%

Źródło: badania własne

W opinii badanych największym zaufaniem cieszy się straż graniczna i straż pożarna, najmniejszym zaufaniem respondenci darzą organy samorządowe.

- *Jak ocenia Pan(i) skuteczność pracy podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w swoim miejscu zamieszkania?* – zebrane wyniki przedstawia tabela 13.

Z otrzymanych wyników badań wynika, że respondenci w zakresie skuteczności pracy na rzecz bezpieczeństwa najwyżej oceniają straż graniczną i straż pożarną, natomiast najniżej organy samorządowe.

Tabela 13. Ocena skuteczności pracy podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo

Jak ocenia Pan(i) skuteczność pracy podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w swoim miejscu zamieszkania?	Zdecydowanie skutecznie		Skutecznie		Nieskutecznie		Zdecydowanie nieskutecznie		Trudno powiedzieć	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Policja	52	18%	133	42%	34	12%	29	12,5%	45	15,5%
Straż Graniczna	76	26%	147	50%	16	5,5%	21	7%	33	11,5%
Straż Pożarna	75	25,5%	142	48,5%	19	6,5%	21	7%	36	12,5%
Organy samorządowe	37	12,5%	117	40%	42	14,5%	44	15%	53	18%

Źródło: badania własne

Podsumowanie

Omówione powyżej wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród mieszkańców województwa podlaskiego składają się na spójny obraz stanu poczucia bezpieczeństwa. Przeprowadzona analiza zebranego materiału badawczego (empirycznego) pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

Ogólne poczucie bezpieczeństwa mieszkańców woj. podlaskiego jest wysokie i kształtuje się na poziomie 73,5%; (spadek o 5%)

Najbezpieczniej badani czują się w domu rodzinnym (90%) spadek o 3% i miejscu zamieszkania (88%) w zrost o 2%;

Czynnikami najbardziej wpływającymi na poziom bezpieczeństwa według badanych respondentów są: bezrobocie oraz niskie dochody z pracy zarobkowej;

Największym źródłem zagrożenia w opinii ankietowanych są: pogorszenie sytuacji materialnej rodziny i brak dalszej perspektywy nauki i pracy;

Najczęściej badani spotykali się z chuligańskimi wybrykami i używaniem alkoholu w miejscach publicznych;

Większość ankietowanych (79%) nie była ofiarą przemocy i 60,5% nie obawia się, że nią zostanie – wzrost o 4%;

Większość badanych uważa, że organy odpowiedzialne za bezpieczeństwo wystarczająco dbają i zapewniają właściwe warunki bezpieczeństwa – tak odpowiedziało 71% – wzrost o 10%;

Na zwiększenie poziomu bezpieczeństwa, respondenci uznali: zwiększenie miejsc pracy i oświetlenie ulic i parkingów;

Według ankietowanych największym zaufaniem i skutecznością w kwestii bezpieczeństwa cieszy się Straż Graniczna i Straż Pożarna a najmniejszym organy samorządowe.

Bibliografia

Frankfort-Nachmias C., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001.

Maszke A., *Metodologiczne podstawy badań empirycznych*, Rzeszów 2004.

Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 2006.

Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice 2005.

Agata Jacewicz

ORCID: 0000-0001-5908-7698

Akademia Podlaska w Białymstoku

Zakład Pedagogiki

SPRAWNOŚĆ FIZYCZNA UCZNIÓW PODLASKICH SZKÓŁ. RAPORT Z BADAŃ¹

Streszczenie

Autorka artykułu przedstawia fragment badań porównawczych przeprowadzonych w latach 2022–2024 w dwóch szkołach podstawowych w Białymstoku i Mońkach. Głównym celem badań było otrzymanie odpowiedzi na temat poziomu sprawności fizycznej dziewcząt i chłopców klas I–III ze szkół podstawowych z Podlasia. Wyniki uwidoczniają między innymi skutki izolacji po okresie pandemii choroby COVID-19 i skłaniają do pochylenia się nad problemem obniżającej się sprawności uczniów.

Kluczowe słowa: sprawność fizyczna, cechy motoryczne (szybkość, wytrzymałość, gibkość i siła), Indeks sprawności fizycznej Krzysztofa Zuchory.

¹ Artykuł powstał w oparciu o badania przeprowadzone przez mgr Martynę Czekieli i mgr Sylwię Wojtach w latach 2022–2024 w ramach seminarium magisterskiego prowadzonego przez autorkę artykułu.

PHYSICAL FITNESS OF STUDENTS OF PODLASKIE SCHOOLS – RESEARCH REPORT

Abstract

The author of this article presents an extract from a comparative study carried out between 2022 and 2024 in two primary schools in Biłystok and Mońki. The main aim of the study was to obtain information on the level of physical fitness of girls and boys in grades I-III from primary schools in Podlasie. The results highlight, among other things, the effects of isolation after the COVID-19 pandemic and prompt us to address the problem of declining physical fitness among students.

Keywords: physical fitness, motor features (speed, endurance, flexibility and strength), Krzysztof Zuchora's Physical Fitness Index

Wprowadzenie

Regularna aktywność fizyczna determinuje jakość i długość życia człowieka. Odpowiednio dobrana aktywność wzbogaca sferę intelektualną i pozwala zachować równowagę między kondycją ciała a stanem umysłu, przyczynia się do lepszej kondycji psychofizycznej oraz dobrego samopoczucia jednostki. Aktywność sportowa, a zwłaszcza ruch na świeżym powietrzu daje wiele korzyści, wpływa na nasze zdrowie, kształtuje zachowania prozdrowotne, poprawia sprawność fizyczną organizmu, może stanowić przyjemne i wartościowe spędzanie czasu wolnego. Nie ulega wątpliwości, że aktywność ruchowa jest istotna dla właściwego funkcjonowania zwłaszcza młodego człowieka, który obecnie jest narażony na siedzący tryb życia.

Wspomniana aktywność nabrała szczególnego znaczenia po okresie pandemii COVID-19. Wprowadzone restrykcje i obostrzenia wymusiły prowadzenie zajęć/ lekcji zdalnie. Edukacja uczniów za pośrednictwem platform edukacyjnych nie była łaskawa dla ich zdrowia i samopoczucia, a zajęcia z wychowania fizycznego w większości szkół były prowadzone na bardzo niskim poziomie lub rezygnowano z nich. Na skutek izolacji społecznej spadła aktywność

fizyczna uczniów, a w rzeczywistości wszystkich Polaków. Zaistniała sytuacja stała się bezpośrednim powodem ustalenia aktualnego poziomu sprawności fizycznej uczniów klas początkowych i pochylenia się nad poprawą zastanego stanu.

Podstawy metodologiczne badań własnych

Przedmiotem badań uczyniono sprawność fizyczną uczniów klas początkowych z Białegostoku i Moniek. Najważniejszym celem było ustalenie poziomu sprawności fizycznej uczniów biorąc pod uwagę cztery cechy motoryczne: szybkość, wytrzymałość, gibkość i siłę.

Problem główny podjętych badań było ustalenie: Jaki jest poziom sprawności fizycznej uczniów klas I-III z podlaskich szkół podstawowych?

Uszczegółowienie powyższego pytania stanowią następujące problemy:

1. Jaki jest poziom szybkości, skoczności, gibkości, wytrzymałości, siły mięśni brzucha, siły ramion dziewcząt i chłopców?
2. Czy występują różnice w poziomie sprawności fizycznej uczniów klas I, II i III?
3. Czy występują różnice w poziomie sprawności fizycznej uczniów z Białegostoku i z Moniek?

W badaniu wykorzystano metodę pomiaru środowiska wychowawczego. Zastosowaną techniką był test zdolności specjalnych (test sprawności fizycznej), a narzędziem – Indeks Sprawności Fizycznej Krzysztofa Zuchory.

Badania przeprowadzono na salach gimnastycznych w dwóch podlaskich szkołach podstawowych w roku szkolnym 2022/2023 oraz 2023/2024. Szczegółową charakterystykę badanej grupy (196 uczniów) zamieszczono poniżej (tabela 1).

Tabela 1. Wiek uczniów (klasa)

Kategorie odpowiedzi	SP w Białymstoku		SP w Mońkach		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Klasa 1	32	33,33	34	34,00	66	33,67
Klasa 2	30	31,25	33	33,00	63	32,14
Klasa 3	34	35,42	33	33,00	67	34,19
Ogółem	96	100,00	100	100,00	196	100,00

Źródło: wyniki badań własnych

Na podstawie danych zawartych w tabeli 1. możemy zauważyć, że liczebność uczniów z poszczególnych klas biorących udział w badaniu była zbliżona i wynosiła około 33,00%.

Tabela 2. Płeć uczniów

Kategorie odpowiedzi	SP w Białymstoku		SP w Mońkach		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Dziewczęta	51	53,13	51	51,00	102	52,04
Chłopcy	45	46,87	49	49,00	94	47,96
Ogółem	96	100,00	100	100,00	196	100,00

Źródło: wyniki badań własnych

52,04% badanych uczniów stanowiły dziewczęta, zaś 47,96% chłopcy. Należy zauważyć, że dziewczęta z Białegostoku stanowiły 53,13%, zaś z Moniek 51,00%. Odsetek chłopców uczestniczących w badaniu również był zbliżony tj. 46,87% ze stolicy województwa i 49,00% z Moniek.

Poniższy raport zawiera zestawienie wyników uwzględniające różnice w poziomie wykonania poszczególnych (6) prób z uwzględnieniem zmiennej płci. Na zakończenie zaprezentowano wyniki całościowe zestawiając poziomy sprawności fizycznej uczniów. Pod uwagę wzięto płeć, wiek (klasę, do której uczęszczali uczniowie) oraz miejsce zamieszkania (Białystok, Mońki)². Uzyskany w każdej próbie rezultat podlegał ocenie od 1 (poziom minimalny) do 6 (po-

² Zrezygnowano ze szczegółowej prezentacji porównawczej wyników osiągniętych przez uczniów poszczególnych klas z Białegostoku z wynikami osiągniętymi przez uczniów z Moniek, z racji ograniczeń edytorskich.

ziom wybitny). Niekiedy uczniowie otrzymywali „punkty zerowe” (poniżej minimum), były to osoby, które nie osiągnęły normy odpowiedniej dla poziomu minimalnego.

Różnice w poziomie wykonywania poszczególnych prób – wyniki badań

W szeroko zakrojonej problematyce aktywności i sprawności fizycznej zmienna płci należy do jednej z najważniejszych i najczęściej eksplorowanych empirycznie. Zazwyczaj mężczyźni osiągają wyraźnie lepsze rezultaty od kobiet. Jednak w przypadku dzieci w okresie przedpokwitaniowym, szczególnie w odniesieniu do uczniów z początkowych etapów edukacji szkolnej, często nie obserwuje się większych różnic w zakresie siły, koordynacji, czy szybkości, wobec czego poziom sprawności bywa w tym wieku bardzo zbliżony, chociaż nie jest to regułą. Dlatego interesujące wydaje się znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy płeć badanych uczniów determinuje poziom sprawności fizycznej dzieci w tym wieku.

Pierwsza próba dotyczyła określenia poziomu szybkości. Zadanie polegało na szybkim biegu w miejscu przez 10 sekund przy jednoczesnym, wysokim unoszeniu kolan oraz klaskaniu pod unoszoną nogą. Dzieci poproszono o wykonanie tego ćwiczenia, demonstrując wcześniej, jak należy poprawnie je wykonać.

Tabela 3. Poziom szybkości dziewcząt i chłopców

Poziom szybkości	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%
Poniżej minimum (0)	10	9,80	4	4,26	14	7,14
Minimalny (1)	15	14,71	20	21,28	35	17,86
Dostateczny (2)	17	16,67	28	29,79	45	22,96
Dobry (3)	24	23,53	17	18,08	41	20,92
Bardzo dobry (4)	20	19,61	18	19,15	38	19,39
Wysoki (5)	11	10,78	6	6,38	17	8,67
Wybitny (6)	5	4,90	1	1,06	6	3,06
Ogółem	102	100,0	94	100,0	196	100,00

Źródło: badanie własne

Analizując wyniki zawarte w tabeli 3. możemy zauważyć, że ponad dwukrotnie większy odsetek dziewcząt (9,80%), niż chłopców (4,26%) osiągnęło poziom poniżej oczekiwań, co oznacza, że w przypadku dziewcząt w przeciągu 10 sekund nie wykonano 12 kłaśnień pod unoszoną nogą, a w przypadku chłopców nie wykonano 15 kłaśnień. Z kolei nieco więcej chłopców (21,28%) niż dziewcząt (14,71%) osiągnęło poziom minimalny i dostateczny (29,79% chłopców i tylko 16,67% dziewcząt). Aby osiągnąć poziom dostateczny we wskazanym czasie dziewczęta musiały wykonać 16, a chłopcy 20 kłaśnień. Poziom dobry (20 kłaśnień dziewczęta i 25 chłopców) osiągnęło nieco więcej dziewcząt (23,53%) niż chłopców (18,08%). Z kolei poziom bardzo dobry osiągnął zbliżony odsetek uczniów (19,61% dziewcząt i 19,15% chłopców). Analizując kolejne wyniki możemy zauważyć, że nieco więcej dziewcząt (10,78%) niż chłopców (6,38%) uplasowało się na poziomie wysokim i wybitnym (4,90% dziewcząt i 0,06% chłopców), jednak nie jest to znaczący odsetek badanych.

Druga próba dotyczyła skoczności. Polegała na skoku w dal obunóż z miejsca. Wynik uczeń mierzył samodzielnie, własnymi stopami i był on zaokrąglany do całej stopy (więcej niż pół stopy wynik zaokrąglano w górę, zaś mniej niż pół stopy zaokrąglano w dół).

Tabela 4. Poziom skoczności dziewcząt i chłopców

Poziom skoczności	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%
Poniżej minimum (0)	5	4,90	1	1,06	6	3,06
Minimalny (1)	32	31,37	31	32,98	63	32,14
Dostateczny (2)	35	34,31	27	28,73	62	31,63
Dobry (3)	17	16,67	28	29,79	45	22,96
Bardzo dobry (4)	12	11,77	6	6,38	18	9,19
Wysoki (5)	1	0,98	1	1,06	2	1,02
Wybitny (6)	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Ogółem	102	100,00	94	100,00	196	100,00

Źródło: badanie własne

³ Przy kolejnych poziomach liczba kłaśnień wzrastała o 5.

Ocena skoczności była następująca: skok długości 5 stóp był oceniony na 1 punkt – poziom minimalny, 6 stóp – dostateczny, 7 – dobry, 8 – bardzo dobry, 9 – wysoki i 10 – wybitny. Analizując dane dotyczące skoczności (tabela 4.) nie zauważamy wyraźnych różnic procentowych na poziomach najniższych tj. poniżej minimum (4,90% dziewcząt i 1,06% chłopców) i minimum (31,37% dziewcząt i 32,98% chłopców) oraz najwyższych – znikomy odsetek uczniów obu płci. Nieznaczne różnice są widoczne dopiero na poziomie dostatecznym (34,31% dziewcząt i 28,73% chłopców), dobrym (16,67% dziewcząt i 29,79% chłopców) i bardzo dobrym (11,77% dziewcząt i 6,38% chłopców).

Siłę ramion uczniów mierzono w trzeciej próbie polegającej na uchwyceniu się drążka i wykonywaniu kolejno aktywności o wzrastającej trudności (np. zwis oburącz, zwis na prawej lub lewej ręce, podciąganie się, etc.) bez dotykania podłoża nogami. Jeśli uczeń był w stanie wykonać trudniejsze ćwiczenia, otrzymywał odpowiednio większą ilość punktów.

Tabela 5. Poziom siły ramion dziewcząt i chłopców

Poziom siły ramion	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%
Poniżej minimum (0)	4	3,92	2	2,13	6	3,06
Minimalny (1)	30	29,41	40	42,55	70	35,72
Dostateczny (2)	45	44,12	24	25,53	69	35,20
Dobry (3)	17	16,67	13	13,83	30	15,31
Bardzo dobry (4)	4	3,92	12	12,77	16	8,16
Wysoki (5)	2	1,96	2	2,13	4	2,04
Wybitny (6)	0	0,00	1	1,06	1	0,51
Ogółem	102	100,00	94	100,00	196	100,00

Źródło: badanie własne

W próbie siły ramion⁴ niewiele lepsze wyniki zanotowano w grupie chłopców. Różnice są widoczne na poziomie bardzo dobrym

⁴ Dokładny opis wymagań na osiągnięcie określonego poziomu z próby siły ramion znajduje się na stronie internetowej *Indeks sprawności fizycznej Krzysztofa Zuchory* [online] dostęp [w:] <https://www.kejna.pl/wp-content/uploads/2021/01/Indeks-Sprawnosci-Fizycznej-Zuchory.pdf>, dnia 24.06.2024 r.

(3,92% dziewcząt i 12,77% chłopców) oraz wysokim (1,92% dziewcząt i 2,13% chłopców). Niestety zdecydowanie więcej dzieci osiągnęło niezadawalające, niskie poziomy. Niemal co trzecia uczennica (29,41%) i prawie połowa uczniów (42,55%) osiągnęło poziom minimalny i w niemal odwróconych proporcjach (44,12% dziewcząt i 25,53% chłopców) poziom dostateczny. W tej próbie możemy zauważyć, że 3,06% dzieci nie osiągnęło nawet poziomu minimum.

W kolejnej, czwartej próbie dokonano pomiaru gibkości. Zadanie uczniowie rozpoczynali od przyjęcia pozycji zasadniczej. Bez zginania nóg w kolanach wykonywali skłon tułowia w przód. Następnie wyciągniętymi palcami dłoni starali się dotknąć jak najniżej położonych, charakterystycznych punktów. W ten sposób, zgodnie z instrukcją, wykonano ćwiczenie o wzrastającym stopniu trudności (chwyt oburącz za kostki- 1 punkt, poziom minimalny, dotknięcie palcami obu rąk palców stóp – 2 punkty, poziom dostateczny, dotknięcie palcami podłoża – 3 punkty, poziom dobry, dotknięcie wszystkimi palcami obu dłoni podłoża – 4 punkty, poziom bardzo dobry, dotknięcie całymi dłońmi podłoża – 5 punktów, wysoki, oraz dotknięcie głową kolan – 6 punktów, wybitny). Podobnie, jak w poprzednich próbach, im wyższy poziom trudności wykonania zadania przez ćwiczących, tym większa liczba punktów (wyższy poziom wykonania zadania).

Tabela 6. Poziom gibkości dziewcząt i chłopców

Poziom gibkości	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%
Poniżej minimum (0)	0	0,00	1	1,06	1	0,51
Minimalny (1)	11	10,78	17	18,09	28	14,29
Dostateczny (2)	30	29,41	35	37,23	65	33,16
Dobry (3)	40	39,22	32	34,04	72	36,73
Bardzo dobry (4)	18	17,65	9	9,58	27	13,78
Wysoki (5)	3	2,94	0	0,00	3	1,53
Wybitny (6)	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Ogółem	102	100,00	94	100,00	196	100,00

Źródło: badanie własne

W tym pomiarze nieco lepsze wyniki osiągnęły uczennice. Poziom dostateczny odnotowano u 29,41% dziewcząt i 37,23% chłopców. Co trzecia uczennica uplasowała się na poziomie dobrym (39,22%), a chłopców było nieznacznie mniej (34,04%). Tylko 17,65% dziewcząt i 9,58% chłopców skończyło ćwiczenie na poziomie bardzo dobrym. W grupie dziewcząt nie zanotowano żadnego rezultatu poniżej minimum (w przypadku chłopców odsetek ten wyniósł 1,06%). Należy podkreślić, że tylko uczennice osiągały wysoki poziom gibkości (2,94%).

Poziom wytrzymałości uczniów sprawdzono podczas biegu w miejscu⁵. Czas był mierzony za pomocą czasomierza. O zakończeniu biegu uczeń sam decydował, był to moment niemożności kontynuowania biegu.

Tabela 7. Poziom wytrzymałości dziewcząt i chłopców

Poziom wytrzymałości	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%
Poniżej minimum (0)	8	7,84	6	6,38	14	7,14
Minimalny (1)	39	38,24	23	24,47	62	31,63
Dostateczny (2)	37	36,27	34	36,17	71	36,23
Dobry (3)	12	11,76	20	21,28	32	16,33
Bardzo dobry (4)	6	5,88	10	10,64	16	8,16
Wysoki (5)	0	0,00	1	1,06	11	0,51
Wybitny (6)	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Ogółem	102	100,00	94	100,00	196	100,00

Źródło: badanie własne

Nieznacznie słabsze rezultaty w próbie wytrzymałości osiągnęły dziewczęta. Większy ich odsetek (7,84%) w stosunku do chłopców (6,38%) nie był w stanie osiągnąć poziomu minimum. Żadna z uczennic nie osiągnęła też poziomu wysokiego (tylko 1,06% chłopców). 38,24% dziewcząt i 24,47% chłopców ukończyło próbę z wynikiem minimalnym, a rezultaty dla poziomu dostatecznego były niemal identyczne (ok. 36%). Poziom dobry osiągnął co piąty

⁵ Tamże.

chłopiec (21,28%) i tylko 11,76% dziewcząt. Niewiele osób uplasowało się na poziomie bardzo dobrym tj. 5,88% dziewcząt i 10,64% chłopców. Można rzec, że poziom wysoki i wybitny był poza zasięgiem uczestniczących w badaniu uczniów.

Ostatnia, szósta próba dotyczyła pomiaru siły mięśni brzucha⁶. Pozycją wyjściową było leżenie tyłem (w terenie można wykorzystać karimaty), ręce spoczywały wzdłuż tułowia. Nogi należy unieść tuż nad podłoże oraz wykonywać klasyczne nożyce poprzeczne. To ćwiczenie dzieci wykonywały po demonstracji nauczyciela tak długo, jak tylko były w stanie, gdyż o wyniku decydował czas trwania próby – im dłużej uczeń kontynuował ćwiczenie, tym – zgodnie z normami dla danej kategorii płci i wieku – większy osiągał poziom sprawności. Aby osiągnąć poziom minimalny dziewczęta musiały kontynuować ćwiczenie przynajmniej przez 10 sekund, natomiast chłopcy przez 30 sekund.

Tabela 8. Poziom siły mięśni brzucha dziewcząt i chłopców

Poziom siły mięśni brzucha	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%
Poniżej minimum (0)	4	3,92	5	5,33	9	4,59
Minimalny (1)	41	40,20	50	53,19	91	46,43
Dostateczny (2)	45	44,12	27	28,72	72	36,74
Dobry (3)	9	8,82	8	8,51	17	8,67
Bardzo dobry (4)	2	1,96	3	3,19	5	2,55
Wysoki (5)	1	0,98	1	1,06	2	1,02
Wybitny (6)	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Ogółem	102	100,00	94	100,00	196	100,00

Źródło: badanie własne

Wyniki w tej próbie były zaskakujące. Należało się spodziewać, że chłopcy będą wykazywali się większą siłą mięśni brzucha. W obu grupach wyniki były zbliżone i na stosunkowo niskim poziomie, ponieważ były dzieci, które nie wykonały zadania na poziomie minimalnym (3,92% dziewcząt i 5,33% chłopców), a wspomniany

⁶ Tamże.

poziom najniższy osiągnęła prawie połowa dziewcząt (40,20%) i ponad połowa chłopców (53,19%). Nożyce poprzeczne przez 30 sekund (poziom dostateczny) wykonywało 44,12% dziewcząt i przez 1 minutę 28,72% chłopców. Niewielki odsetek badanych uplasował się na poziomie dobrym (8,82% dziewcząt i 8,51% chłopców). Ich czas wykonywania zadania był zróżnicowany i wynosił dla dziewcząt 1 minutę, a dla chłopców 1 minutę i 30 sekund. Znikomy odsetek uczniów osiągnął poziom bardzo dobry i wysoki.

Tabela 9. Ogólny poziom sprawności fizycznej dziewcząt i chłopców

Ogólny poziom sprawności fizycznej	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%
Poniżej minimum (0)	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Minimalny (1)	23	22,55	27	28,72	50	25,51
Dostateczny (2)	25	24,51	31	32,98	56	28,57
Dobry (3)	28	27,45	23	24,47	51	26,02
Bardzo dobry (4)	23	22,55	9	9,57	32	16,33
Wysoki (5)	3	2,94	4	4,26	7	3,57
Wybitny (6)	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Ogółem	102	100,00	94	100,00	196	100,00

Źródło: badanie własne

Na podstawie danych zawartych w tabeli 9. można stwierdzić, że poziom sprawności fizycznej dziewcząt i chłopców jest niezadawalający. Nieco lepsze wyniki osiągnęły dziewczęta- najniższy poziom uzyskało 22,55%, a chłopców nieco więcej, bo 28,72%. Również większy odsetek chłopców (32,98%) niż dziewcząt (24,51%) prezentuje dostateczny poziom sprawności fizycznej. W przypadku wyższych poziomów zauważamy niewielką różnicę w liczbie uczniów osiągających poziom dobry (27,45% dziewcząt, 24,47% chłopców) oraz zdecydowanie większy odsetek dziewcząt osiągających poziom bardzo dobry (22,55%, a chłopców tylko 9,57%). Podlascy uczniowie właściwie nie osiągnęli wysokich poziomów sprawności fizycznej (jedynie 2,94% dziewcząt i 4,26% chłopców), nikt też nie może się pochwalić poziomem wybitnym. Powyższe wyniki uwidaczniają ogólny obraz sprawności dziewcząt i chłopców w wieku wczesnosz-

kolnym, gdzie na występujące różnice najprawdopodobniej kluczową rolę odegrały czynniki indywidualne.

Prócz płci istotną zmienną jest wiek uczniów, czyli klasa, do której w momencie badań uczęszczali uczniowie. Trudno nie zgodzić się z wcześniejszymi badaniami⁷, że w przypadku dorastających dzieci, ich sprawność fizyczna powinna rosnać wraz z wiekiem, kiedy rozwijają się u nich zdolności fizyczne i szereg cech motorycznych. Wiek wczesnoszkolny jest takim okresem, w którym ma miejsce dość dynamiczny rozwój sprawności. Wydaje się, że dzieci starsze (uczniowie klas III) powinni charakteryzować się wyższym poziomem sprawności fizycznej niż ich młodsi koledzy, ponieważ z wiekiem nabywa się większej kontroli nad swoim ciałem oraz wykonuje bardziej złożone ruchy z większą precyzją. Oczywiście wiek nie może być czynnikiem decydującym, istotna jest aktywność fizyczna uczniów, ich stan zdrowia, czynniki genetyczne i inne, jednak zweryfikowanie potencjalnego wpływu tej zmiennej na poziom sprawności dzieci w wieku wczesnoszkolnym jest interesujące poznawczo i może stanowić istotną informację dla nauczycieli kształcenia zintegrowanego organizujących, i prowadzących zajęcia wychowania fizycznego z uczniami klas początkowych.

Tabela 10. Ogólny poziom sprawności uczniów klas I-III

Ogólny poziom sprawności	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%	L	%
Poniżej minimum (0)	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Minimalny (1)	17	25,76	16	25,40	17	25,37	50	25,51
Dostateczny (2)	18	27,27	18	28,57	20	29,85	56	28,57
Dobry (3)	14	21,21	20	31,75	17	25,37	51	26,02
Bardzo dobry (4)	14	21,21	7	11,11	11	16,42	32	16,33
Wysoki (5)	3	4,55	2	3,17	2	2,99	7	3,57
Wybitny (6)	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Ogółem	66	100,00	63	100,00	67	100,00	196	100,00

Źródło: badanie własne

⁷ Badania w zakresie sprawności fizycznej w Polsce prowadzili między innymi: Jan Mydlarski, Roman Trześniowski, Ryszard Przewęda, Stefan Pilicz, Janusz Dobosz, Sylwia Nowacka-Dobosz, Tadeusz Maszczak.

Zgromadzony materiał badawczy zamieszczony w tabeli 10. pozwala stwierdzić, że ponad połowa uczniów z poszczególnych klas osiągnęła poziom minimalny (klasa I – 25,76%, II – 25,40%, III – 25,37%) lub dostateczny (klasa I – 27,27%, II – 28,57%, III – 29,85%). Większe różnice dostrzegamy w osiągnięciu wyższych poziomów sprawności fizycznej. Poziom dobry osiągnął niemal co trzeci drugoklasista (31,75%, co czwarty trzecioklasista (25,37%) i co piąty pierwszoklasista (21,21%). W powyższym zestawieniu zauważamy, że najwięcej uczniów z klasy I uzyskało poziom bardzo dobry (21,21%) i wysoki (4,55%). Niewielki odsetek uczniów starszych klas osiągnął poziom bardzo dobry (klasa II – 11,11% i III – 16,42%), a jeszcze mniej wysoki (klasa II – 3,17% i III – 2,99%).

Biorąc pod uwagę ogólny obraz sprawności fizycznej uczniów, wyniki te sugerują zbliżony poziom sprawności fizycznej uczniów poszczególnych klas i trudno mówić o wyraźnych różnicach. Z pewnością należy zachować czujność, ponieważ wyniki uczniów wraz z wiekiem nie ulegają poprawie, lecz ich sprawność minimalnie obniża się.

Porównano także poziom sprawności fizycznej uczniów klas I–III z Białegostoku i Moniek.

Tabela 11. Ogólny poziom sprawności uczniów z Białegostoku i Moniek

Ogólny poziom sprawności	SP Białystok		SP Mońki		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%
Poniżej minimum (0)	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Minimalny (1)	34	35,41	16	16,00	50	25,51
Dostateczny (2)	27	28,13	29	29,00	56	28,57
Dobry (3)	17	17,71	34	34,00	51	26,02
Bardzo dobry (4)	12	12,50	20	20,00	32	16,33
Wysoki (5)	6	6,25	1	1,00	7	3,57
Wybitny (6)	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Ogółem	96	100,00	100	100,00	196	100,00

Źródło: badanie własne

Dane prezentowane w powyższej tabeli 11. wyraźnie wskazują na lepsze wyniki uczniów z Moniek. Być może powodem takiego

stanu rzeczy jest inny okres przeprowadzenia badania. Należy zauważyć, że stan epidemii obowiązywał od 20 marca 2020 r. i trwał do 5 maja 2023 r. Koniec pandemii COVID-19 ogłosiła Światowa Organizacja Zdrowia (WHO). Badania były prowadzone w dwóch okresach tj. najpierw w Białymstoku (w roku szk. 2022/2023- w okresie pandemicznym), a następnie w Mońkach (w roku szk. 2023/2024 – w okresie popandemicznym).

Zauważmy, że minimalny poziom osiągnęło jedynie 16,00% uczniów z Moniek i aż 35,41% z Białegostoku. Na poziomie dostatecznym uplasował się zbliżony odsetek uczniów (28,13% z Białegostoku i 29,00% z Moniek). Wyraźnie lepsze wyniki na poziomie dobrym (34,00%) i bardzo dobrym (20,00%) uzyskały dzieci z Moniek. Tylko 17,71% białostockich uczniów uzyskało poziom dobry i 12,50% bardzo dobry. Należy stwierdzić, że poziom wybitny i wysoki (6,25% z Białegostoku, 1,00% z Moniek) był poza zasięgiem uczestniczących w badaniu dzieci.

Zakończenie i wnioski

Badania nad rozwojem fizycznym i sprawnością fizyczną mają w naszym kraju bogate tradycje. Prezentowany w artykule materiał może stanowić zaczątek badań nad sprawnością fizyczną najmłodszych uczniów z kilku powodów:

- stosunkowo niskiej sprawności fizycznej dzieci (być może jednym z głównych powodów była wspomniana pandemia);
- nieco niższej sprawności fizycznej chłopców niż dziewcząt;
- w niewielkim zakresie zmniejszającej się sprawności fizycznej dzieci wraz z ich wiekiem (uczniowie klas III są mniej sprawni niż ich młodsi koledzy);
- różnic w sprawności uczniów mieszkających w dużej aglomeracji miejskiej i małym mieście.

Te niepokojące stwierdzenia łagodzi nieco przeświadczenie, że sprawność i wydolność fizyczną, które są wyćwiczalne, można odbudować przez różnorodne formy aktywności ruchowej, a także przez zdrowy styl codziennego życia. Ogromne znaczenie ma sys-

tematyczność. Również zdaniem Ryszarda Przewędy⁸ i Tadeusza Maszczaka⁹ takie zadanie może być spełnione tylko wówczas, gdy samo społeczeństwo, a zwłaszcza młode pokolenie, weźmie sprawy zdrowia w swoje ręce i – przygotowane przez szkołę do autoedukacji i do samokontroli swojej sprawności – będzie troszczyć się o własną kondycję fizyczną aż do późnej starości.

Bibliografia

- Czekiel M., *Charakterystyka sprawności fizycznej i umiejętności ruchowych uczniów klas I-III ze Szkoły Podstawowej nr 20 im. Władysława Sikorskiego w Białymstoku*, maszynopis pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem dr A. Jacewicz, Białystok 2023.
- Maszczak T., *Wychowanie przez rozwój*, Warszawa 2015.
- Przewęda R., Dobosz J., *Kondycja fizyczna dzieci i młodzieży w Polsce*, Warszawa 2003.
- Wojtach S., *Charakterystyka sprawności fizycznej i umiejętności ruchowych uczniów klas I-III ze Szkoły Podstawowej nr 2 im. Jana Kochanowskiego w Mońkach*, maszynopis pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem dr A. Jacewicz, prof. AP, Białystok 2024.
- Indeks sprawności fizycznej Krzysztofa Zuchory* [online] dostęp [w:] <https://www.kejna.pl/wp-content/uploads/2021/01/Indeks-Sprawnosci-Fizycznej-Zuchory.pdf>, dnia 24.06.2024 r.

⁸ R. Przewęda, J. Dobosz, *Kondycja fizyczna dzieci i młodzieży w Polsce*, Warszawa 2003.

⁹ T. Maszczak, *Wychowanie przez rozwój*, Warszawa 2015.

Ewa Rzechowska

ORCID: 0000-0003-0902-7915

Akademia Handlowa Nauk Stosowanych w Radomiu

Bogumiła Krawiec

ORCID: 0000-0002-8717-7647

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

MŁODZI DOROŚLI W SYTUACJACH ZAWODOWYCH: CHARAKTER TRUDNOŚCI I STRATEGIE ZARADCZE PRACODAWCÓW

Streszczenie

Przedmiotem artykułu są trudności doświadczane przez młodych dorosłych w sytuacjach zawodowych (realizowanie zleconych zadań, kontakty interpersonalne, kompatybilność powierzeń i kompetencji) i strategie zaradcze ułatwiające pracodawcom współpracę młodymi. Przeprowadzone badania miały na celu zrekonstruowanie i analizę sposobów radzenia sobie młodych dorosłych w subiektywnie trudnych sytuacjach w miejscu pracy. W badaniach uczestniczyły 122 osoby w okresie tzw. *emerging adulthood* (wiek: 20-35 lat). Dane zebrano przy użyciu wywiadu podążającego i kwestionariusza. W analizie danych wykorzystano Strategię Rekonstrukcji Transformacji Procesu, w tym algorytm C4.5 Quinlana.

Uzyskano empiryczny model ukazujący spektrum sposobów radzenia sobie z trudnościami, na jakie napotykają młodzi w miejscu pracy: od (1) ochrony siebie przez wycofywanie się z subiektywnie trudnych sytuacji lub (2) angażowanie się w znane zadania i unikanie zadań nowych z jednoczesnym instrumentalnym traktowaniem współpracowników, po (3) próby samodzielnego radzenia sobie i dokonywania korekt nieskutecznych działań, których efektywność rzutuje na obraz siebie, bądź (4) sprawne konfrontowanie się z problemami, zderzające się z ogranicza-

jącymi działaniami pracodawców. W artykule zaproponowano strategie zaradcze, dostosowane do specyfiki trudności młodych pracowników.

Słowa kluczowe: wyłaniająca się dorosłość, wczesna dorosłość, stres, pracownik, pracodawca, sytuacja zawodowa.

YOUNG ADULTS IN SITUATIONS OF EMPLOYMENT: NATURE OF THE DIFFICULTIES AND EMPLOYERS' PREVENTION STRATEGIES

Abstract

The subject of the article are the difficulties experienced by young adults in situations of employment (performance of the tasks assigned, interpersonal contacts, compatibility of entrustments and competences) and prevention strategies to facilitate the cooperation between employers and young people. The aim of the research was to reconstruct and analyse the ways in which young adults deal with subjectively difficult work situations. The research involved 122 people in the so-called *emerging adulthood* period (age: 20-35 years). Data was collected using a following interview and a questionnaire. The data analysis was based on the Process Transformation Reconstruction Strategy, including Quinlan's C4.5 algorithm.

An empirical model was obtained showing the spectrum of ways in which young people face difficulties in the workplace: from (1) protecting themselves by withdrawing from subjectively difficult situations, or (2) engaging in known tasks and avoiding new tasks, while treating colleagues instrumentally, to (3) attempting to cope independently and correcting ineffective actions, the effectiveness of which has an impact on one's self-image or (4) efficiently confronting problems, clashing with the limiting actions of employers. The article proposes prevention strategies, adapted to the specificity of difficulties of young employees.

Keywords: emerging adulthood, stress, cooperation, employee, employer, employment situation.

Najnowsze badania dowodzą, iż proces stawania się dorosłym znacząco wydłuża się, a sama dorosłość osiągnana jest dopiero po ok. 25, niekiedy 30 r.ż. (*emerging adulthood* – Arnett, 2000, 2016;

por. Furstenberg, 2000; Brzezińska i in., 2011). Jako przyczyny wskazuje się szybko postępujące zmiany społeczno-kulturowe, technologiczne i ekonomiczne. Jednocześnie promowane są lub milcząco akceptowane, postawy indywidualistyczne i konsumpcyjne młodych, redefiniowanie i przesuwanie w czasie podejmowania tradycyjnych ról i zadań oraz zmienność i tymczasowość relacji oraz zobowiązań. Współcześni młodzi, w zdecydowanie mniejszym stopniu korzystają z doświadczeń poprzednich pokoleń. Poniękad skazani są na samodzielne konstruowanie scenariuszy własnego życia (Giddens, 2012). Nieadekwatność oczekiwań i przecenianie własnych zasobów przy jednoczesnym ekspozowaniu własnej niezależności i braku kompetencji interpersonalnych utrudnia im pozyskiwanie wsparcia.

Oczekiwania pracodawców i specyfika zawodowych trudności młodych dorosłych

Fakt wchodzenia młodych dorosłych na niestabilny rynek pracy (bez względu na wykonywany zawód; Sowa, 2010) wymusza na nich podejmowanie działań zabezpieczających ciągłość ich zawodowej aktywności przez zdobywanie coraz to nowych kompetencji i umiejętności (Jasiński, Smolbik-Jęczmień, 2005; Chirkowska-Smolak, 2007).

Pracodawca oczekuje od młodego pracownika adekwatnego do wykonywanej pracy wykształcenia, doświadczenia zawodowego oraz umiejętności efektywnej współpracy w zespole. Jednocześnie spodziewa się, że ten samodzielnie poradzi sobie z problemami, stresem oraz różnorodnością zadań i oczekiwań (Raport: *(Nie) wykorzystany potencjał. Szanse i bariery na polskim rynku pracy*, 2015). Dla pracodawców ważne są także kompetencje związane z osobowością i postawami młodych pracowników (Gajderowicz, Grotkowska, Wincenciak, 2013). Za najbardziej pożądane kompetencje uznawane są: samodzielność, dobra organizacja pracy, komunikatywność oraz szybkość wdrażania się w nowe obowiązki (Raport: *Profil pożądanego pracownika – badanie pracodawców*,

2006, s. 27). Pracodawcy zwracają uwagę na efektywność kompetencji odpowiadających potrzebom firmy, nawet jeśli nie służą one rozwojowi pracownika (Zajac, 2007; por. Lichtarski, 2007). Za pożądaną, lecz deficytową u młodych dorosłych cechę, uznają pracodawcy przedsiębiorczość, oczekując od młodych – w przypadku pojawienia się trudności – aktywności, inicjatywy w podejmowaniu nowych zadań, konstruktywnego korzystania z doświadczeń związanych z niepowodzeniami (Raport: *Młodość czy doświadczenie*, 2013). Liczą na osobową dojrzałość młodych, empatię i umiejętność kontrolowania emocji, co sprzyjałoby nawiązywaniu satysfakcjonujących relacji ze współpracownikami (Rachwał, 2004, 2005).

Współczesny młody pracownik najczęściej nie jest w stanie spełnić wszystkich stawianych mu wymagań. Problemy pojawiają się już w chwili zatrudnienia (nieadekwatność według pracodawców oczekiwań dotyczących zarobków) i nasilają wraz z podejmowaniem zadań. Najczęściej wskazywanym problemem jest nieumiejętność pracy w zespole, będąca efektem trudności relacyjnych młodych dorosłych jako takich. Kolejną, nie mniej ważną trudnością okazuje się nieumiejętność integrowania działań zleconych przez pracodawcę (Raport: *Młodość czy doświadczenie*, 2013). Ich przyczyną są nie tylko brak zrozumienia, w jaki sposób wykonać zadanie, lecz także niewystarczalność zasobów własnych i umiejętności adekwatnego korzystania z pomocy innych. Z czasem narastające trudności prowadzą do pogorszenia się relacji w miejscu pracy, obniżenia samooceny pracownika i spadku jego wydajności.

Młodzi dorośli przejawiają tendencję do niespójnych, niekiedy sprzecznych działań i ocen. Angażując się w pracę zawodową oczekują od przełożonych wyrazów uznania dla podejmowanych wysiłków oraz odpowiedniego – także pozafinansowego – wynagradzania przejawianych starań (Żarczyńska-Dobiesz, Chomątowska, 2014). Preferują bezpośrednio otrzymywanie komunikatów zwrotnych (relacja „twarzą w twarz”). Jednocześnie nie potrafiąc przyjąć krytycznych uwag unikają sytuacji oceniania, traktując je jako możliwość ujawnienia nie związanych z wykonywaną pracą niekompetencji (por. Gajda, 2016). Nie przeszkadza to im w po-

dejmowaniu licznych, nie przynoszących wymiernych rezultatów, działań, współwystępującym z niezdolnością do trwałego angażowania się w wybraną aktywność. Niezależnie od tego wysoko cenią własne kompetencje, kwestionują obowiązujące normy, eksponują własną niezależność (Solomon, 2003).

Młodzi dorośli chcą pozostawać w głębokich i bliskich relacjach. Jednakże ich relacje z osobami z kręgu rodziny, przyjaciół i znajomych oraz z kręgu zawodowego, w dużej mierze są zinstrumentalizowane. Służą realizacji własnych potrzeb i osiągnięciu celów w różnej skali czasu (zapewnienie sobie doraźnego wsparcia, budowanie poczucia bezpieczeństwa, zyskiwanie akceptacji, zdobywanie zasobów materialnych, prestiżu, etc.).

Deklarują chęć równoważenia zaangażowań zawodowych i pozazawodowych. Jednocześnie sami definiują swe aktywności pozazawodowe (rodzina, związek, przyjaciele) przez pryzmat pracy. Praca stanowi dla nich podstawowy wyznacznik dobrobytu i dorosłości (zob. Żarczyńska-Dobiesz, Chomałowska, 2014; Wiszejko-Wierzbicka, Kwiatkowska, 2018). Narażeni w pracy na współzawodnicstwo poszukują możliwości samorealizacji poza nią (Stachowska, 2012; Kosa, Strzelec, 2008).

Młodzi dorośli eksponują własne umiejętności i chęć ich rozwijania (Żarczyńska-Dobiesz i Chomałowska, 2014). Chcą to jednak czynić na własnych warunkach. Nawet ich często wysoka motywacja do pracy, ze względu na jej genezę (koncentracja na samorozwoju i zachowaniu niezależności; Cewińska, Striker, Wojtaszczyk, 2009) najczęściej nie jest zbieżna z oczekiwaniami pracodawcy i wiodącymi wartościami firmy.

Wymagania współczesnego rynku pracy są często niewspółmierne do możliwości młodych dorosłych i posiadanych przez nich kompetencji, co skutkuje u nich brakiem poczucia skuteczności, niepodjęciem lub odraczeniem zadań, permanentnym stresem. Dostosowywanie się do oczekiwań i norm funkcjonowania w miejscu pracy wymaga czasu i jest konsekwencją aktywności podejmowanych w ramach wyznaczonych zadań (Hogan, Roberts, 2000). Istnieje zatem potrzeba stworzenia systemu wsparcia, który pozwoliłby młodym dorosłym dobrze funkcjonować zarówno obec-

nie, jak i w przyszłości, by swój potencjał i nabyte kompetencje wykorzystywali w kolejnych latach pracy (por. Jelonek, 2015).

W wynikach prezentowanych niżej badań podjęto próby identyfikowania trudności, jakie pojawiają się w zawodowym funkcjonowaniu współczesnych młodych dorosłych. Ich obraz dopełniono propozycjami działań ze strony pracodawców, uwzględniając zróżnicowanie i specyfikę problemów, jakie napotykają na swej ścieżce zawodowej młodzi dorośli.

Metodologia badań

Celem badań było określenie spectrum trudności, na jakie natrafiają młodzi dorośli w miejscu pracy. Rozpatrywano je w kontekście ich ścieżek życia oraz aktualnych zaangażowań zawodowych i bliskich relacji, w jakich pozostawali.

Grupa badawcza.

W badaniach uczestniczyły 122 osoby (87 kobiet i 35 mężczyzn) w tzw. okresie wylaniającej się dorosłości (*emerging adulthood*, wiek: 20–35 lat). Badani stanowili grupę zróżnicowaną, m.in. ze względu na sytuację zawodową¹ i rodzinną oraz pozostawanie w i status związku. Charakterystyki te stanowiły integralną składową bazy danych.

Narzędzia badawcze

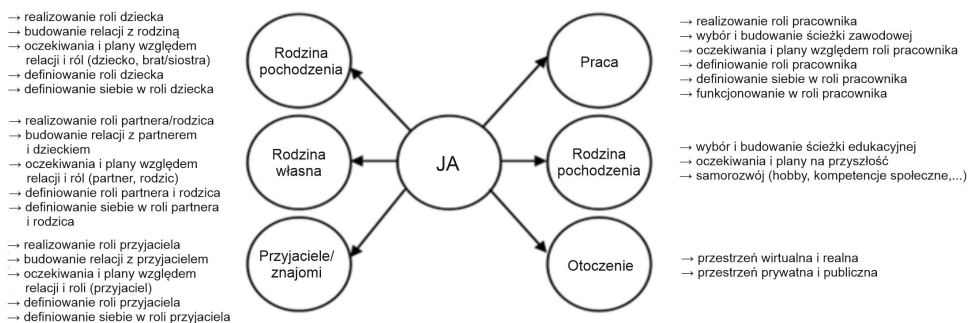
W badaniach wykorzystano tzw. wywiad podążający i kwestionariusz (Rzechowska, Krawiec, 2016, 2023). Pozyskane dane, odzwierciedlające konstrukcję osobową badanych oraz różne obszary i charakter ich zaangażowań, stanowiły podstawę rekonstruowania wewnętrznej osobowo-relacyjnej struktury aktywności młodych dorosłych, w tym zaangażowań zawodowych i napotykanym trudności.

Idiograficzne dane o badanych gromadzono z użyciem: rodzaju wywiadu eksploracyjnego (tzw. wywiadu podążającego) oraz kwe-

¹ Pracujący, uczący się, łączący naukę i pracę; brak osób bezpośrednio zagrożonych utratą pracy.

stionariusza (Rzechowska Krawiec, 2016, 2023). Oba narzędzia służyły pozyskaniu możliwie dużej liczby, potencjalnie istotnych z perspektywy badacza, informacji. Celowi temu podporządkowano konstrukcję wywiadu i sposób formułowania pytań. Prowadząc wywiad badacz korzystał ze swoistej „mapy” zagadnień, uznanych – na etapie planowania badań – za znaczące dla rozwiązania problemu (por. rys. 1).

Rys. 1. Treściowe ramy wywiadu eksploracyjnego („podażającego”)

Źródło: Opracowanie własne

Badacz formułował pytania ogólne: otwierające lub podtrzymujące narrację. Podażał za badanym, zyskując wgląd w podejmowane przezeń kwestie, przedstawiane interpretacje, wyrażane wątpliwości, oceny, etc. Pytania dotyczyły m.in. bliskich relacji oraz różnorodnych zaangażowań i ról. Uzyskiwane odpowiedzi pozwoliły zidentyfikować trudności, na jakie napotykali badani i prześledzić, jak sobie z nimi radzili.

Sposób realizacji badań

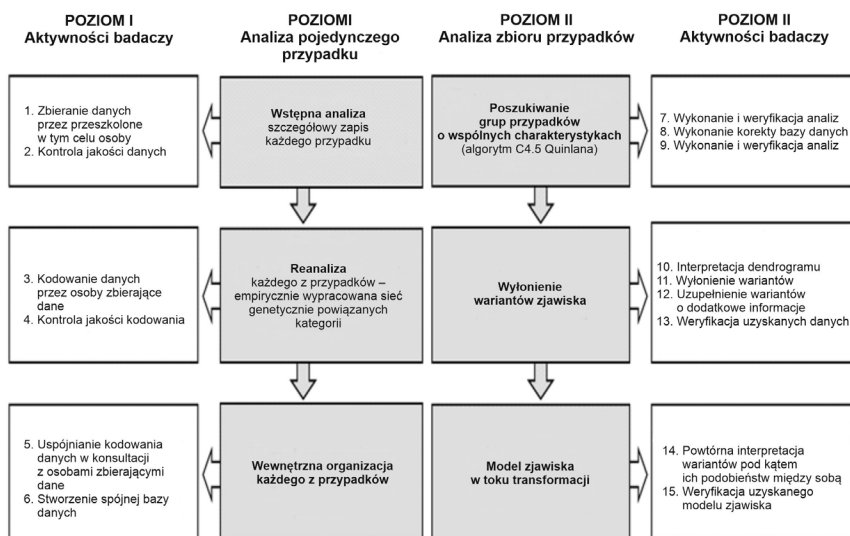
Badania miały indywidualny charakter. Każde badanie trwało ok. 2–3 godz. i odbywało się w miejscu wskazanym przez badanego. Za jego zgodą było nagrywane. Badanych pozyskiwano metodą kuli śniegowej. Zapewniono im anonimowość badań, a zgromadzone dane poddano szczególnej ochronie wprowadzając niezależne kody literowe i cyfrowe.

Analiza danych: podejście procesualne i strategia badań

Przyjęte za podstawę badań podejście procesualne, pozwoliło wypracować strategię *Rekonstrukcji Transformacji Procesu (Strategia RTP)* (Rzechowska 2010, 2021, 2023; Rzechowska Szymańska, 2017; Rzechowska Krawiec, 2023), pozwalającą wyjść poza hipotetyczne zależności, formułowane na gruncie istniejących teorii i modeli teoretycznych. Jest ona użyteczna szczególnie w przypadku niepełnej wiedzy o zjawisku oraz trudności w satysfakcjonującej konceptualizacji złożonego problemu, umożliwiającej dotarcie do jego genety i mechanizmów. *Strategia RTP* ukierunkowana jest na empiryczne rekonstruowanie zjawiska w jego różnorodności z jednoczesnym zachowywaniem na każdym etapie analizy wyjściowych właściwości badanych podmiotów.

Schemat analizy przedstawiono na rysunku 2. Centralną część schematu stanowią dwa poziomy analizy danych: poziom pojedynczych przypadków (*case study*) oraz poziom zbioru przypadków. Brzegowe części schematu zawierają informacje o operacjach realizowanych przez badaczy w ramach każdego z poziomów (por. Rys. 2).

Rys. 2. Schemat analizy danych i aktywności badaczy: *Strategia RTP*

Źródło: Opracowanie własne

Idiograficzna analiza pojedynczych przypadków (*Poziom I*) stanowi podstawę formułowania uogólnień: stworzenia wielowariantowego modelu zjawiska, ujawniającego jego wewnętrzne zróżnicowanie (*Poziom II*).

Poziom I: analiza pojedynczego przypadku (case study).

Analizę ukierunkowuje się na wyłonienie charakterystyk odzwierciedlających jednostkowe przebiegi zjawiska, np. indywidualne ścieżki życia z uwzględnieniem istotnych dla przebiegu analizowanego zjawiska płaszczyzn zaangażowań, rozpatrywanych w powiązaniu ze zmianami, jakim podlega kontekst. Analiza obejmuje kolejno: (1) szczegółową rekonstrukcję i zapis wypowiedzi, (2) wstępną analizę, porządkującą tematycznie i strukturalizującą zebrany materiał, (3) zobiektywizowanie obrazów poszczególnych ścieżek życia poprzez ich rekodowanie z użyciem empirycznie wypracowanych sieci kategorii analizy. Powstałe zapisy stanowią punkt wyjścia dla tworzenia pierwotnej bazy danych. zbiorczej bazy danych dla 122 osób opisywanych z użyciem 112 atrybutów, odpowiadających charakterystynom podmiotów, podejmowanych przezeń aktywności i kontekstów (por. *Poziom II*).

Poziom II: analiza zbioru przypadków. Analiza ukierunkowana jest na zrekonstruowanie cząstkowych modeli zjawiska, a poprzez prześledzenie ich wzajemnych powiązań, zbudowanie hipotetycznego modelu zjawiska. Analiza obejmuje: (1) wyłonienie zbiorów przypadków o podobnych charakterystykach z użyciem algorytmu indukcyjnego C4.5 Quinlana (Quinlan, 1993), (2) analizę gałęzi drzewa decyzyjnego i zrekonstruowanie cząstkowych modeli (wariantów) zjawiska, (3) konstruowanie hipotetycznego modelu odzwierciedlającego spektrum stanów zjawiska.

1) Algorytm Quinlana jest on jedną z *data mining methods*, opartą na mechanizmach generowania drzew decyzyjnych. Algorytm umożliwia przeszukiwanie zbioru danych w celu wykrycia wzorców nie przewidzianych na poziomie teoretycznym, których badacz może nie być świadomy (Nisbet i in. 2009, s. 231). Algorytm opiera się na założeniu, o ukrytej (nierozpoznanej) wiedzy w opisu-

jącym zjawisko dużym zbiorze danych, której badacz nie uzyska stosując klasyczne procedury statystyczne.

Za kryterium klasyfikacyjne przyjęto kryterium: *Dojrzałość w budowaniu bliskich relacji*, które stanowi pochodną osobowego rozwoju, przekłada się na subiektywne interpretowanie relacji, ich przebiegów, pojawiających się trudności i sposobów radzenia sobie z nimi. Rezultatem zastosowania algorytmu jest drzewo decyzyjne (rys 3).

Rys. 3. Fragment drzewa decyzyjnego będący podstawą rekonstruowania *Wariantu T₁*

Źródło: Opracowanie własne

2) W artykule wykorzystano autorski sposób interpretacji drzewa decyzyjnego (Rzechowska, 2004). Atrybuty i odpowiadające im wartości traktowane są jako kryteria klasyfikacji, pozwalające wydzielić grupy badanych o wspólnych charakterystykach. Na podstawie analizy konfiguracji tych charakterystyk, uzupełnionych danymi z bazy danych, wnioskowano o wydzielonej grupie osób: o podejmowanych przez nie aktywnościach (w tym aktywnościach zawodowych), o sposobach ich realizacji i pojawiających się trudnościach, o ich interpretacjach i ocenach, o bliskich relacjach i ich roli w radzeniu sobie z trudnościami, etc.

Przedstawiony fragment drzewa decyzyjnego stanowił podstawę rekonstruowania wariantu opisującego napotykaną trudności i sposoby radzenia sobie z nimi, określanego dalej jako *Wariant T₁*.

Dla reprezentantów tego wariantu podstawę budowania bliskich relacji stanowiło zaufanie (tu: bezpieczeństwo) i niezależność (życie na własnych zasadach), co w kontekście nieprzykładania wagi do osobowego i zawodowego rozwoju oraz niechęci do zdobywania kompetencji, odzwierciedlone zostaje w przedstawionej niżej charakterystyce *Wariantu T₁*.

3) W *Strategii RTP analiza* ukierunkowana na uchwycenie zróżnicowania zjawiska i zrekonstruowania jego hipotetycznego modelu, w tym wyjaśniania genezy i mechanizmów powstawania poszczególnych wariantów oraz określania ich wzajemnych powiązań.

Ocena wiarygodności uzyskanych danych

Wiarygodność określana jest w odniesieniu do wyników używanych na różnych etapach procesu badawczego. Na poziomie analizy przypadku zabezpieczenie wartości (wiarygodności) badań obejmuje opracowywanie wyników przez niezależnych sędziów kompetentnych. Na poziomie analizy zbioru przypadków wiarygodność badań oceniano określając: (1) błąd, jakim obciążone było drzewo decyzyjne (15,6%; dopuszczalny błąd wynosi 25%) oraz (2) spójność wewnętrznej organizacji każdego z cząstkowych modeli zjawiska i wewnętrznej organizacji modelu jako całości.

Trudności młodych w sytuacjach zawodowych: od wycofywania się z aktywności do elastycznych inicjatyw

W wyniku złożonych analiz wyróżniono cztery warianty zachowań odzwierciedlających zróżnicowanie trudności 20-35-latków w sytuacjach zawodowych. W opisie każdego z wariantów przedstawiono charakter i genezę trudności młodych dorosłych w miejscu pracy (*Warianty T₁-T₄*), prezentując je na tle ich osobowych charakterystyk oraz potencjalnie wspierających relacji z bliskimi. Do poszczególnych wariantów należały osoby obu płci. Jedynie grupa *T₃* była grupą kobietą.

T₁: Obronne reakcje w sytuacjach zadaniowych. Instrumentalne korzystanie z cudzych zasobów i brak umiejętności korzystania z oferowanej pomocy

Najmłodsi w rodzinie (wiek 21–24 lat) lub najstarsi (wiek 29–30 lat), ogółem n=19 osób. Mieszkają wspólnie z rodzicami studiując i pozostając na ich utrzymaniu bądź pochodzą z mniejszych miast i dorywczo pracują w większych ośrodkach.

Charakterystyka osobowa i bliskie relacje. Osoby T₁ nie mają sprecyzowanych planów własnej przyszłości. Pozostają bierne, oczekując rozwoju sytuacji i nie podejmując prób przewycięzania napotykanymi ograniczeń. Żyją w poczuciu zagrożenia, skoncentrowane na ochronie siebie i podtrzymywaniu wypracowanego poczucia bezpieczeństwa. Wycinkowo konfrontują się z trudnościami, blokując sobie możliwość poznania własnych mocnych i słabych stron oraz skuteczności własnych działań. Z własnej inicjatywy angażują się tylko w te działania, które dotąd kończyły się sukcesem. Mają problemy z budowaniem relacji. Najczęściej wybierają osoby kompetentne, wykorzystując ich zasoby do radzenia sobie z problemami. Nie potrafią jednak otwarcie zwrócić się o pomoc, by skorzystać z zasobów osób bardziej doświadczonych (np. rad, gotowych schematów działania). Jednocześnie, nawet przy życzliwej pomocy ze strony współpracowników i przełożonych, mają trudności z wychodzeniem poza własne schematy i ograniczenia, bądź z modyfikowaniem sposobu postrzegania problemu. Krytykę, nawet tę konstruktywną, odbierają jako zagrożenie lub atak. Reagują obronnie: wycofują się bądź biernie trwają w oczekiwaniu na dalsze niepowodzenia i negatywne oceny. Ich bliskie relacje mają powierzchowny i instrumentalny charakter (traktowanie relacji jako źródła doraźnego wsparcia).

Istota trudności: poczucie zagrożenia i koncentracja na ochronie siebie. Badani T₁ odbierają liczne sytuacje w miejscu pracy jako zagrożające, a zadania stojące przed zespołem traktują jako zadania adresowane do siebie (brak identyfikacji z zespołem). W sytuacji nie radzenia sobie koncentrują się przede wszystkim na ochronie siebie (wycofują się, a w przyszłości unikają podobnych sytuacji). Nie ujawniają oczekiwań i potrzeb, nie sygnalizują trudności, nie proszą

o pomoc. Nie potrafią pracować w zespole. Wycofanie się z zadań i relacji zdaje się stanowić dla nich formę ochrony. Ucieczkowe lub unikowe strategie sprzyjają częstym zmianom otoczenia (pracy, zadań, relacji, zainteresowań, etc.). Potęgowana w ten sposób niestabilność sytuacji wtórnie nasila stan permanentnego poczucia zagrożenia. Jednocześnie badani nie podejmują wysiłków, by zmienić ten stan. W sytuacjach trudnych poszukują tymczasowego rozwiązania, wykorzystując w tym celu instrumentalnie traktowane relacje. Nie potrafią skorzystać z adresowanej do nich pomocy.

T₂: Kontrolowanie otoczenia: pomiędzy ochroną siebie a nieadekwatnym mierzaniem się z trudnościami

Osoby w wieku 21–29 lat (n=20). Studiują i pracują poza rodzinną miejscowością lub dojeżdżają z rodzinnej miejscowości na studia lub do pracy.

Charakterystyka osobowa i bliskie relacje. W zachowaniach osób T_2 zaznaczają się sprzeczne tendencje: ochrona przed porażką bądź próby sprostania zewnętrznym wymaganiom. Wyrazem ich godzenia jest swoista, niwelująca poczucie zagrożenia, strategia działania sprowadzająca się do podejmowania działań gwarantujących sukces oraz sprawowania swoistej kontroli nad otoczeniem poprzez instrumentalizowanie relacji. Opieranie strategii na subiektywnym rozumieniu sytuacji oraz subiektywnych kryteriach wyborów i decyzjach o kierunkach podejmowanych działań – często prowadzi do porażek. W związku z poczuciem nieradzenia sobie z problemami i zewnętrznymi oczekiwaniami, szczególnego znaczenia nabiera pozyskanie, chociażby od najbliższych, bezwzględnej akceptacji. Jednakże permanentnemu poczuciu niepewności towarzyszy brak zaufania nawet do najbliższych osób i niewербalizowanie potrzeby pomocy. W przypadku braku wsparcia w oczekiwanej postaci, badani T_2 zdecydowanie odcinają się od bliskich i eksponują własną – iluzoryczną – niezależność. Tracą tym samym potencjalne źródła wsparcia. Za jedyną wartościową relację uznają przyjaźń, choć i w tym przypadku istotna jest jej użyteczność.

Istota trudności: pozorna skuteczność – brak rozeznania w zadaniu przy instrumentalnym korzystaniu z cudzych zasobów. Badani T_2

są silnie zmotywowani do wykazywania się aktywnością. Sami inicjują działania, co do których mają pewność, że zakończą się sukcesem. Często jednak – wskutek nieadekwatnej oceny własnych kompetencji, niedostatecznego rozpoznania specyfiki zadania i budowania nieskutecznych strategii – ponoszą porażki. Przeżywają je bardzo osobiście, upatrując na zewnątrz przyczyn niepowodzeń. Pozostają bierni, zdominowani przez lęk przed porażką, całkowicie rezygnując z podejmowania dalszych prób. Pomimo niepowodzeń, ogniskowani na sukcesie młodzi T_2 chętnie podejmują pracę w grupie. Instrumentalnie traktują współpracowników skutecznie korzystając z ich zasobów i pomocy. Doświadczenia uzyskiwane w wyniku tego rodzaju „współpracy” nie prowadzą do nabywania przez osoby T_2 nowych bądź modyfikowania nieadekwatnych sposobów działania.

T₃: Zwrot ku zadaniom: braki kompetencyjne i trudności w pracy w zespole

Kobiety w wieku 22–30 lat (n=24). Pochodząc z mniejszych miejscowości, studiują lub studiują i pracują w dużych miastach.

Charakterystyka osobowa i bliskie relacje. Kobiety T_{3s} są zaangażowane w aktywność zawodową, ukierunkowane na osobisty rozwój oraz zdobywanie wiedzy i doświadczeń. Są przy tym skuteczne i stanowcze w działaniu. W sytuacjach trudnych aktywnie poszukują rozwiązań, jednak wymagająca czasu lub przedłużająca się praca sprawia im zdecydowaną trudność. Preferują pozostawanie w bezpiecznych sytuacjach i niewychodzenie poza strefę komfortu. Badane pozostają w stabilnych i satysfakcjonujących relacjach, utożsamianych z bliskością, wiernością i wzajemnym wspieraniem. Do zerwania dochodzi, gdy relacja nie spełniają oczekiwań, jednostronnie uznawanych za obowiązujący standard. Jednakże samo zerwanie traktowane jest jako osobista porażka, obniżając samoocenę badanych i ich poczucie własnej skuteczności.

Istota trudności: wychodzenie poza strefę komfortu i funkcjonowanie w ramach zespołu. Istotną kwestią rzutującą na jakość zachowań badanych T_3 w sytuacjach zadaniowych jest poziom ich zadaniowych i relacyjnych kompetencji. Kobiety sprawnie radzą sobie ze standardowymi problemami. Potrafią korzystać z pomocy

i zasobów innych osób, wypracowując nowe lub modyfikując posiadane strategie. Jednakże swe przedłużające się w czasie wykonania traktują już jako przejaw swej niekompetencji, co automatycznie pociąga za sobą poczucie zagrożenia. W przypadku braku działań wspierających, wycofują się z zadania. Tego rodzaju sytuacje sprzyjają konfrontacji ich umiejętności i oczekiwań pracodawców, grożąc ujawnieniem ewentualnych niekompetencji. Wyjściu z opresji sprzyja szybkie otrzymanie pozytywnej informacji zwrotnej. Negatywna lub niepełna ocena, krytyka, szczególnie ta *ad personam*, wymuszająca dostosowanie się do narzuconych schematów, budzi u osób T_3 ostry sprzeciw. W powiązaniu z nieradzeniem sobie w sytuacjach konfliktowych, prowadzi to do dalszych nieporozumień i spadku poczucia własnej wartości. W przypadku prac wymagających wyższych niż posiadane kompetencji i realizowanych aktywności w grupie, istotne znaczenie mają merytoryczny i relacyjny aspekt współpracy. Trudności i nieporozumienia związane z wykonywanym zadaniem przenoszone są na poziom interpersonalny, przyjmując postać konfliktów, pozornie z nim niepowiązanych. Funkcjonowanie w miejscu pracy ulega pogorszeniu. Badane unikają sytuacji merytorycznie trudnych, potencjalnie sprzyjających nieporozumieniom, a w przypadku nieradzenia sobie z zadaniem – pozostają w zespole, lecz przyjmują bierną postawę. Zaabsorbowanie problemami zawodowymi i napięcia generowane w pracy często przenoszone są na płaszczyznę prywatną, co pogorsza ich – potencjalnie wspierające – relacje z bliskimi.

T_4 : Niedocenione zaangażowanie lub narzucanie zewnętrznych schematów

Najstarsza i najbardziej ustabilizowana grupa badanych. Należą do niej osoby 25–27-letnie ($n=12$), mieszkające i pracujące w miejscu pochodzenia. Niekiedy są w trakcie zdobywania dodatkowych kwalifikacji i dojeżdżają do większych ośrodków. Najczęściej są najstarszymi, choć późnymi, dziećmi starszych rodziców.

Charakterystyka osobowa i bliskie relacje. Badani z T_4 są samodzielni i niezależni. Mają jasno sprecyzowane i zhierarchizowane cele. Są aktywni na różnych płaszczyznach. Sprawnie łączą te

zaangażowania z realizowaniem obowiązków wynikających z podejmowanych ról (rodzic, partner, dziecko, pracownik, przyjaciel). W zależności realizowanych ról, obowiązków i zadań, elastycznie zmieniają obszary zaangażowań. Są ambitni – niekiedy perfekcyjni – z realistycznym i krytycznym spojrzeniem na otoczenie. Sytuacje problemowe traktują jako naturalną składową życia, uznając za wyzwania, otwierające możliwości rozwoju. Akceptują ewentualne porażki. W sytuacji pogarszania się jakości relacji z bliskimi i pojawiania problemów, angażują się w ich naprawianie, czasowo odsuwając sprawy zawodowe na dalszy plan. Pozostają w satysfakcjonujących relacjach: z rodzicami (mają ustalone granice ingerencji), z partnerem (rezygnacja z części niezależności na rzecz bliskości), z przyjaciółmi (wzajemne wsparcie i akceptacja), ze znajomymi (pozostawanie w kontakcie i poszerzanie sieci kontaktów). Mogą liczyć na wsparcie ze strony bliskich, lecz korzystają z niego w wyjątkowych sytuacjach. Życzliwie przyjmują rady, lecz samodzielnie podejmują decyzje. Niekiedy owo nadmierne akcentowanie przez T_4 własnej niezależności bywa przyczyną trudności w relacjach.

Istota trudności: poczucie blokowania rozwoju lub bycia niedocenionym. Sprawnie radzą sobie w trudnych sytuacjach życiowych i zawodowych. Dysponują różnorodnymi umiejętnościami przydatnymi w rozwiązywaniu problemów i chętnie je poszerzają. Pozostają w dobrych relacjach ze współpracownikami. Potrafią korzystać z zasobów własnych lub udostępnianych przez innych: umiejętnie wspierają i/lub korzystają ze wsparcia, czerpiąc z doświadczenia innych pracowników. Zaplecze rodzinno-przyjacielskie i umiejętność koordynowania różnych zaangażowań stanowi ich dodatkowy kapitał. Badani T_4 są pracownikami dbającymi o wysoką jakość wykonania powierzonych zadań oraz poczuwającymi się do odpowiedzialności za rozwój swego miejsca pracy. Często wychodzą z inicjatywami, za które niekiedy bywają wręcz krytykowani. Czasami ich zaangażowania i kompetencje pozostają niedocenione bądź niezauważone, a ich nadmiarowe zaangażowania i wysiłki pomijane. Odgórne narzucanie osobom T_4 sposobów pracy zdecydowanie obniża ich wydajność. Frustrację osób T_4 nasila fakt ich utożsamiania się z miejscem pracy i zespołem.

Pracodawcy wobec trudności młodych pracowników: strategie zaradcze

Zderzenie oczekiwań pracodawców i możliwości młodych pracowników wymusza ze strony tych pierwszych wypracowywanie polityki kompromisu. Z definicji zakłada ona długoterminowe korzyści dla obu stron (ze strony pracodawcy – zysk, zatrudnienie dobrego pracownika, ze strony pracownika – poczucie docenienia, zaangażowanie i rosnąca efektywność). Naszkicowany wyżej, a oparty na szczegółowych danych empirycznych, przegląd ujawnił szerokie spektrum – kompetencyjnych, osobowych bądź relacyjnych – trudności, z jakimi się zmagali się młodzi pracownicy. Wynikały one zarówno z poczucia zagrożenia (wycofywanie się bądź eksponowanie pozornych kompetencji), z problemów w nawiązywaniu nieinstrumentalnych relacji i budowaniu współpracy oraz z poczucia niewykorzystywania przez pracodawców posiadanych zasobów młodych pracowników i bezrefleksyjnego narzucania im sztywnych ram działania.

Uwzględniając genezę i specyfikę zidentyfikowanych trudności poniżej naszkicowano propozycje działań, ułatwiających przełożonym/pracodawcom pracę ze współczesnymi młodymi pracownikami. Sugerują one, iż w części przypadków pracodawcy lub delegowani starsi pracownicy obok kompetencji merytorycznych będą potrzebowali wykazywać się zdolnościami mentorskimi, a niekiedy terapeutycznymi.

Pracodawcy wobec T_1 : redukowanie poczucia zagrożenia i nieinwazyjne monitorowanie

W związku z występującym u młodych T_1 nasilonym poczuciem zagrożenia, obciążeniem lękiem przed porażką i tendencjami do wycofywania się, ważne staje stworzenie psychologicznie bezpiecznej przestrzeni, pozwalającej im na uruchamianie zasobów własnych, sygnalizowanie trudności, bezpośrednie zwracanie się o pomoc bądź nabywanie nowych kompetencji. Nieinwazyjne monitorowanie przez pracodawcę sposobu wykonywania zadań umożliwi obu stronom – pracownikowi i pracodawcy – na wczesnym etapie

pracy określenie, z czym sobie pracownicy nie radzą. Jest to o tyle istotne, że osoby T_1 samorzutnie nie zwrócą się o pomoc, a skoncentrowane na ochronie siebie, nie podejmą wysiłków, by kontynuować zadanie. W przypadku powierzania osobom T_1 prac zagrożonych niepowodzeniem, istotną rolę odegra ich psychologiczna ochrona poprzez rozłożenie odpowiedzialności na grupę. Porażka grupy nie będzie odbierana jako osobista porażka, a zyskane poczucie bezpieczeństwa pozwoli budować kontakty interpersonalne. Wychodzenie młodych T_1 „ku zadaniom” ułatwi unikanie przez pracodawcę i współpracowników wyrażenia *explicite* negatywnych ocen. Być może warto byłoby skorzystać z mentoringu doświadczonych pracowników 50+ (Rzechowska, 2014).

Pracodawcy wobec T_2 : eliminowanie zachowań ochronnych przez otwieranie bezpiecznych monitorowanych obszarów działania

W przypadku osób T_2 stosowane przez nie strategie ochronne, pozorowane działania lub eksponowana gotowość do realizowania zadań, zdają się sugerować dysponowanie przez badanych szerokimi kompetencjami. Jednakże w toku aktywności stopniowo ujawnią liczne trudności w radzeniu sobie z zadaniami i/lub pracą w zespole. O ile w przypadku pracowników T_1 ważne było powstrzymanie ich przed wycofywaniem się z zadań i relacji, o tyle u pracowników T_2 istotne staje się zahamowanie ich ucieczkowych działań, które sprowadzają się do podejmowania dobrze opanowanej klasy zadań. Jednym z rozwiązań wydobywających młodego człowieka z „chodzenia własnymi ścieżkami” będzie umożliwienie mu wyspecjalizowania się we wskazanych zadaniach, by następnie poszerzać te umiejętności lub zmieniać zakresy aktywności. Zapewni to pracownikowi poczucie bezpieczeństwa, wzmocni jego poczucie skuteczności, a co za tym idzie – podniesie efektywność pracy.

Podjęcie się zadań, szczególnie nowych, ułatwi ich skonkretyzowanie i odwołanie do wcześniejszych doświadczeń. Spadkowi motywacji, najczęściej spowodowanemu osobiście odbieranym niepowodzeniem, skutecznie zapobiegnie dostarczanie informacji zwrotnych, potwierdzających adekwatność podejmowanych działań i redukują-

cych poczucie zagrożenia. Ważne, by uwagi dotyczyły wykonywanych czynności i były przekazywane poza grupą. Zmniejszy to u badanych T_{21} ęk przed negatywną oceną ze strony współpracowników.

Pracodawcy wobec T_3 : mentoring ukierunkowany na niwelowanie braków kompetencyjnych i pracę w zespole

W przypadku tej specyficznej, bo kobiecej, grupy pracowników, istnieje szczególna potrzeba „wejścia” pracodawców w świat młodych kobiet, w tym tworzenie im warunków dla samodzielnej realizacji zadań i/lub włączania się w pracę zespołu. W obu przypadkach trudności badanych związane są z ich niestabilną strukturą osobową i poczuciem własnej wartości (niestabilnym, zależnym od zewnętrznych ocen, obrazem siebie, przekładającym się na zachwiane poczucie własnej skuteczności oraz niepewność w podejmowaniu działań w grupie). Istotne staje się niwelowanie owej niepewności przez pracodawcę przez:

- ułatwianie wykonywania zadania (precyzyjne formułowanie wymagań i udzielanie szczegółowych wyjaśnień, proponowanie sposobu wykonania zadania, monitorowanie inicjowanych aktywności i udzielanie na bieżąco informacji zwrotnych);
- bezpośrednie lub pośrednie wyrażanie akceptacji i tworzenie wspierających warunków pracy: nie pozostawianie pracownika samego z problemem, docenianie podejmowanych przez niego działań, choćby tych cząstkowych, etc.;
- unikanie wyrażania krytyki, zwłaszcza przy obecnej u kobiet T_3 tendencji do dopatrywania się ukrytej krytyki nawet w akceptacji wyrażanej przez pracodawcę;
- uruchamianie zasobów przez ułatwianie dokonywania – w bezpiecznych granicach – wyboru zadań i efektywnego poszukiwania rozwiązań;
- wykorzystywanie ukierunkowanej na własny rozwój motywacji badanych do podnoszenia ich zaangażowania w pracę.

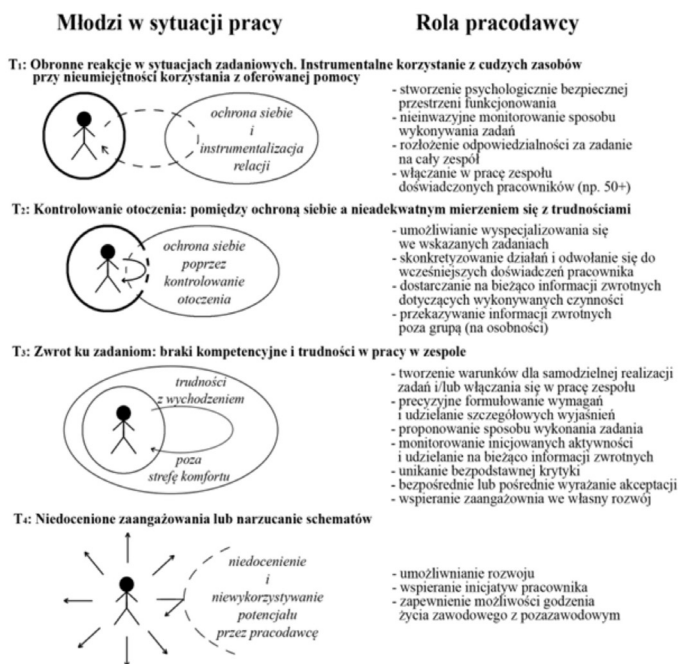
W przypadku włączania kobiet T_3 w pracę zespołu warto unikać obecności silnych liderów, narzucających grupie własne strategie działania.

Pracodawcy wobec T_4 : tworzenie warunków rozwoju i wykorzystanie potencjału pracowników

W przypadku osób T_4 miejsce pracy powinno przede wszystkim być środowiskiem umożliwiającym rozwój (szkolenia, praca w doświadczonym zespole) i wspierającą inicjatywę pracownika (ocenianie pomysłów i nowych rozwiązań, samodzielne zdobywanie kompetencji). Ważnym aspektem miejsca pracy w przypadku osób T_4 jest zapewnienie możliwości godzenia życia zawodowego z pozazawodowym, co pozwoli na samodzielne planowanie i inwestowanie swojego czasu w różne aktywności przy jednoczesnym wykazywaniu adekwatnego do stanowiska zaangażowania w swoje obowiązki. Samodzielność pracownika T_4 jest niezwykle ważnym aspektem jego funkcjonowania w miejscu pracy – pozwala nie tylko organizować swoją aktywność w najbardziej efektywny sposób, ale także podnosi poczucie własnej skuteczności i własnej wartości jako pracownika.

Graficzną ilustrację przedstawionych zależności stanowi rysunek 4.

Rysunek 4. Trudności młodych pracowników i strategie pomocowe pracodawców

Źródło: Opracowanie własne

Dokonany przegląd wyników badań odzwierciedla szerokie spektrum funkcjonowania młodych ludzi w miejscu pracy, co przekłada się na potrzebę tworzenia warunków pracy odpowiadającym specyfice ich zachowań.

Dyskusja

Analiza wariantów T1-T4 odsłoniła trudności napotymane przez młodych w środowisku pracy. Wyniki badań zdają się wskazywać, że ich przyczyn można upatrywać zarówno w braku merytorycznych kompetencji, jak i trudnościach w ich uruchamianiu. U podstaw leżeć mogą zarówno czynniki osobowe, jak i relacyjno-zadaniowe.

Pierwsze powiązane są z wrażliwością na ocenę, silnie zaznaczoną potrzebą uzyskania akceptacji siebie i zapewnienia sobie rezultatów własnej pracy. Towarzyszące pracy napięcie, często przyczynia się, nawet w przypadku posiadania kompetencji, do niepowodzeń. Choć w autoprezentacjach młodzi pracownicy deklarują różnie przez nich rozumianą chęć samorozwoju, często przypisują sobie kompetencje, których nie posiadają ze względu na brak, pozwalających je rozwinąć zasobów (T_1 - T_2) lub nie potrafią ich w pełni wykorzystać, hamowani lękiem przed niepowodzeniem (T_2 - T_3) (por. Żarczyńska-Dobiesz & Chomałowska, 2014).

Deklarowana przez młodych chęć samorozwoju eksponuje indywidualizm i zakłada osobową niezależność. U współczesnych młodych dorosłych przybiera ona różne formy w zależności od grupy. W przypadku T_1 jest to oczekiwanie nienarzucania im przez innych norm i wymagań (vs wycofanie), w przypadku T_2 – samodzielne decydowanie o wyborze i sposobie wykonania zadania (vs poczucie zagrożenia). Dla T_3 niezależność oznacza sprawne radzenie sobie z problemami (przy jednoczesnym silnym lęku przed porażką), zaś dla T_4 – stanowi naturalny sposób funkcjonowania, wynikający z integracji działań obejmujących różne sfery życia (por. Cewińska, Striker & Wojtaszczyk, 2009; Żarczyńska-Dobiesz & Chomałowska, 2014).

Czynniki zadaniowe związane są z koniecznością podejmowania działań w ramach wyznaczonych przez pracodawcę, pro-

cedur (lub schematów) i koniecznością przestrzegania przyjętych standardów. Trudności na które natrafiają reprezentanci poszczególnych wariantów mają różny charakter i genezę. Młodzi T_1 , napotykać na trudności w odnalezieniu się w sytuacji, często wycofują się z niej by łagodzić poczucie zagrożenia. Nie potrafią także odnosić własnych działań do zewnętrznych oczekiwań. Nie dostrzegają (nie uświadamiają sobie) istnienia standardów lub błędnie je odczytują. Młodzi T_2 dostrzegają obowiązujące standardy, odnoszą się do nich we własnych działaniach, lecz kierowani lękiem przed oceną, przejawiają tendencje do autodeprecjacji, w wyniku czego – wycofują się bądź podejmują zadania gwarantujące powodzenie. Młodzi T_3 są w pełni świadomi standardów. Są zmotywowani, gdy sprawnie mogą doprowadzić do oczekiwanych rezultatów. Gdy nie mają wystarczających kompetencji, a mają działać w ramach schematów i napotykać na trudności, wówczas najczęściej porzucają zadania. Młodzi T_4 są świadomi standardów i dysponują kompetencjami pozwalającymi sprawnie działać w wyznaczonych ramach. W ich przypadku trudność stanowi utrzymywanie działań w ramach narzuconych przez pracodawcę schematów. Młodzi T_4 chcą być niezależni, elastyczni w działaniach, mają silną potrzebę wychodzenia poza schematy. Negatywnie odbierają konieczność podporządkowania się wymaganiom pracodawcy.

Newralgicznym punktem relacji pracodawca-pracownik jest dokonywanie oceny i motywowanie pracowników. U młodych dorosłych obserwuje się znaczące różnice w podejściu do powierzonych zadań, radzeniu sobie z trudnościami i reakcją na – zwłaszcza negatywne – informacje zwrotne. Wszyscy – oprócz T_4 – wyraźnie negatywnie reagują na krytykę: od całkowitej ucieczki (T_1), przez duże trudności w przyjmowaniu uwag (T_2) po rewidowanie sposobów działania (T_3). Warto dostosować sposób komunikowania wymagań i zakres podawanych informacji zwrotnych do specyfiki grupy. Nieradzenie sobie z sytuacjami zawodowymi w powiązaniu z wyrażaniem krytycznych uwag powoduje, że osoby T_1 reagują ucieczkowo i nie podejmują prób „wyprzedzania potencjalnych trudności”. Badani T_2 dążą do swoistego kontrolowania sytuacji, podejmując całkowicie sobie dostępne zadania lub stosując dobrze opanowane procedury. Prowa-

dzi to do nieefektywnych działań. W obu przypadkach podejmowanie działań lub stosowanie ucieczkowych strategii ogranicza możliwości zdobycia doświadczeń zadaniowych i budowania relacji w grupie. W przeciwieństwie do reprezentantów wcześniejszych wariantów osoby T_3 niejednokrotnie z powodzeniem realizują podejmowane zadania. Jednakże najmniejsze niepowodzenie urasta w ich oczach do rozmiarów nieodwracalnej porażki, co rzutuje na ich samoocenę i poczucie sprawstwa. Jedynie osoby T_4 wykorzystują nadarżające się okazje, traktując ewentualne niepowodzenia jako nowe doświadczenie. Grupa T_4 , częściowo także T_3 , jako ta niesprawiająca trudności, narażone są na bycie pomijanymi przez pracodawców. Wyniki badań wskazują, że dla tych osób istotne znaczenie ma zarówno docenienie wyników ich pracy, jak i zaangażowania we własny rozwój zawodowy oraz indywidualnego wkładu w rozwój firmy (szczególnie dla T_4).

Dodatkowym źródłem trudności w sytuacjach zawodowych okazują się wzajemne relacje młodych ze współpracownikami i pracodawcą. Wynikają z braku treningu społecznego młodych dorosłych (m.in. W zakresie nawiązywania relacji, efektywnego komunikowania się i sygnalizowania problemów, zwracania się o pomoc lub korzystania z doświadczeń bardziej kompetentnych osób lub z dostępnej pomocy). Osoby T_1 unikają wszelkiego angażowania się w relacje ze współpracownikami, T_2 – nie wchodzi w autentycznie bliskie relacje, sprawując nad nimi swoistą ciągłą kontrolę. Ogranicza to ich szansę na nabywanie doświadczeń w nowych rolach i wtórnie nasila unikanie wymagających owego doświadczenia sytuacji (Buss, 2001; por. Budziszewska, 2015). Jedynie badani T_3 i T_4 bezproblemowo, bądź z pewnymi trudnościami, budują relacje na gruncie zawodowym i realizują zadania w grupie.

Zakończenie

Przedstawione w artykule wyniki badań wskazują na potrzebę identyfikowania obecnych i potencjalnych zasobów oraz problemów młodych pracowników, na charakter stawianych im wymagań i sposób ich egzekwowania, na kompatybilność wyznaczanych

celów, tak by odzwierciedlały potrzeby zainteresowanych stron: firmy i młodego pracownika.

Każdy z wyłonionych typów młodych pracowników wymaga indywidualnego podejścia, które sprzyja ich rozwojowi i zaangażowaniu. Należą tu kolejno:

- tworzenie bezpiecznego środowiska, które zachęca do zadawania pytań, monitorowanie pracy bez presji oraz unikanie bezpośredniej krytyki;
- stopniowe zwiększanie odpowiedzialności, udzielanie pozytywnego feedbacku oraz zapewnienie wsparcia bez publicznej krytyki;
- precyzyjne formułowanie oczekiwań, mentoring, wsparcie przez feedback oraz unikanie liderów narzucających rozwiązania;
- zapewnienie możliwości rozwoju, docenianie inicjatyw, elastyczność w godzeniu pracy z życiem prywatnym oraz promowanie samodzielności.

Przedstawione w artykule problemy młodych dorosłych w środowisku pracy i wstępnie zaproponowane zestawy wskazówek, stanowić mogą punkt wyjścia dla formułowania wytycznych pozwalających pracodawcom zapobiegać trudnościom lub niwelować negatywne skutki wcześniej podejmowanych działań (por. mapy kariery: Armstrong, 2007).

Bibliografia

- Arnett, J.J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480.
- Arnett, J.J. (2016). Emerging Adulthood and Social Class: Rejoinder to Furstenberg, Silva, and du Bois-Reymond. *Emerging Adulthood*, 4(4), 244-247.
- Armstrong, M. (2007). *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, przeł. A. Hędrzak. Kraków: Oficyna Wolters Kluwer Business.
- Brzezińska, A.I., Kaczan, R., Piotrowski, K., Rękosiewicz, M. (2011). Odroczona dorosłość: fakt czy artefakt?, *Nauka*, 4, 67-107.

- Budziszewska, M. (2015). *Opowieść „moi rodzice” w trzech fazach adolescencji i w dorosłości. Analiza narracji tożsamościowych*. Warszawa: Liberi Libri.
- Buss, D.M. (2001). *Psychologia ewolucyjna*, przeł. M. Orski. Gdańsk: GWP.
- Cewińska, J., Striker, M., Wojtaszczyk, K. (2009), Zrozumieć pokolenie Y – wyzwanie dla zarządzania zasobami ludzkimi. [W:] M. Juchnowicz (red.), *Kulturowe uwarunkowania zarządzania kapitałem ludzkim*, (s. 118-134). Kraków: Oficyna Wolters Kluwer Business.
- Chirkowska-Smolak, T. (2007). Rozwijanie kompetencji jako proaktywny sposób radzenia sobie z przemianami. [W:] M. Strykowska (red.), *Funkcjonalne i dysfunkcjonalne zjawiska organizacyjne*, (s. 83-104). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Furstenberg, F.F. (2000). The sociology of adolescence and youth in the 1990's: a critical commentary. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 896-910.
- Gajda, J. (2016). Zarządzanie pracownikami pokolenia Y nowym wyzwaniem dla pracodawców. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 454, 217-228.
- Gajderowicz, T., Grotkowska, G., Wincenciak, L. (2013). Rola systemu edukacji w dostarczaniu kwalifikacji poszukiwanych przez pracodawców: analiza przypadku województwa pomorskiego. *Edukacja*, 2(122), 5-19.
- Giddens, A. (2012). *Socjologia*, tłum. A. Sulżyńska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Górniak, J. (red.) (2015). *(Nie)wykorzystany potencjał. Szanse i bariery na polskim rynku pracy*. Warszawa-Kraków: PARP.
- Hogan, R., Roberts, B.W. (2000). A socioanalytic perspective on person-environment interaction. [W:] W.B. Walsh, K.H. Craik, R.H. Price (red.), *Person-environment psychology: New directions and perspectives*, (s. 1-23). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Jasiński, Z., Smolbik-Jęczmień, A. (2005). Nowe tendencje w kształtowaniu rozwoju zawodowego pracowników wobec integracji Polski z Unią Europejską. [W:] A. Poczowski (red.), *Praca i zarządzanie kapitałem ludzkim w perspektywie europejskiej*, (s. 42-436). Kraków: Oficyna Ekonomiczna.
- Jelonek, M. (2015). Młodzi na rynku pracy – polityka publiczna wobec wyzwań związanych z poprawą sytuacji zawodowej osób młodych. [W:] J. Górniak (red.), *Polski rynek pracy – wyzwania i kierunki działań*, (s. 41-54). Warszawa-Kraków: PARP.

- Kosa, U., Strzelec, D. (2008). *Zarządzanie pracownikami pokolenia Y*. <http://nf.pl/manager/zarządzanie-pracownikami-pokolenia-y,,10308,147> (dostęp 14.01.2019).
- Lichtarski, J. (2007). Specyfika doboru pracowników do struktur zadań w teorii i praktyce. *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, 6, 25-40.
- Młodość czy doświadczenie. Kapitał Ludzki w Polsce*, 2013, J. Górniak (red.), Warszawa: PARP.
- Quinlan, J.R. (1993). *C4.5: Programs for Machine Learning*. San Francisco: Morgan Kaufmann Publishers.
- Rachwał, T. (2004). *Podstawy przedsiębiorczości. Słownik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*. Warszawa: Wydawnictwo Nowa Era.
- Rachwał, T. (2005). Kształtowanie postaw uczniów na lekcjach podstaw przedsiębiorczości. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 1, 137-144.
- Raport z badań „Profil pożądanego pracownika – badania pracodawców”*, 2006, Urząd Pracy w Szczecinie, Szczecin: Zachodniopomorskie Obserwatorium Rynku Pracy.
- Rzechowska, E. (2004). *Potencjalność w procesie rozwoju: mikroanaliza konstruowania wiedzy w dziecięcych interakcjach rówieśniczych*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Rzechowska, E. (2010). Jak zabezpieczyć osoby 50+ przed wykluczeniem społecznym: metodologia badań. W E. Rzechowska (red.) *Dojrzały pracownik na rynku pracy. Jak zabezpieczyć przed wykluczeniem społecznym osoby 50+?* (s. 55-71). Lublin: Wydawnictwo LBS.
- Rzechowska, E. (2014). 50+ workers at risk of redundancy, or what counsellors should know: A psychological perspective. *Journal of Counselling*, 3, 245-274. ISSN: 2450-3444.
- Rzechowska, E. (2023). Young women's transition to motherhood: relations with partners and visions of motherhood. *Quarterly Journal Fides et Ratio*, 3(55), 41-57. <https://doi.org/10.34766/fetr.v55i3.1212>.
- Rzechowska, E., Krawiec, B. (2016). *Młodzi dorośli: ścieżki życia w kontekście przemian*. Katedra Psychologii Rozwojowej KUL (materiał niepublikowany).
- Rzechowska, E., Krawiec, B. (2023). Young Adults in Subjectively Difficult Situations. A Qualitative Research of the Ways of Confronting Problems in the Work Environment. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 36(4), 95-114. DOI: 10.17951/j.2023.36.4.95-114.

- Rzechowska, E., Szymańska, A. (2017). Wykorzystanie strategii Rekonstrukcji Transformacji Procesu do budowy skali psychologicznej. [W:] W.J. Paluchowski (red.), *Diagnozowanie – wyzwania i konteksty* (s. 31–58). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM.
- Solomon, M.R. (2003). *Conquering Consumerspace: Marketing strategies for Branded World*. Nowy Jork: Amacom.
- Sowa, J. (2010). Prekariat – globalny proletariat w epoce pracy niematerialnej. [W:] J. Sokołowska (red.), *Robotnicy opuszczają miejsca pracy* (s. 100-132). Łódź: Muzeum Sztuki.
- Stachowska, S. (2012). Oczekiwania przedstawicieli pokolenia Y wobec pracy i pracodawcy. *Zarządzanie Zasobami Ludzkimi*, 2, 33-56.
- Wiszejko-Wierzbicka, D., Kwiatkowska, A. (2018). Wchodzenie w dorosłość. Ogólnopolskie badanie młodych Polaków w wieku 18-29 lat. *Studia Socjologiczne*, 2(229), 147-176.
- Zajac, Cz. (2007). *Zarządzanie zasobami ludzkimi*. Poznań: Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu.
- Żarczyńska-Dobiesz, A., Chomałowska, B. (2014). Pokolenie „Z” na rynku pracy – wyzwania dla zarządzania zasobami ludzkimi. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 350, 405-415.

Anna Kienig

ORCID 0000-0001-5912-6503

Akademia Podlaska w Białymstoku

Katedra Psychologii

SPRAWOZDANIE Z SEMINARIUM NAUKOWEGO APWB DYLEMATY I WYZWANIA SPOŁECZNE XXI WIEKU, HOWIENY, 29.06.2024 R.

W dniu 29.06.2024 r. w majątku Howieny w okolicach Białegostoku odbyło się seminarium naukowe na temat *Dylematy i wyzwania społeczne XXI wieku*. Uczestniczyli w nim pracownicy Akademii Podlaskiej w Białymstoku z: Katedry Bezpieczeństwa Narodowego, Katedry Psychologii, Zakładu Pedagogiki i Zakładu Administracji oraz pracownicy administracji uczelnianej.

Ze względu na szerokie spektrum zainteresowań badawczych pracowników poszczególnych jednostek Uczelni seminarium miało charakter interdyscyplinarny, a problematyka prezentowanych wystąpień była bardzo szeroka i łączyła w sobie zagadnienia z szerokiego obszaru nauk społecznych: nauk o bezpieczeństwie, nauk o polityce i administracji, pedagogiki i psychologii.

Tematyka poszczególnych wystąpień dotyczyła różnych dylematów i wyzwań współczesności: od zagadnień związanych z obronnością państwa i problemów współczesnej kryminalistyki, przez aktualne wyzwania stojące przed systemem oświaty, po problematykę współczesnej psychologii, szczególnie akcentowaną w postpandemicznej rzeczywistości.

Seminarium otworzyło wystąpienie dr Ryszarda Parafianowicza z Katedry Bezpieczeństwa Wewnętrznego APwB na temat *Ochrona granicy państwa w przestrzeni powietrznej*. Tematyka dotyczyła niezwykle aktualnej problematyki budzącej powszechne zainteresowanie, ale i też społeczny niepokój ze względu na toczące się tuż za granicą Polski działania wojenne na Ukrainie, przekładający się na życie w poczuciu zagrożenia przyszłości. Świadomość metod ochrony granicy Polski w przestrzeni powietrznej przyczynia się do obniżenia tego poczucia zagrożenia.

Wystąpienie dr Marii Hapunik również z Katedry Bezpieczeństwa Wewnętrznego APwB na temat: *Tajemnice nierozwiązanych zbrodni z terenu województwa podlaskiego. Fenomen przestępstwa zabójstwa* było niezwykle interesujące ze względu na przybliżenie przykładów często otoczonych tajemnicą zbrodni zabójstwa sprzed lat w województwie podlaskim. Zrozumienie fenomenu zabójstwa jako przestępstwa oraz wyzwań związanych z prowadzeniem śledztw w takich sprawach jest kluczowe, by lepiej radzić sobie z podobnymi przypadkami w przyszłości.

Niewykryte zabójstwa często trafiają do archiwów, ale nigdy nie są całkowicie zamykane. Policjanci z „Zespołów do spraw niewykrytych” regularnie analizują stare dokumenty, licząc na to, że nowe dowody lub zeznania pozwolą w końcu rozwikłać niewyjaśnione i tajemnicze zbrodnie. Wielokrotnie już, dzięki postępowi technologicznemu, udało się rozwikłać niewykryte zabójstwa sprzed wielu lat. Przykładem mogą być sprawy, w których kluczową rolę odegrała nowa analiza DNA, pozwalająca na identyfikację sprawcy nawet po wielu dekadach.

Mgr Michał Łopiński z Katedry Psychologii APwB wprowadził do tematyki seminarium wątek psychologiczny. Jego wystąpienie na temat: *Stres a twórczość. Kreatywne rozwiązywanie problemów* dotyczyło dwóch zjawisk – stresu oraz kreatywności na tle ich neurobiologicznych uwarunkowań. Autor przedstawił istotę kreatywności i stresu oraz procesy mózgowie z nimi związane oraz związki między stresem a kreatywnym myśleniem i rozwiązywaniem problemów. Zaprezentował także jeden z najważniejszych modeli wykorzystywanych w badaniach nad kreatywnością oraz w praktyce

twórczego myślenia – Creative Problem Solving (CPS). Wskazał też na integrację CPS z układem HPA (oś podwzgórze-przysadka-nadnercza) i zarządzaniem stresem. Znaczenie synchronizacji sieci mózgowych oraz biologiczne aspekty stresu są kluczowe dla zrozumienia mechanizmów kreatywności i jej optymalizacji w praktyce.

Problematyka pedagogiczna była przedmiotem wystąpienia dr Agaty Jacewicz, prof. APwB z Zakładu Pedagogiki APwB na temat *Sprawność fizyczna uczniów podlaskich szkół*. Autorka przedstawiła fragment badań porównawczych, których celem była diagnoza poziomu sprawności fizycznej dziewcząt i chłopców z klas I–III ze szkół podstawowych z Podlasia. Badania przeprowadzono w latach 2022–2024 w dwóch szkołach podstawowych w Białymstoku i Mońkach. Wyniki badań wskazują na negatywne skutki izolacji w i po okresie pandemii COVID-19 dla poziomu sprawności uczniów najmłodszych klas szkół podstawowych.

Naukową część seminarium zamknęło wystąpienie dr Anny Kienig z Katedry Psychologii APwB pod tytułem: *Jak być szczęśliwym? Dobrostan psychiczny człowieka w XXI wieku*. Autorka podjęła próbę analizy podstawowych pojęć z obszaru psychologii pozytywnej: szczęścia i dobrostanu oraz relacji między nimi. Przedstawione zostały różne koncepcje szczęścia z perspektywy filozoficznej i psychologicznej, historia powstania psychologii pozytywnej, jako nowego obszaru badań i praktyki klinicznej oraz różne ujęcia dobrostanu wraz z charakterystyką jego składników. Dokonano też przeglądu dotychczasowych badań nad dobrostanem człowieka w ostatnich latach, a także przedstawiono propozycje nowych kierunków badań w tym obszarze.

Na zakończenie seminarium odbyła się promocja najnowszej publikacji dr Andrzeja Pulińskiego, prof. APwB, pt.: „Młodzież w konspiracyjnych organizacjach niepodległościowych na terenie województwa białostockiego w latach 1945–1956. Słownik Biograficzny”.

NOTY

Agnieszka Daniszewska-Zujko, doktor nauk prawnych; wykładowca Akademii Podlaskiej w Białymstoku. Od 2016 r. członek Okręgowej Rady Adwokackiej w Białymstoku, wykonuje zawód adwokata od 2020 r. Od 2021 r. mediator Centrum Mediacji przy Naczelnej Radzie Adwokackiej. W latach 2014–2015 odbyła staż w Parlamencie Europejskim. W okresie od września 2021 do kwietnia 2024 pełniła funkcję członka w Radzie Adwokatów i Stowarzyszeń Prawniczych Europy (CCBE – Council of Bars and Law Societies of Europe) w grupie zadaniowej ds. prawa rodzinnego i spadkowego. Autorka publikacji o tematyce kryminologicznej oraz mediacyjnej, m.in.: *Serial Homicide: Profiling of Victims and Offenders for Policing*, wyd. Springer, Nowy Jork 2017, rozdział w monografii *Wpływ uwarunkowań psychologicznych, psychiatrycznych oraz biomedycznych w genezie przestępstwa na przykładzie seryjnych zabójców*, [w:] *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, pod red. E. W. Pływaczewskiego, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesieckiej, Warszawa 2017 wyd. C.H.Beck, s. 239–247; rozdział w monografii we współautorstwie z dr hab. N. Waszkiewiczem *Poczłtalność w zaburzeniach osobowości – charakterystyka problemu na przykładzie socjopatii, psychopatii i charakteropatii*, [w:] *Wybrane prawne i medyczne aspekty zaburzeń psychicznych i ich profilaktyki*, pod red. E.M. Guzik-Makaruk, N. Waszkiewicza, S. Chojnowskiej i D. Szajdy, wyd. TEMIDA II, Białystok 2019; rozdział w monografii we współautorstwie z M. Dąbrowskim *Aplikacja badań typu foresight w kryminologii*, [w:] *Przestępczość XXI wieku. Szanse i wyzwania dla kryminologii*, red. E. W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz, wyd. C.H. BECK, Warszawa 2019, s. 78–90; rozdział w monografii *Rodzaje mediacji*.

Charakterystyka i zastosowanie, [w:] *Mediacja w praktyce mediatora i pełnomocnika*, pod red. C. Rogula, A. Zemke-Górecka, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2021.

Maria Hapunik, doktor nauk społecznych w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie; od 1998 roku funkcjonariusz Policji. Obecnie pełni służbę w stopniu młodszego inspektora w Komendzie Wojewódzkiej Policji w Białymstoku. Jest również wykładowcą na Wydziale Prawa UwB, współpracuje także z Akademią Podlaską w Białymstoku, WSPiA w Rzeszowie oraz Uniwersytetem w Siedlcach. Autorka publikacji w obszarze nauk o bezpieczeństwie oraz kryminologii.

Agata Jacewicz, doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki; prof. APwB. Zainteresowania naukowe koncentrują się wokół szeroko rozumianych problemów związanych z edukacją przedszkolną i wczesnoszkolną, a w szczególności dotyczą: dziecka rozpoczynającego edukację szkolną, wspierania i aktywizowania jego wszechstronnego rozwoju, komparatystyczne ujęcie ścieżki zawodowej nauczyciela i wczesna edukacja w krajach europejskich. Liczne udziały w polskich i zagranicznych konferencjach naukowych oraz międzynarodowych szkoleniach m.in. w Niemczech, Austrii, Szwajcarii, Włoszech, Wielkiej Brytanii, Belgii, Holandii, Finlandii i Słowacji. Prowadzenie wykładów i ćwiczeń w Ramach Programu Erasmus + na europejskich uczelniach w Słowacji, Czechach, Włoszech, Litwie i Łotwie. Członek Światowej Organizacji Wychowania Przedszkolnego (OMEP) (2001–2019) oraz członek Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego (2016–2021). Dziekan Wydziału Nauk Społecznych w NWSP w Białymstoku (2013–2019), a następnie Kierownik Katedry Pedagogiki. Autorka około 100 artykułów zamieszczonych w opracowaniach zbiorowych i czasopiśmie (w tym zagranicznych). Najważniejsze publikacje książkowe: *Początki kariery szkolnej na tle przemian edukacyjnych* (2013); *Zabawy i zajęcia gimnastyczne w przedszkolu. Podstawy teoretyczne – badania – praktyka* (2013); *Metody aktywizujące i wspierające edukację dzieci w wieku przedszkolnym* (2011), J. Bielecki, A. Ja-

cewicz (red.), *Edukacja z perspektywy przemian kulturowo-społecznych. Wczoraj – dziś – jutro* (2010); A. Jacewicz (red.), *Powodzenia i niepowodzenia szkolne. Źródła – profilaktyka – terapia* (2009).

Kontakt do autorki: agata.jacewicz@wp.pl

Anna Kienig, doktor nauk humanistycznych w zakresie psychologii; adiunkt w Katedrze Psychologii Akademii Podlaskiej w Białymstoku. Zainteresowania naukowo-badawcze: rozwój i edukacja, zaburzenia rozwoju (mikrodeficyty rozwojowe, dysharmonie rozwojowe w okresie dzieciństwa), wspieranie rozwoju dziecka, poczucie dobrostanu (well-being) i jego uwarunkowania. Autorka ponad 50 publikacji z zakresu rozwoju i edukacji dziecka w czasopiśmie polskich i zagranicznych, współautorka 6 monografii (w tym 2 w jęz. angielskim). Brała udział w ponad 60 konferencjach naukowych krajowych i zagranicznych. Koordynator projektu i udział w realizacji 9 projektów dydaktycznych współfinansowanych ze środków UE w ramach EFS; Udział w międzynarodowych zespołach badawczych i członkostwo w organizacjach naukowych: NCD/USA, SRCD/USA, ECERA (od 2014 r. Country Coordinator).

Kontakt z autorką: ankienig@gmail.com

Bogumiła Krawiec, doktor psychologii. Pracuje w Instytucie Psychologii KUL, w Katedrze Psychologii Rozwojowej, gdzie prowadzi zajęcia dla studentów kierunków społecznych i medycznych. Naukowo zajmuje się rozwojem młodych dorosłych, szczególnie zagadnieniami związanymi z relacjami romantycznymi i intymnością, które stały się także tematem pracy doktorskiej. Oprócz tego interesuje się także metodologią badań psychologicznych, zwłaszcza metodami jakościowymi. Uczestniczka studiów podyplomowych w zakresie seksuologii klinicznej (Uniwersytet SWPS) i studium interwencji kryzysowej (Instytut Psychologii Zdrowia PTP).

Michał Lopiński, magister psychologii, wykładowca Akademii Podlaskiej w Białymstoku, konsultant w Akademickim Ośrodku Pomocy Psychologicznej (AOPP). Psychoterapeuta poznawczo-behawioralny w trakcie certyfikacji (specjalizacja medyczna z psy-

choterapii poznawczo-behawioralnej); certyfikowany psychoterapeuta EMDR, członek Polskiego Towarzystwa Terapii Poznawczo-Behawioralnej oraz Polskiego Towarzystwa Terapii EMDR. Psycholog i psychoterapeuta w Uniwersyteckim Szpitalu Klinicznym w Białymstoku, a ponadto w Epsycholodzy.pl Sp. z o.o., Association oraz Humanitarian Emergency ASSYST Response Training, Polskim Związku Głuchych/Oddział Białystok, Stowarzyszeniu MONAR. Posiada certyfikaty Centrum CBT EDU, EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) Europe .

Ryszard Parafianowicz, doktor nauk o bezpieczeństwie, inż., adiunkt w Katedrze Bezpieczeństwa Wewnętrznego Akademii Podlaskiej w Białymstoku. Absolwent Akademii Obrony Narodowej oraz Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Przedmiotem jego zainteresowań naukowych jest tematyka szeroko pojętego bezpieczeństwa, zwłaszcza systemy bezpieczeństwa wewnętrznego i narodowego w wymiarze krajowym i europejskim. Autor publikacji z zakresu historii wojskowości, podziemia niepodległościowego oraz współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa.

Kontakt z autorem: parafianowiczr@wp.pl

Grzegorz Radłowski, doktor nauk społecznych w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie. Zainteresowania naukowe koncentrują się wokół zagadnienia funkcjonowania organów władzy publicznej na szczeblu regionalnym i lokalnym w czasie obowiązywania stanów nadzwyczajnych. Uczestnik konferencji naukowych i autor publikacji zamieszczonych w opracowaniach zbiorowych i czasopiśmie, m.in. *Regulacje instytucji stanów nadzwyczajnych w sytuacji zagrożenia granic i integralności terytorialnej Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Bezpieczeństwo publiczne a ochrona granicy państwowej RP* (2010); *Stany nadzwyczajne a bezpieczeństwo państwa. Kwestie prawne w ujęciu historycznym*, [w:] *Zarządzanie kryzysowe a media i granice państw w erze globalizacji* (2010); *Stan wojenny w przepisach prawa polskiego*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe. Uwarunkowania, relacje, zależności* (2011).

Ewa Rzechowska, doktor hab. w zakresie psychologii, wieloletni profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II i Kierownik Katedry Psychologii Rozwojowej KUL. Zajmuje się psychologią rozwoju człowieka w zmieniających się kontekstach socjokulturowych oraz teorią i metodologią badań nad rozwojem (koncepcja potencjalności; strategia RTP). Wykorzystuje metody sztucznej inteligencji do jakościowej analizy wewnętrznego zróżnicowania zjawisk.

Wiesław Smolski, doktor nauk wojskowych, absolwent Akademii Obrony Narodowej, od 2010 r. wykładowca Akademii Podlaskiej w Białymstoku. Autor wielu opracowań z zakresu bezpieczeństwa, obronności i zarządzania kryzysowego.

Kontakt z autorem: smolskiw@wp.pl

Agnieszka Szymańska, doktor hab. w zakresie psychologii. Pracuje w Instytucie Psychologii UKSW. Zajmuje się modelowaniem matematycznym w psychologii.

Publikuje teksty z zakresu psychometrii i statystyki, a także wykorzystania algorytmów sztucznej inteligencji w psychologii. W Zakładzie Psychoterapii Instytutu Psychologii UKSW prowadziła wykłady dotyczące metodologicznych aspektów badań nad procesem psychoterapii. Jest współautorką kilku tekstów dotyczących analizy i modelowania procesu psychoterapeutycznego.

Magdalena Teleszewska, doktor nauk prawnych; wykładowca Akademii Podlaskiej w Białymstoku. Od 2009 r. zatrudniona w urzędzie, gdzie wykorzystuje w praktyce swoją wiedzę z zakresu prawa administracyjnego, postępowania administracyjnego i prawa europejskiego. Autorka licznych prac z zakresu prawa karnego i prawa administracyjnego: *Przekroczenie granic obrony koniecznej wynikające ze strachu lub silnego wzburzenia*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 24, s. 1307–1312; *Wpływ Rekomendacji Zgromadzenia Rady Europy 1469 (2000)*; *Matki i dzieci w więzieniu na polskie rozwiązania prawa karnego wykonawczego*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, z 15, s. 251–258; *Konsekwencje prawne przekro-*

czenia granic obrony koniecznej, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 7–8, s. 160–171; *Pojęcia przestępstwa stalkingu (uporczywego nękania)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza”. Prawo 15, Zeszyt 84/2014, s. 172–180; *Obrona konieczna a stan wyższej konieczności*, „Edukacja Prawnicza” 2014, nr 11, s. 18–21; *Pojęcie przekroczenia granic obrony koniecznej*, „Przegląd Policyjny”, 2014, nr 2, s. 117–124; *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu*, „Biuletyn Wydziału Prawa”, Nr 48, czerwiec–lipiec 2014; *Rola argumentu w dyskursie prawniczym – wybrane zagadnienia*, „Dialogi Polityczne” 2015, nr 18, s. 47–59.

WYMOGI EDYTORSKIE

- Edytor tekstu Word (format doc. lub docx.).
- Styl czcionki: Bookman Old Style.

Struktura artykułu

- Redakcja przyjmuje teksty w kategoriach: oryginalny artykuł, doniesienie o wynikach badań, artykuł przeglądowy, artykuł recenzyjny, artykuł popularnonaukowy, studium przypadku, sprawozdanie z kongresu, konferencji, sympozjum lub seminarium.
- Tekst w kategoriach: oryginalny artykuł, doniesienie o wynikach badań lub artykuł przeglądowy powinien być podzielony na części opatrzone śródtytułami. Dla dobrego i poprawnego odbioru tekstu należy wyróżnić następujące części: wprowadzenie w tematykę (np. definicje, klasyfikacje, stan badań, informacje statystyczne o zjawisku), rozwinięcie prezentowanych kwestii (np. metodologia badań własnych, opis badań własnych, oraz podsumowanie (zakończenie, wnioski). Część będąca rozwinięciem może dzielić się na mniejsze cząstki, każda opatrzona śródtytułem.
- Objętość artykułu powinna mieć przynajmniej 20.000 znaków, lecz sugerowane jest nieprzekraczanie 30.000 znaków. Liczba ta obejmuje znaki ze spacjami, pola tekstowe, przypisy dolne, końcowe oraz bibliografię załącznikową.
- Poniżej tytułu artykułu należy umieścić streszczenie (100 do 200 wyrazów lub 1000 do 1500 znaków) i słowa kluczowe (5–10) w języku artykułu, tytuł, streszczenie i słowa kluczowe w języku angielskim, tytuł, streszczenie i słowa kluczowe w języku polskim, jeśli tekst jest opracowany w innym języku.
- Informacje o autorze: stopień lub tytuł naukowy, tytuł zawodowy, imię, nazwisko, afiliację (uczelnia, wydział, katedra lub inna instytucja) pisane *kursywą* należy umieścić w lewym górnym rogu strony tytułowej artykułu.
- Do artykułu należy dołączyć biogram autora obejmujący: nazwę ukończonej uczelni, kierunek i rok, przebieg kariery zawodowej,

zainteresowania naukowe, krótki opis dorobku naukowego ewentualnie działalność dodatkową (np. członkostwo w towarzystwach naukowych, współpraca z innymi placówkami oświatowymi) oraz rodzaj kontaktu z czytelnikiem (osobiście z podaniem adresu mailowego lub za pośrednictwem redakcji).

Tekst podstawowy

- Wielkość czcionki tekstu podstawowego – 11 pkt.
- Interlinia (światło) tekstu podstawowego – 1,5 wiersza.
- Marginesy standardowe – wszystkie po 2,5 cm.
- Wcięcie akapitowe powinno być wykonane pojedynczą tabulacją tj. 1,25 cm.
- W funkcji „Akapit” odstęp przed i po należy ustawić na 0 pkt.
- Tytuł artykułu powinien być napisany czcionką 14 pkt. Bookman Old Style z wytłuszczeniem oraz wyśrodkowany.
- Śródtytuły powinny być napisane czcionką Bookman Old Style, 12 pkt. z wytłuszczeniem oraz wyśrodkowane.
- Śródtytuły powinny być wyśrodkowane, nie numerowane.
- Śródtytuły należy oddzielić od tekstu głównego od góry i od dołu pojedynczą interlinią.
- Jako sposób wyróżnienia w tekście stosuje się dla zwrotów w językach obcych (np. angielski, niemiecki, łaciński) wyłącznie *kursywę*, a dla zwrotów w języku polskim wytłuszczenie.
- Nie należy stosować podkreśleń i druku rozstrzelonego.
- Wypunktowania należy dokonywać znakiem – .
- Imię i nazwisko pojawiające się pierwszy raz należy zapisać w pełnym brzmieniu, przy ponownym pojawieniu się podaje się inicjał imienia i nazwisko.
- Odsyłacz cyfrowy przypisu należy umieścić bezpośrednio po fragmencie, do którego odnosi się przypis (przed kropką kończącą zdanie).
- Nie należy stosować tzw. twardych spacji.
- Nie należy przenosić tzw. bękartów i wdów.

Przypisy

- Tekst przypisu dolnego powinien być pisany czcionką: Bookman Old Style, 9 pkt.
- Interlinia (światło) przypisów – 1,0 wiersz.

- Tekst wyjustowany.
- Tytuł książki podaje się *kursywą*, tytuł czasopisma w „cudzysłowie”.
- W kolejnych przypisach odnoszących się do pozycji już cytowanych stosuje się odpowiednio zapis w języku łacińskim: *ibidem*, *op. cit.* lub *passim*.
- Każdy przypis powinien kończyć się kropką.
- Format przypisów: jest dopuszczalny wg systemu harwardzkiego *autor-rok*, systemu vancouverskiego *autor-numer* lub oksfordzkiego *tradycyjnego*.
- Przypisy w systemie oksfordzkim *tradycyjnym* powinny być zamieszczone u dołu strony (przypisy dolne).
- Niezależnie od stosowanego systemu przypisów jest wymagana bibliografia załącznikowa posortowana alfabetycznie według nazwisk autorów.

Tabele, wykresy i ryciny

- Tekst w tabelach powinien być pisany czcionką: Bookman Old Style, 10 pkt.
- Opisy tabel, wykresów i rycin (zdjęć, schematów, map, itp.) powinny być zlokalizowane bezpośrednio nad nimi (bez światła).
- Tabele, wykresy i ryciny powinny być numerowane w każdej kategorii oddzielnie.
- Tytuły tabel, wykresów i rycin powinny być wyrównane do lewej, pisane czcionką: Bookman Old Style, 11 pkt.
- Źródło należy umieścić pod tabelą, wykresem i ryciną, wyrównane do lewej, pisane czcionką: Bookman Old Style, 9 pkt, interlinia 1,0.

UWAGA!

Wydawca zastrzega sobie prawo odrzucenia artykułów niedostosowanych do wymogów edytorskich oraz skracania artykułów zbyt obszernych.

FORMAL AND EDITORIAL REQUIREMENTS

Technical information

- Text in the Word, in DOC or DOCX format.
- Recommended font: Bookman Old Style.

Article structure

- The Editorial Office accepts texts in the following categories: original article, report on research results, review article, popular science article, case study, congress, conference, symposium or seminar reports.
- Original article, research report or review article must be divided into sections with subheadings. For a good and correct reception of a text, the following parts should be distinguished: introduction to the subject matter (e.g. definitions, classifications, current state of research, statistical information on the phenomenon), main part - description of the research procedure (e.g. materials and methods, results), and summary (discussion and conclusion). The main part should divide the content of the article into headed sections.
- Article should be at least 20,000 characters long, but it is suggested not to exceed 30,000 characters including spaces, text fields, footnotes or endnotes and bibliography.
- The title of the article should be followed by the abstract (100-200 words or 1000-1500 characters) and keywords (5-10) in the language of the article, as well as the title, abstract and keywords in English. The title, abstract and keywords in Polish are also required if the text is written in another language.
- Information about the author: degree or scientific title, professional title, first and last name and the institutional affiliation of the author should be written in italics and placed in the upper left-hand corner of the title page.
- The article must be accompanied by a short biography of the author including: the name of university and department they graduated from, the year of graduation, career development, scientific interests, short description of scientific achievements or additional activities (e.g. membership in scientific societies, cooperation with other educa-

tional institutions) and the preferred form of contact with the reader (personally by e-mail address or via the editorial office).

Main text

- Recommended font size – 11 points.
- Line spacing – 1,5.
- Standard margins of 2,5 cm on all four sides.
- A first line indent should be made with the “Tab” key – 1,25 cm.
- In the Paragraph dialog box spacing before and after the paragraph should be set to 0 points.
- The title must be written in 14-point Bookman Old Style font, bold and justified.
- The subheadings should be written in Bookman Old Style font, 12 points, bold and centred.
- The subheadings are not numbered.
- The subheading must be separated from the main text from the top and from the bottom by a single interline.
- Foreign words and phrases (e.g. English, German, Latin) should be *italicized*, and to highlight Polish phrases it is recommended to use **bolding**.
- Do not use underscores or exploded printing.
- Bullet points are marked with “-”.
- The first and last name appearing for the first time should be provided in full. When recalling it, the first initial and the last name are only given.
- Reference numbers should be placed at the end of the relevant quotation or paraphrase (before the closing full stop).
- Do not use the so-called hard spaces.
- Do not transfer the so-called widows and orphans.

Footnotes

- Recommended font for footnotes: Bookman Old Style, 9 points.
- Line spacing (interline) – 1,0.
- Justified text.
- *Italics* are used for titles of books and quotations marks are used for smaller works.
- In subsequent footnotes referring to the items already cited, Latin language is used: *Ibidem*, *op. cit.*, *passim*.
- Every footnote must end with a full stop.

- Footnotes formats allowed: Harvard (author-date) referencing system, the Vancouver style (author-number) or the Oxford style (traditional).
- In the classic Oxford style, the footnote information appears on the same page, down at the bottom (footnotes).
- Whatever the footnote system used, a bibliography arranged alphabetically by authors' last names is required.

Figures and tables

- Recommended font for figures and tables: Bookman Old Style, 10 points.
- Descriptions of tables and figures (photos, schemes, maps, etc.) must be provided directly above and below them (without interline).
- Figures and tables should be entitled and separately numbered.
- Headings of tables and figures are aligned to the left and in font: Bookman Old Style, 11 points.
- Sources are provided below all tables and graphs, aligned to the left, single-spaced and in font: Bookman Old Style, 9 points.

NOTE!

The editor reserves the right to reject any manuscript that does not conform to the journal's standards and do make editorial changes in the material in case it is too long.

РЕДАКЦИОННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ

- Текстовый редактор Word (формат doc. или docx.).
- Стилль шрифта: Bookman Old Style.

Структура статьи

- Редакция принимает материалы следующих категорий: авторская оригинальная статья, доклад о результатах исследований, обзорная статья, статья-рецензия, научно-популярная статья, тематическое исследование, отчет о конгрессе, конференции, симпозиуме или семинаре.
- Авторская оригинальная статья, доклад о результатах исследований, обзорная статья должны состоять из следующих частей: введение (например, определения, классификации, состояние исследований, статистические данные о проблеме или явлении), основная часть – развитие представленной проблемы (например, методология, описание собственного исследования) и заключение (итоги, выводы). Каждая из вышеназванных частей должна быть снабжена заголовками. Основная часть, в свою очередь, может содержать несколько меньших частей, начинающихся с подзаголовка.
- Объем статьи должен составлять от 20 тыс. до 30 тыс. знаков. Сюда входят пробелы, текстовые поля, постраничные и концевые сноски, а также библиографические источники.
- После заголовка статьи помещается аннотация (от 100 до 200 слов или от 1000 до 1500 знаков), ключевые слова (5 – 10) на языке статьи, заголовок, аннотация и ключевые слова на английском языке, а также заголовок, аннотация и ключевые слова на польском языке.
- Информация о авторе: научное звание и степень, должность, имя, фамилия, название учреждения (учебное заведение, факультет, кафедра) размещается в верхнем левом углу первой страницы статьи и пишется *курсивом*.
- К статье следует приложить краткую биографию автора, содержащую следующие сведения: образование, название, факультет и год окончания высшего учебного заведения, этапы профессио-

нальной карьеры, научные интересы, краткое описание научных достижений, неосновная деятельность (например, членство в научных обществах, сотрудничество с другими учебными заведениями), а также предпочитаемый способ контакта с читателями (лично с указанием e-mail или через редакцию).

Основной текст

- Размер шрифта основного текста - 11 пт.
- Междустрочный интервал основного текста – 1,5 строки.
- Поля - все 2,5 см. Выравнивание текста по ширине.
- Абзацный отступ одна табуляция (1,25 см).
- Интервал перед абзацем и после него не добавляется.
- Название статьи должно быть написано шрифтом 14 пт. Bookman Old Style полужирным шрифтом, выравнивание по центру страницы.
- Подзаголовки пишутся шрифтом Bookman Old Style, 12 пт. полужирным начертанием, выравнивание по центру.
- Подзаголовки не нумеруются.
- Подзаголовки отделяются от основного текста сверху и снизу одним интервалом.
- Для выделения фраз на иностранном языке (например, английском, немецком, латинском), используется исключительно *курсив*, а для фраз на польском – **жирный шрифт**.
- Не используйте подчеркивание и разреженную печать.
- Маркированные списки оформляются с помощью знака — .
- Фамилия и имя, появляясь в тексте впервые, должны быть записаны полностью, при повторном упоминании пишется только фамилия и инициалы.
- Цифровая ссылка на сноску должна быть размещена непосредственно после фрагмента текста, к которому относится сноска (перед точкой в конце предложения).
- Не используйте так называемые неразрывные пробелы.
- Не используйте автоматическую расстановку переносов.

Сноски

- Текст постраничных сносок должен быть написан шрифтом Bookman Old Style, 9 пт.
- Междустрочный интервал сноски – 1,0.

- Названия книг выделяются курсивом, названия журналов берутся в «кавычки».
- В сносках не указываются названия издательств.
- В сносках, относящихся к ранее процитированным источникам, применяется запись на латыни: *ibidem*, *op.cit.* или *passim* (что означает там же).
- Каждая сноска должна заканчиваться точкой.
- Допускается один из следующих стилей формата сносок: Гарвардский *автор-год*, Ванкуверский *автор-номер* или Оксфордский *традиционный*.
- Сноски в Оксфордском традиционном стиле должны быть размещены в конце текущей страницы (постраничные сноски).
- Независимо от используемого стиля сносок, обязательным является наличие библиографического списка, который оформляется в алфавитном порядке по фамилиям авторов.

Таблицы, графики и рисунки

- Текст в таблицах должен быть написан шрифтом Bookman Old Style, 10 пт.
- Описания таблиц, и рисунков (фотографий, схем, карт и т.п.) должны быть расположены непосредственно над ними (без интервала).
- Таблицы, графики и рисунки нумеруются отдельно.
- Название располагается над таблицей или рисунком, выравнивается по левому краю и пишется шрифтом Bookman Old Style, 11 пт.
- Источник таблицы или рисунка располагается под таблицей или рисунком, выравнивается по левому краю и пишется шрифтом Bookman Old Style, 9 пт. через 1 интервал.

ВНИМАНИЕ!

Издатель оставляет за собой право отклонения материалов, не соответствующих требованиям редакции, и сокращения статей, объем которых превышает установленные пределы.

RECENZOWANIE TEKSTÓW

- Do oceny tekstu powołuje się dwóch recenzentów.
- Recenzentów wskazuje Redaktor Naczelny uwzględniając zalecenia Rady Naukowej.
- W przypadku tekstów powstałych w języku obcym, co najmniej jeden z recenzentów jest afiliowany w instytucji zagranicznej innej niż narodowość autora pracy.
- Recenzenci nie uzyskują informacji o autorze(rach) tekstu. Autor(rzy) nie uzyskują informacji o recenzentach tekstu.
- Recenzja jest w formie pisemnej i kończy się wnioskiem co do dopuszczenia artykułu do publikacji lub jego odrzucenia.
- Procedura recenzowania publikacji i formularz recenzencki są podane do publicznej wiadomości na stronie internetowej *Czasopisma*.
- Rada Naukowa i Kolegium Redakcyjne czasopisma „Zagadnienia Społeczne” są przeciwne wszelkim przejawom nierzetelności naukowej oraz łamaniu i naruszaniu zasad etyki obowiązujących w nauce.

PRINCIPLES OF REVIEWING PUBLICATIONS

- At least two independent reviewers shall be appointed to evaluate each publication.
- Reviewers shall be appointed by the Editor-in-Chief, taking into account the recommendations of the Scientific Council.
- For texts written in a foreign language, at least one of the reviewers should be affiliated with a foreign institution other than the nationality of the author of the work.
- The names of the reviewers are not disclosed to the corresponding author and the name(s) of the author(s) are not disclosed to the reviewers.
- The review must be in writing and conclude with a clear request for release or rejection.
- The rules for the eligibility or rejection of a publication and any review form shall be made public on the Journal's website.
- The Scientific Council and the Editorial Board of the journal *Zagadnienia Społeczne (Social Issues)* shall not approve of any manifestations of scientific misconduct and violation of scientific ethics.

РЕЦЕНЗИРОВАНИЕ МАТЕРИАЛОВ

- Для рецензирования предоставленных материалов привлекается два рецензента.
- Рецензентов назначает главный редактор с учетом рекомендаций Ученого Совета.
- Для рецензирования статьи на иностранном языке хотя бы один из рецензентов приглашается из учреждений зарубежных стран, за исключением страны автора.
- Рецензенты не получают информацию об авторе(ах) материалов. Автор(ы) не получают информацию о рецензентах статьи.
- Рецензия предоставляется в письменной форме и заканчивается выводом о рекомендации статьи к публикации либо ее отклонении.
- Порядок рецензирования публикаций и бланк рецензии размещены на интернет-странице журнала *Социальные проблемы*.
- Ученый Совет и Редакционная Коллегия журнала выступают против любых проявлений научной недобросовестности и нарушения этических норм, принятых в науке.

PROJEKT OKŁADKI

Adam Jakoniuk

REDAKCJA

Anna Kienig

WYDAWCA

Akademia Podlaska w Białymstoku – Akademia Nauk Stosowanych

e-mail: apwb@apwb.pl

strona internetowa: <https://apwb.pl>

Czasopismo jest finansowane ze środków
Akademii Podlaskiej w Białymstoku

Wersją referencyjną jest wersja papierowa

Na stronie internetowej www.czasopismo.nwsp.pl
zgodnie z polityką otwartego dostępu do nauki są do pobrania:
całe wydanie każdego tomu oraz osobno każdy artykuł naukowy

Wymogi edytorskie, zasady recenzowania tekstów, druki recenzji
(PDF i WORD) są dostępne na stronie internetowej:
<https://apwb.pl/wydawnictwo-apwb>

W wersji papierowej są dostępne wymogi edytorskie
i zasady recenzowania tekstów

Polityka publikacyjna Czasopisma opiera się na
Kodeksie Etyki Pracownika Naukowego
[http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2014_02/
2ae2188ff8670eed98ede50de1e9007f.pdf](http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2014_02/2ae2188ff8670eed98ede50de1e9007f.pdf) oraz
wytucznych Komitetu do spraw Etyki Publikacyjnej
(COPE – Committee on Publication Ethics)

Ciąg znaków w nagłówku każdego tekstu oznacza:
skrót nazwy czasopisma z numerem ISSN/
datę wpływu tekstu do Redakcji/
datę zatwierdzenia do druku/datę opublikowania/
kolejny numer w wydaniu.

ISSN: 2353-7426

DRUK

Wydawnictwo PRYMAT. Mariusz Śliwowski
ul. Hetmańska 42; 15-727 Białystok
tel. 602 766 304, www.prymat.biasoft.net